

مقامستان

ГУЛИСТОН

34
1992

Б УЗУМ

Ж

№ 3—4
(505—506)

Ҳамал—Савр
(Март-Апрел)
1992

Ойнома 1925 йилдан
чиқа бошлаган

МУАССИС:
«Гулистон» журналистлар
жамоаси

НОШИР:
Ўзбекистон Республикаси
«Шарқ» нашриёт-матбаа
концерни

Бош муҳаррир:
МИРМУҲСИН

Таҳрир ҳайъати:
Оқилжон ҲУСАН
(бош муҳаррир
ўринбосари),
Ўктам МИРЗАЕР
(масъул котиб),
Абдураззоқ КАРИМ
Абусаид НУРБОВ
ШУКРУЛЛО
Хуршид ДАВРОН
Ҳамид ЗИЕЕВ.
Эргаш МУҲАММАД.

Бадий муҳаррир
Мирвосил ОДИЛОВ

Тех муҳаррир
Бойназар БОЙМУРОВО

Манзилгоҳимиз:
Тошкент — П. 700000.
«Правда» рўзномаси кўчаси,
41.

Таҳририят телефонлар: бош муҳаррир — 33-35-20; бош муҳаррир ўринбосари — 33-35-90; масъул котиб — 32-58-33; ижтимоий-сиёсий бўлим — 33-36-02; адабиёт ва санъат, фан ва маданият бўлимлари — 32-58-77; Безатиш бўлими — 33-36-59; мусаҳҳих — 32-58-78.

© «Гулистон» 3—4, 1992

Мустақил Ўзбекистон Республикаси президенти Ислам Каримов билан Туркия Республикаси президенти Турғут Узол жанобларининг саъй ҳаракатлари туфайли туркий қавмга мансуб икки давлатнинг сиёсий, иқтисодий ҳамкорлиги мустаҳкам йўлга қўйилдики, бу эзгу қадам дунё мамлакатлари орасида Ўзбекистоннинг ўз ўрнини аниқ белгилаб олишида муҳим аҳамият касб этаётир.

Суратда: Икки улуғ халқ фарзандлари Ислам Каримов ва Турғут Узол жаноблари Туркия Республикасининг миллий-озодлик йўлбошчиси Мустафо Камол Отатурк сиймоси ёнида.

Сураткаш Ф. ҚУРБОНБОВ,
(УЗА)

АЗИЗ МУШТАРИЙЛАР!

Маълумингизки, етмиш йилдан кўпроқ ҳукм сурган тоталитар тузум Республикамизга кўпгина зарур саноат маҳсулотларини четдан олиб келтириб, халқимизни ўзга қўлларга қарам қилиб қўйган эди. Эндиликда, мустақилликка эришяётган бугунги кунларда ўша иллатнинг қусури кўпгина эзгу ишларимизга тўсиқ бўлаяпти. Яхши кунлар ўзоқ эмас. Чунки Ўзбекистондай хосиятли, халқи меҳнаткаш ва тadbиркор Ватанининг мустақил бўлиб ўз йўлини топиб олишига яқин 100 йиллар оралиғида бугунгидай қулай имконият юзага келмаганди. Шунинг учун ҳам барча қийинчиликларга, тангликларга қаноатли бўлиш жоизлигини ҳаммамиз биламиз.

Қўлингиздаги ушбу «Гулистон» ноилоҳлик сабабидан икки ойлиги битта қилиб чоп этилган. Йўқчилик, қоғоз тақчиллиги ҳаммаша қўли узун бўлиб келган «Гулистон» ойномасининг ҳам ёқасидан олди. Қоғознинг нархи кун сайин ошиб бормоқда. Ойноманинг бир сони ўртача 5—6 сўмга тушгани ҳолда биз уни Сиз азиятларимизга 1 сўму 20 тийиндан, сотувда 1 сўму 60 тийиндан баҳо бичиб, етказиб бораяпмиз.

Гапнинг индаллоси шунки, ҳаммамиз учун қийин кечаётган паллада бизнинг шундай йўл туттишдан бўлак иложимиз қолмаганини тўғри тушунишларингизни сўраймиз.

Сизларга кўп ҳурмат-эҳтиром ила,
«Гулистон» Таҳририяти жамоаси

Удумларимиз, қадриятларимизга қайтдик. Юргимизга Наврӯз кириб келди. Рамазон, Қурбон ҳайитларига етдик.

Динга муносабатимиз ўзгарди. Ўртадаги тушунмовчилик, қарама-қаршилик йўқолди. Бунинг ўрнига ҳамкорлик, ҳамжиҳатликка ўтдик.

Ошкоралик, демократия йўлида биринчи, лекин дадил қадамлар қўйдик.

Бир сўз билан айтганда, ўзлигимизни англадик. Аниқроқ қилиб айтсам, ўзлигимизга қайтдик. Халқимизда миллий ғурур учун белни боғлаб, дўппи кийиб юришга замин яратдик.

Президент Ислон КАРИМОВ

Янги 1992 йилдан бошлаб ойномамиз мундарижаси — мазмун, қиёфаси ўзгаради. Кўп сонли муштарийлардан келаётган мактублар, умуман «Гулистон» ойномасини ўқиб, ўз фикр-мулоҳазалари билан яқиндан ўртоқлашаётган қадрдонларимиз илтимосини ҳисобга олиб ҳамда жумҳуриятимиз мустақиллиги, бу қутлуг муносабат билан халқ меросини ўрганиш, уни юзага чиқариш ойноманинг асосий вазифаларидан бири бўлмоқда. Ўзбек халқи яратган бой мерос айниқса кейинги юз йилликда атайин эътибордан четда қолдирилди, чанг босди, йўқотилди... Ноёб китобларни чет эл миссионерлари ташиб кетди, юксак меъморчилик сирлари усталар юрагида тупроққа кетди, табобат илми оёқ ости қилинди. Она тили занглатилди ва ҳатто халқнинг асрий заҳматкаш дўсти — кетмон халқ душмани деб эълон қилинди (Ўзбекистон халқ рассоми Абдулҳақ Абдуллаевнинг машҳур дехқон Назарали Нисовнинг елкасида кетмон тутган бебаҳо асарига ҳам ёмон кўз билан қаралди). Адабиёт ва санъат асарлари, шу замин фарзандларини, улуг мутафаккир, ҳадисчи имом Исмоил ал-Бухорий, ат-Термизий, Қаф-фол-Шошийлар асарларини ҳам ўқиш, ўрганишга йўл берилмади. Шунга ўхшаган жуда муҳим масалаларни адолат билан ёритишда «Гулистон» ойномаси қўлидан келганича хизматга тайёр. Олимлар, тарихнавислар, тилчилар, тиббиёт ёки меъморлар, санъату адабиёт намояндалари шу мерос муаммолари борасида ойномага ёрдам беришларини илтимос қиламиз.

Бир неча йил муқаддам Бухоро вилояти, Пешку ноҳияси ва яна Хумор қишлоғида бўлиб, мактабларга кирган эдим; синфларда, йўлакларда, кенг ва катта хоналарда буюк олимлар Ломоносов, Лобачевский, Лебедев, Черданцев, Менделеев, Лисенколар ва буюк адиблар Пушкин, Лермонтов, Гоголь, Некрасов, Л. Толстой, Горькийларнинг катта суратлари ҳамма ерда қаторилиб қўйилган эди. Ҳа, улар ҳақиқатан буюк адибу олимлар! Уша кезде вилоят, ноҳия ва мактаб муаллимлари олдида: «Шу олимлар қаторига Улугбек ёки алгебрачи яратган («Ал-Жабр ва ал-муқобала»), бутун жаҳонга маълум Ал-Хоразмий ва унинг номи «Алгоритм» бўлиб кетгани, «Ал-қону» муаллифи Ибн Сино ёки Ал-Берунийлар суврати ҳам қўшиб қўйилса бўлмайди», дедим.

Раҳбар ўртоқлар қизариб-бўзаришди; назаримда Тошкентдан келган меҳмоннинг «сиёсий хатосини» бир гал кечиргандек бўлдилар. Улар, назаримда, каминадан хуркиброқ юришди. «Тил ўлгудек бесуюк...» деди бир пиёла чой устида мактаб раҳбари «қандаҳ» айтгандай бўлиб. Лекин ёши кетиб қолган, жумҳуриятда ҳамма танийдиган адибнинг устидан

Отатурк ҳақида, Нобель мукофоти лауреати, араб адиби Нажиб Маҳфуз, покистонлик Муҳаммад Иқбол, Мирзо Ғолиб, Файз Аҳмад Файз, хитой адиби Го МО ЖО...лар ҳақида гап йўқ, лекин Бродский ва Солженицин хусусида тинимсиз бонг урадимиз! Адолат ва мутаносиблик қани? «Оврўпо центризм» деган коэфар зарар, ўта реакцион,

лар. Ҳатто «бахри муҳит орғиди катта замин бор» (Америка қитъаси), деган гапни минг йил аввал ал-Беруний айтган. Хри-стофор Колумб буюк Шарқнинг баъзи китобларидан хабардор эди. Бу ҳақда Амир Темур салтанатининг яқин кишиси — Испания элчиси Клавихо тўғри айтган. Алгебра, риёзиёт фанини дунёга Хоразм фарзанди, фалакиёт илми — «Зичи Курагоний»ни Самарқанд фарзанди, «Ал-Ҳадис» илмини Бухоро ва Термиз фарзандлари, маърифат илмини Қафқол Шоший — Тошкент фарзанди берди...

Ота мерос ниҳоятда бой, меҳнатсеварлик, оқибатли бўлмоқ, меҳмондўстлик, авлоду аждодга ҳурмату меҳрибонлик, бошқа халқлар билан дўсту ҳамкорлик бизларга бебаҳо ота меросдир. Бу фазилатларни ҳам ота мерос деймиз.

Яқинда «Известия» (25 декабр, 1991 й) «Магомет: учиться, учиться и учиться...» деб катта ҳарфлар билан ёзиб, эски ўзбек алифбоси ўрганилаётган мактаб фотосурати берилган. Пайғамба-

МИР МУҲСИН

«тегишди жой»га ёзиб, бир нима қилолмасликларини пайқаб, индашмади. Камина ҳам бир тутса тутадди: «Минораи Калон (Тарихий ёдгорликлар, номлар тўғри талаффуз этилиши лозим, инглизлар исми ва отасининг номини бузиб айтганини судга беради. Тўғри қилади! «Минарет-калян», «Ширабад», «Иргаш...» эмас!) салжувқий ҳоким Арелонхон замонида қурилгани, ҳозир 950 йил, яъни Москва ёши билан бабаробар эканини, «цивилизованний» бўлмаган бу ер халқ қарпо этганини, бу маъво асрлар довулига, чингизийларнинг ўт қўйиб, кўпуровларига, бошини учуриб юборган Фрунзе тўғрисида бардош бериб, мағрур қаддини кўтариб турибди! Камина бу гапни ҳам мезбонларга айтди.

Агар жаҳон адабиёти ҳақида гап кетадиган бўлса, бизлар нишондорлар ҳақида гапиришни яхши кўрамиз, матбуот теле-радиоода буюк турк адиби Номиг Камол, Холида Адиб ёки буюк сиёсий арбоб, турк халқининг йўлбошчиси Мустафо Камол

халқларни камситадиган назариянинг ҳамон илдизи қирқилгани йўқ!

Хурматли Президентимиз айтганидай, биринчи галда ўз ич-миздан чиқадиған сотқинларга қарши, иккинчидан тарафкашлик, миллий маҳдудлик, айирма-чилик қиладиганларга зарба бермоқ керак. Инсон ўз қалби, қилган иши, юртга ва халққа садоқати, миллат шаъну шавкати билан кўтаргани билан белгиланади.

Камина бир сўзида қурраи заминни олмага ўхшатиб, унинг қудёига боққан қип-қизил томонини, бу менинг тугилган ота юртим — Ўзбекистон деган эдим. Ҳа, бу замин ниҳоятда бой ва тарихан улуг экани дунёга маълум-ер ости, ер усти бойликлари-дан ташқиб, бу тупроққа бир чивоқ суқсангиз кўкариб, мева беради. Тарихий шаҳарларимиз, қалъалар харобаларидан мени унутма, мени ўрган, деган садо чиқиб турибди. Бу шаҳарларнинг ҳар қарич ери бир тарих! Мерос ниҳоятда бой: китоблар, қалъалар, мадрасалар, ихтиро-

римиз номларини Муҳаммад эмас «Магомет» деб бузиб ёзиш бу га-зета виждонини қийнамасмикан?

«Комсомольская правда» (16 июль, 1991 йил) ўз мақоласини «Амстердам, как известно, — настоящая Мекка проституций...» деб бошлайди. Бу муқояса қан-чалик разолат! Кейинги мақо-ласи ундан ҳам разолат! Муста-қилликни кўролмай, чидалмай, оғилларига сиққанча бўхтон қил-моқдалар.

Мустақил Ўзбекистон жумҳу-рияти ўзининг буюк режаси, жа-соратли ишлари, халқ фаровон-лиги йўлида олиб бораётган меҳ-нату курашлари, корхоналару хонадонлар, бозорлар, денгизу баҳри муҳитлар, Ҳимолай тоғла-ри устидан учиб, тунни-кунга улаб, ўзликдан кечиб, фидойи ишлаётган халқ фарзандлари-нинг ишини кўрса ҳам кўрмас-ликка олиб, миқ этмай, без бўлиб, уч оғиз нури гап айтмай, «Из-вестия» (12 октябрь, 1991 йил) бунинг ўрнига шу кунлари бир ярим саҳифа Голда Меирни доҳий даражасига олиб чиқиб фотосу-ратлари билан намойиш этди. Бу

билан газета нима демоқчи? Нописандлик, камситиш, «Ўзбек иши», «Пахта иши» каби бўҳтонлар давом этаётirmi? Бўҳтонни тўхтатиш керак, халқлар газбига учрашдан ўзни тортиши керак!

Она тилини йўқотган халқ ҳеч қачон халқ бўлолмайди. Агар эртага менинг тилим ўладиган бўлса, бугун менинг ўлганим маъқул, деган эди шоирлардан бири. Гап бошқа ёқда: кейинги пайтларда яна эски тос, эски ҳаммом бўлиб, баъзи муҳим муассасаларда Давлат тилимизда қўлланилмай, мураккаб ҳолатга тушиб қолмоқда. Президентимиз ташаббуси, жумҳурият Олий Совети сессиясида қабул қилинган Қонун, қанча адолатли курашларимиз, матбуотимиз хизматларини бир пулга чиқариш учун ҳаракат қилаётган шахслар бор. Кўпгина ташкилотда бўлдим, Давлат тилини нарига итариб қўйиб, яна ишни эскича олиб бораётгилар. Бир сохта назарияни ўйлаб топишган: «Биз кўп миллатликмиз, ҳамма тушуниши учун рус тилида гапираман», дейди. Қайси давлат кўп миллатли эмас? Биз ўз еримизда муҳожир бўламизми? Германия, Америка, Саудия арабистонидаги ўзбеклар — муҳожирлар, фақат ўз хонадонларидагина она тили — ўзбекча гаплашаолдилар. «Нельзя обманут целый народ дважды одним и тем же способом», деган француз олими. Халқни алдаб бўлмайди!

«Ўзбекистонга виждон экспорт қилмоқ керак...», «босмачилар» деган гап марказдан келган баъзи мухбирлар — Хлестаковлардан чиқди. Ўйларимиз тўрини, ерларимиз бойлигини, акажоним, деб қучганимиз бизни ялинчоқ «итоаткор» кимса қилиб қўйди. Лигачев, Анишчев, Бессарабов, Гайданов, собиқ савдо министри Литвиненко вилоятларимизда зиёфатларда ўтириб, тўну дўппи кийгани, узумимизнинг сарасини еган кимса тузлуққа тупурса индамаслик керакми?

Биз манқуртлар эмасмиз! Тўғри, ораимизда баъзан она тилини менсимайдиган ўзимизнинг ўзбекларимиз ҳам йўқ эмас. Хафа бўлиб кетасан киши!

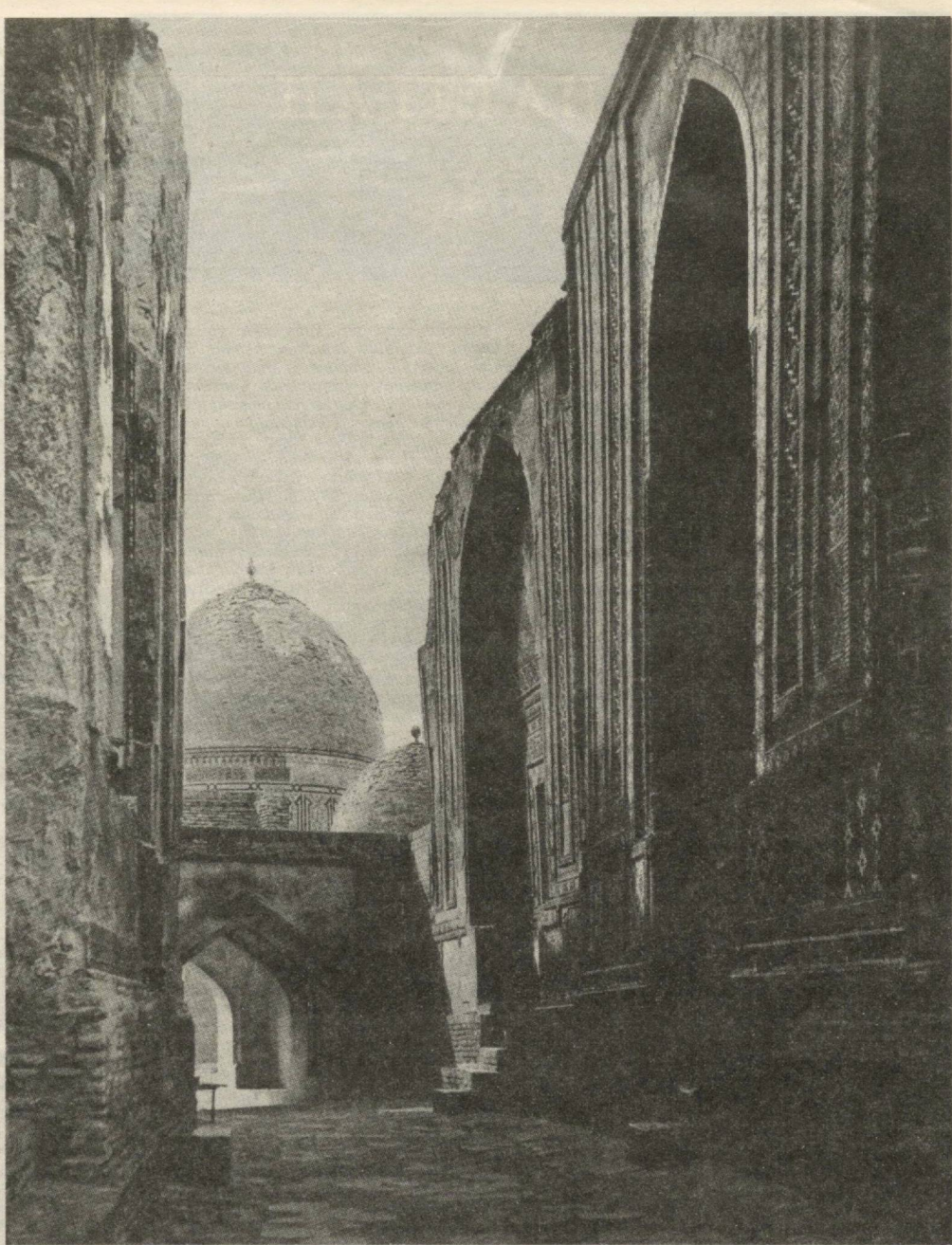
Мустақил Жумҳуриятимиз Президенти Ислам Каримовнинг Туркия, Украина, Белоруссия, Озарбойжон, Урта Осиё ва Қозоғистон президентлари билан олиб бораётган ҳамдўстлик сийсати жуда тўғри! Мустақилликни катта кураш билан қўлга киритдик, жаҳоннинг бошқа мамлакатлари билан ҳам алоқа қиламиз. Мен бир адиб сифатида Президентимизнинг иши, кураши, жасоратига юқори баҳо бераман, бу гап самимий, ҳар қандай хушомаддан узок.

Давлат тилини билмайдиган, гаплашаолмайдиган мухбирларнинг калроқ бу заминда пайдо бўлгани анча маъқул. Заҳматкаш халқимиздан фақат ёмонлик излайдиганлар ҳеч кимга ёқмайди. Меҳнатдан қочмайдиган бу аjoyиб халқимиз ўз ишини билли қилаберади.

Мен эртанги кунга жуда катта умид билан қарайман; ҳеч қачон азамат халқ қўл қовуштириб, ишларни ўлда-жўлда қўйган эмас. Иқтисодиётимизнинг ҳам

яхши бўлиб кетишига ишонаман. Айниқса халқ депутатлари ва бошқа сайланган ўртоқлар ўз ваъдалари устидан чиқсалар, халқ ҳолидан тез-тез хабар олсалар, ишлар юришиб кетади.

Жумҳуриятимиз мустақиллиги пойдор бўлсин! Кўз тегмасин, ёмон кўз билан тикилганларнинг кўзи тешилсин! Саркарда Амир Темур лашкаридек забардаст қўшин тузайлик, у фақат мустақилликни ҳимоя қиладиган, халқни ҳимоя қиладиган қўшин бўлсин. Бизлар тажовузор яъғуз-маъғузлар эмасмиз, бизнинг йигитларимиз Алломиш, Темур Малик, Жалолiddин, Алп-Арслон, Сибдушу Афросиёбдек паҳлавонлар бўлсин!

Шоҳи Зинда

— Шоҳи Зинда, шоҳларинг қайда?! —
Садо келди равоқларингдан:
— Шоҳлар бунда, руҳи осмонда,
Айрилмагин қанотларингдан.
Айрилмагин қанотларингдан,
Ўтган ҳар бир боболаринг — шоҳ,
Момоларинг бари — малика.
Шоҳи Зинда — тарихи гувоҳ.
Тавоф айла тупроқларин-да...

Ўқтам МИРЗАЕР

УЙҒОНАЁТГАН ХАЛҚ

Биз фавқуллода воқеалар гирдобда, инсоний меҳр-оқибат, инсофу динбат, адлу-имон ва бошқа қадриятларимизга муносабатлар ўзгараётган даврда турибмиз. Биз бутун бир даврни ортда қолдириб, тамомила янги ҳаётга қадам қўйдик. Босиб ўтган йўлимизни сарҳисоб қилар эканмиз, беихтиёр турфа саволлар кўндаланг бўлади. Аслида қандай яшашимиз керак эди-ю, қисматимиз қандай бўлди? Дунёнинг, ҳаётнинг қадрига етаяпмизми? Урмимизнинг югурик онларини беҳуда ўтказмадикми? Утган фурсат мобайнида кўп нарсаларни ютказганимиз шубҳасиз. Бироқ, ноумид шайтон, деганларидек, ҳали юракларимизнинг туб-тубида оруз-умидлар ниш ураётгани ҳам рост.

Иқтисодий танглик шароитида фуқаролар ўртасида эртанги кунга ишончсизлик ҳисси тобора кучаяётган, қимматчилик, ночорлик ёқамиздан бўғайтган бир даврда юрт ва миллат равақи йўлида кўп ишлар қилишдан умидвормиз. Дарҳақиқат, мураккаб даврда яшашимиз. Дунё миллиятларининг аксарияти аллақачон ўзлигини таниб, аллақачонлар тараққиёт йўлига тушиб олганлар. Биз эса истиқлол йўлига эндигина қадам қўйдик. Бу бизга улкан масъулият ҳиссини юклаши аниқ. Бошқа халқлар ўн йилларда босиб ўтган йўлни биз қисқа фурсатда ўтишимизга тўғри келади. Имкониятимиз уфқлари аста-секин очилаётганининг гувоҳи сифатида муҳтарам президентимиз Исрол Каримовнинг ўтган йил охирида Туркияга қилган сафари беихтиёр ёдимизга тушади. Шу пайтгача мустақил саналган яқкаю ягона туркий мамлакат сафига бугун яна бешта юрт қўшилди. Жаҳон ҳамжамиятининг юзга яқин давлати уларнинг мустақиллигини тан олди. Учинчи минг йиллик бўсағасида туркий қавмларимизнинг империя жанжирларидан бутунлай халос бўлиши Оллоҳ таолонинг мўъжизаси бўлди.

Эришилган мустақиллик зиммамизга катта масъулиятни юклаши турган гап. Тарихан улкан ўзгаришлар даври этиб келиши осонликча келмади. Бу йўлда хатоликлар бўлди, қурбонлар беришга тўғри келди. Узоқ йиллик истибоднинг темир панжаралари кўпдан кўп имкониятларимизни чеклаб қўйган эди. Нафақат дунёдан, ҳатто бир мамлакатда яшашимизга қарамасдан, қардош туркий қавмларимиз билан ҳам тўғридан-тўғри мулоқот қилишнинг иложи йўқ эди илгари. Империя тарафдорларининг бундай йўл тутиши, яъни бир қавми бўлаклаб ташлаб идора этиши осон эди. Фаргона ва Ўшда рўй берган воқеалардан халқнинг кўзи очилди.

Шунга қарамасдан, ҳаёт ва тарих ҳаммасини ўз ўрнига қўяди. Эртани-кечми биродарлари бир-бирларини топадилар, ўтган хатоликлар барҳам ейти. Туркий қавмларнинг келажаги — уларнинг жипслигидадир.

Нимаики оғирчилик бўлмасин, нимаики муаммо бўлмасин, барчасини баҳамжиятликда ҳал қилишга интилапмиз. Вугунги оғир иқтисодий шароитда бир-биримизни қўллаш, айниқса ночор кун кечираётган биродарларимизга кўмак бериш инсоний бурчимиз бўлмоғи лозим. «Гулистон» ойномаси жамиятимизда кечаётган воқеа-ҳодисалар билан ҳамнафас қадам ташлаш ниятида!

Масъулиятли ишларга қўл уриш учун, аввало, ўзликни танимоқ керак. Ўзликни танимоқ учун ўтган авлод-аждодингни, кўҳна ва залворлар тарихингни билмоқ керак! Тарихнинг ўқилмаган саҳифаларини ўқир эканмиз, халқимиз ниҳоятда узоқ ва машаққатли тарихий йўлни босиб ўтганлиги аён бўлаётти. Утган минг йиллик тарих бир томон бўлса, 1917 йилги тўнтаришдан кейинги 74 йил бир томон бўлди. Минг йилликлар давомида тўпланган маънавий бисотимиз қашшоқланди. Қанчадан-қанча юртдошларимиз ўзга юртларга кетишга мажбур бўлдилар. Ниҳоятда қимматли нарсаларимиздан жудо бўлдик. Энг ёмони, бу йўқотишларга жимгина кўнникдик.

Истиқлолмиз муваффақиятининг биринчи шарти жипсликда бўлса, иккинчи шарт, шубҳасиз, ўзлгимизни англай олишимиз ўз тилимиз, ўз динимизга собитлигимизда, ўз урф-одатларимизни ҳурматлай олишимизда. Гарчи, йўқотишлар бўлишига қарамай, ҳали иймонни бутун, меҳр-оқибатли, беш вақт намозини қанда қилмайдиган нуруний отахонлару онахонларимизнинг кўзи тирик. Ҳали аёлу қизларимизнинг юзларидан ҳаё пардаси кўтарилмаган, ҳали йигитларимизнинг қонида гурур ва орият кўпириб турибди. Эртанги кунимиз сўзсиз шуларнинг қўлида. Юрт ва миллат равақи фақат ўзимизга боғлиқ. Мустақил келажагимизнинг қандай бўлиши — бугунги кунда қўядиган пойдеворимизга боғлиқ.

Маънавиятни ривожлантириш учун, энг аввало, иқтисодни ўнглаб олиш даркор. Бугунги кунда хусусийлаштириш, фермер хўжалиги, биржа, акционерлик жамияти, тижорат банки каби сўзаларга қулоқ ўрганиб қолди. Аммо ҳали бу борада қиладиган ишларимиз бир дунё. Маълумки, халқимиз азалдан деҳқончилик билан шуғулланган. У озми-кўпми, ўз ерига эга бўлган, Шу жойдан тирикчилигини ўтказган. Истиқлолмизнинг пойдеворини мустаҳкамлашнинг энг муҳим йўли Ўзбекистондаги ерларни деҳқонларга бўлиб беришдир. Аммо бу ҳам муаммони ечишнинг бирдан бир йўли эмас. Мутахассисларнинг ҳисоб-китобларига қараганда, аҳоли жон бошига, 0,20 гектардан ер тўғри келаркан. Шубҳасиз, бу камлик қилади. Аммо бунинг ҳам чорасини топиш мумкин. Мумкингина эмас, шарт ва зарур. Бундай тангликдан кичик корхоналар очиб йўли билан қутулиш мумкин. Бу биринчидан, истеъмол буюмлари ва озиқ-овқат мўл-кўллигига олиб боради. Иккинчидан, жумҳуриятдаги ишсизлик балосига барҳам беради.

Юртимизнинг истиқлол йўлига қадам қўйгани иншооллох рост бўлсин! Шунча меҳнат қилиб бири икки бўлмаган, ариқ бошида ўлтириб сувга зор йиғлаб ўтган халқимизнинг бошига ҳуррият офтоби чиққани рост бўлсин!

Истиқлол йўлида қийинчиликлар бўлиши табиий. Аммо бундан қўрқмасдан дадил ёриб ўтиш лозим. Зиммамиздаги масъулият улкан. Аммо бу йўлда орқага чекиниш йўқ!

Абдураҳим АЗИМ

фрасиоб — Алп Эр Тўнға ҳақида кўп вақтлардан бери олимлар орасида ҳар хил мунозаралар бўлиб ўтган, ҳар хил фикрлар айтилган. Олимлардан кўпчилиги, айниқса Эрон (Форс) олимлари, адиблари ва тарихчилари Афрасиобга бутунлай афсона либосини кийдириб юборганлар. Кейинчалик Афрасиобни улар орқали ўрганган Ғарб ва рус олимлари ҳам уни афсонавий қахрамон деб билганлар.

Сирасини айтганда, баъзи бир буржуа Ғарб олимларига, жумладан чор Россияси даврида таълим олган, ўша таълим билан суяги қотган айрим рус олимларига ҳам Афрасиобнинг афсонавий қахрамон деб аталishi жуда қўл келган. Чунки Афрасиобнинг тарихи, қадим Турон давлатининг тарихи билан, Самарқанд, Бухоро, Хева каби кўҳна шаҳарларимизнинг тарихи билан (Самарқанд Афрасиобнинг пойтахти бўлган, Бухорода унинг қароргоҳи бўлган), туркий халқларнинг қадимги бой маданияти, ўзбекларнинг Ўрта Осиёда қадимдан яшаб келаётганлиги тарихи билан чамбарчас боғлиқдир. Ана шунинг учун ҳам агар Афрасиоб тарихий шахс деб тан олинса, юқорида айтилганларнинг ҳаммасини тан олиш лозим бўлар эди. У вақтда буржуа назариячиларининг, Ўрта Осиё халқлари, жумладан, туркий халқлар (Ўзбек халқи ҳам) қадимий маданиятга эга эмас, деган даъволари пучга чиқкан бўлур эди.

Ваҳоланки тарихчиларни қўйверингу, ҳатто Ўрта Осиёнинг ва умуман Шарқ тарихининг энг билимдони бўлган академик В. В. Бартолд ҳам дастлабки даврда Афрасиобни, Туроннинг афсонавий шоҳи, деб атаган. Бу таъриф бошқа кўнгина тарихчилар учун ўтиб бўлмас чегарага ёки Турон тарихига баҳо бериш мезонига айланиб қолган эди.

Афсона борасида шунга айтиш керакки, Шарқ халқлари адабиётида бўлганидек, тарихида ҳам тарихий реал шахсларни афсонага ўраб бериш ҳоллари кўп учрайди. Масалан, Пайгамбар Муҳаммад Алайҳиссалом, Ҳазрати Али ҳақида, Хўжа Аҳмад Йосавий ҳақида ва Амир Темури ҳақида қанчадан-қанча афсоналар мавжуд. Шу афсоналарга қараб бу буюқ зотларни тарих саҳифаларидан чиқариб ташлашимиз керакми?! Аксинча, ҳар бир афсонанинг тағдида яшириниб ётган ҳақиқат мағзини ақл билан англаб олмаганимиз керак ва ундан амалда, ҳақиқат йўлида фойдаланишимиз лозим. Шарқ тарихининг ана шу хусусида ва ана шу мантиқни инобатга олган академик В. В. Бартолд кейинчалик Афрасиобнинг тарихий шахс эканлигини билвосита бўлса ҳам (унинг авлодлари орқали) ўз асарларида кўрсатиб ўтди. Шуниси қизиқки, гарчанд у кейинчалик Афрасиобнинг сулоласини, демек, билвосита унинг ўзини реал ҳақиқат, тарихий шахслар қаторида тан олишига қарамасдан, бошқа олимлар шу чизикни ҳозиргача босиб ўта олмасдан келмоқдалар. Натижада манбаларда Самарқанд, Бухоро, Хева, сингари қадимий шаҳарларимизнинг ёни қарий икки баробар қисқартириб кўрсатилмоқда. Турон тарихининг, демек халқимиз тарихининг Афрасиоб билан боғлиқ қадимий даври эса «оқ доғ»га айланиб қолмоқда.

Аслида Афрасиоб ким ўзи? Афрасиоб ҳақида Шарқ оламининг, хусусан Эрон ва Туроннинг деярли ҳамма алломалари, адиблари ва тарихчилари у ёки бу тарзда маълумот бериб, баъзилари Афрасиобни золим подшоҳ деб таърифласалар, бошқалари уни Туроннинг улуг хони, таянчи, дунёда энг машҳур бўлган ҳукмдорлардан бири сифатида тасвирлайдилар. (Фақат биз унинг бевоисита авлодлари ундан деярли беҳабармиз). Масалан, Беруний, Махмуд Қошғарий, Наршахий, Ат-Табарий, Фирдавсий, Юсуф Хос Хожиб, Рашидиддин, Навоий ва бошқалар Аф-

Ўзбек халқининг фидойи фарзандларидан бири, зукко тилшунос олим, мозий билим-дон, профессор Худойберди Дониёров ўзидан катта илмий-ижодий мерос қолдирди. Айниқса унинг ўзбек халқининг қадим тарихига оид асарлари илмий қиммати билан ниҳоятда қадриlidir. Устоз Худойберди Дониёров ўзбек халқининг келиб чиқиши ҳақида, туркий халқларнинг ўтмиш тарихидаги шахсларга доир қимматли маълумотларни чуқур ўрганди. Натижада халқимиз тарихини, кўп олимлардан фарқли равишда реал ва ҳаққоний ёритиб берувчи асарлар яратди. Ватанпарвар олимнинг тарихий мавзуга бағишланган мақолалари «Гулистон» ойномасида ҳам эълон қилинган. Биз муштариёлар ҳукмига ҳавола қилаётган ушбу мақолани ҳам домла ҳаётлик чоғида ойнома таҳририятига юборган эди. Лекин баъзи сабаблар билан мақола ўз вақтида эълон қилинмади. Энди эса домла орамизда йўқ. Бизлар, улкан олим Худойберди Дониёровнинг хотирасини ёдга олиб, у кишининг ушбу мақоласини хиёл қисқартишлар билан эълон қилиш орқали руҳлари шод бўлишига умидвормиз.

Худойберди ДОНИЁРОВ,
профессор

Афрасиоб ҳақида ҳақиқат

расиобни реал тарихий шахс сифатида тас-
вирлаб ўтганлар.

Машҳур «Қутадғу билиг» китобининг му-
аллифи Юсуф Хос Ҳожиб Афрасиоб ҳақида:

*Бу турк беклариндин, оти белгулик,
Тўнга Алп эрди, қути белгулик.*

*Тожиқлар айтур уни Афрасиоб,
Бу Афрасиоб олди элларни толоб.*

деб ёзади. Мазмун: «У номи чиққан турк
бекларидан эди, Тўнга Алп эди, юзи жозиб-
дор (виқорли) киши эди. Тожиқлар уни Аф-
расиоб деб аташди, бу Афрасиоб (кўп) эл-
ларни босиб олган».

«Ғиёсул-лугат»да эса: «Афрасиоб — под-
шоҳе азимушшон Аз подшоҳи Турон, ки ба-
ғоят шуҷо ва баҳодир буд», деб ёзилган.
Мазмун: Афрасиоб — Туроннинг улугъ под-
шосидир, ғоят шижоатли ва баҳодир киши
бўлган. (қаранг: Ғиёсул-лугат, жилди 1, Ду-
шанбе: «Ирфон», 1987, 76 бет).

Алишер Навоий ҳам ўзининг «Хамса»си-
да Афрасиоб ҳақида қуйидаги байтлар ор-
қали хабар беради:

*Яна шохлик қилди Афрасиоб,
Вале қилди Эронни зулму хароб.
Замонида гар эди обод кам,
Ани қўймади чархи обод ҳам.*

Биринчи байтнинг мазмуни ҳамма учун
тушунарли. Иккинчи байтнинг мазмуни эса
қуйидагича: «Унинг замонида ободончилик
кам эди, тақдир унинг ўзини ҳам қўймади».

Навоий авлиёлар ва ҳукамолар тарихига
бағишлаб маҳсус «Тарихи мулуки Ажам»
деган асарида ҳам Афрасиоб ҳақида. Аф-
расиобнинг жанглари ва Эрон халқига қилган
зулмлари ҳақида ҳамда унинг куёви Сиёвуш
ҳақида, анчагина маълумотлар бериб ўткан-
ки, у маълумотлардан баъзилари афсона би-
лан йўрилган ҳолда учрайди. Дарҳақиқат,
Алишер Навоийнинг ўзи ҳам Афрасиоб та-
рихини ёзишда асосан Фирдавсийнинг
«Шохнома»сидаги маълумотларидан фой-
даланганлигини айтди:

1. «... Тур ўғли Афрасиоб сипоҳ тортиб
анинг (подшоҳ Манучеҳрнинг — Х. Д.) усти-
га юрди. Ул Табаристон сори тортиб, уруш-
мади. Аму суйидин норини анга мусаллим
тутуб, яраш бўлуб, Афрасиоб қайтди» (Али-
шер Навоий. 15 томлик, 14-том, Тошкент,
1967).

2 «... Афрасиоб... Эрон мулкини андоқ
буздик, оз ерда маъмурилик қолди, йиғоч-
ларни кести ва иморатни йикти ва қоризлар
била булогларни кўмди». Яна: «... Ва ўн
икки йил Эрон мулкида туруб, бузғулик
қилди».

Алишер Навоийнинг ёзишича, Эрон под-
шоҳлари ҳам айрим ҳолларда Афрасиобдан
ўч олиб, ўз ситамаляри Турон элига ўтқа-
задилар. «... Рустам Сиёвуш қонини тилади.
Туронга черик тортиб, ниҳоятсиз қатл қилди.
Ва Афрасиоб андин қочди ва Рустам Аф-
расиоб Эронни бузғондек бузиб, ёндириб кел-
ди» (Маълумки, тарихда Рустам деган паҳ-
ловоннинг реал шахс бўлганлиги тасдиқлан-
ган эмас. Демак, Навоийнинг маъкур асарида
Афрасиобнинг тарихи Фирдавсийнинг
«Шохнома»сидаги афсона билан қоришган
ҳолда берилган).

Яна бир мисол келтирамиз:

«... Кайхисрав ўзи азим черик тортиб юр-
ди. Афрасиоб туруш бермади, дағи юз қай-
тарди... Неча қатлаким туруб урушти, фарх
ва зафар Кайхисравга эрди. Хорамда уру-
шиб, Шайданиким, Афрасиобнинг ўғли, ўл-
турди».

Алишер Навоий маъкур асарида Аф-
расиобнинг фаолиятини қуйидагича яқунлай-
ди:

*Чу Афрасиоб йлди олам шаҳи,
Эмас эрди иш сирининг осаҳи.
Жаҳон мулкин ўз мулки қилди ғумон,
Ани ҳам чиқарди ародин жаҳон.*

Қўринадики, улугъ адабимиз Алишер На-
воий Афрасиобни унчалик хайрихоҳлик би-
лан тасвирламайди. Визингча, Алишер На-
войда Афрасиобга нисбатан бундай тушун-
чанинг шаклланишида, унинг ёшлиқда
униб-ўсган муҳити ва Афрасиобдан кўпроқ
жабр топган Эрон (форс) халқи адиблари-
нинг ва улар ёзган асарларнинг таъсири
бўлган. Лекин Афрасиобнинг Эронни босиб
олганлиги бошқа асарларда ҳам қайд қилин-
ган. Масалан, Маҳмуд Қошғарийнинг «Де-
вону луготит турк» асарида хабар берил-
гандек, Афрасиоб аслида Турон ҳокими
бўлишига қарамасдан, у Эрон мамлакатини
ҳам босиб олган ва бу мамлакатда ҳам
маълум вақт давомида ҳукмронлик қилган.
Умуман олганда, Афрасиоб ҳақидаги энг

тулиқ, энг мукамал ва аниқ маълумотлар,
бизга туюлишича, Маҳмуд Қошғарийнинг
«Девону луготит турк» асарида ва Нарша-
хийнинг «Бухоро тарихи» асарларида берил-
ган.

Маҳмуд Қошғарийнинг машҳур асари —
«Девону луготи турк» асосан тилга бағиш-
лаб ёзилган асар бўлса ҳам унда тарих, ада-
биёт, жуғрофия, этнография, фалсафа ва му-
нажжимликка оид жуда кўп ва қимматли
маълумотлар ҳам берилганки, биз ҳали шу-
ларни ёлчитиб ўргана олган эмасмиз. Шу
жумладан, у машҳур Турон подшоси Аф-
расиоб ҳақида ҳам жуда кенг ва атрофлиқ
маълумотлар (масалан, «Девон»нинг 3-томи-
да) берган:

«Туркларнинг улугъ хони Афрасиобни Тўн-
га Алп Эр деб атар эдилар. Йўлбарс каби қуч-
ли, баҳодир одам демакдир». Шунингдек,
Тўнга сўзининг «метиндек қаттиқ, кўпориб
бўлмас даражада мустаҳкам» деган маъно-
лари ҳам мавжуд эканлиги «Девоннинг»
бошқа жойларида узук-юлук тартибда айтиб
ўтилган (масалан, «Девон»нинг биринчи
жилдининг охирида, таржимон ва муҳаррир
изохларида шундай фикр берилган).

Яна: «Кэнд — шаҳар. Бундан олинби
Қошғари Ордукент — хон турадиган ша-
ҳар, марказ маъносида қўлланади. Чунки бу
шаҳарнинг ҳавоси яхши бўлгани учун Аф-
расиоб шу ерда турар эди».

«Девон»да Афрасиобнинг фарзандлари ва
у қурган шаҳарлар ҳақида ҳам ҳар жой-ҳар
жойда турли хил маълумотлар бериб ўтил-
ган:

«Қаз — Афрасиоб қизининг номи, Қазвин
шаҳрини шу қургондир. Бу сўзнинг асли
(маъноси) қаз ўйни — роз ўйнайдиган жой
демакдир. Чунки у шу ерда турар ва шу ерда
ўйнар эди. Шунинг учун баъзи турклар Қаз-
винни турк шаҳарларидан ҳисоблаганлар.
Шунингдек, Қум шаҳри ҳам чегара ҳисоб-
ланади. Чунки Қум туркча сўздир. Аф-
расиобнинг қизи бу ерда ов қилар ва ўйнар
эди. Баъзилар турк шаҳарлари чегараси
Марваш — Шохжондан бошланганини сўз-
лайдилар. Чунки Қазнинг отаси Тўнга Алп
Эр — Афрасиобдир. У Тахмурастан уч юз
йил кейин Марвини боти қилгандир».

Улкан тарихчи академик В. В. Бартолд-
нинг, Ҳамза Исфаҳонийнинг гувоҳлигига
асосланиб қайд қилишига кўра, Марв шаҳри-

да Афрасиоб томонидан қурилган бинонинг қолдиқлари бўлган) Қаранг: В. В. Бартолд. Сочинения, 4 том, Москва, 1971, 178 бет).

«Девонида» яна: «Барсан — Афрасиоб ўғлининг номи. Барсан шаҳари бино қилган шудир. Маҳмуднинг отаси шу шаҳардан-дир», деб ёзилган.

Этибор берган бўлсангиз, Афрасиобнинг ўз асл номига (Алп Эр Тўнга ўхшаш фарзандларининг номлари ҳам туркча аниқ маънони англатувчи номлардан иборатдир. Масалан, қизининг номи «Қаз» фозин англатса, ўғлининг номи Барсан — Барс — хон (Йўлбарсхон) деган маъноларни ифодалайди, Шунингдек, «Девон»нинг 3 томида Афрасиобнинг «Барман деган яна бир ўғли борлиги ҳақида маълумот берилган: Барман — киши исми (Афрасиобнинг ўғли)».

Қўринадики, Маҳмуд Қошғарий Афрасиобнинг ўзи яшаган ва обод қилган шаҳарлар билан бир қаторда, унинг болалари томонидан қурилган ва обод этилган шаҳарлар ҳақида ҳам махсус тўхтаб ўтади ва бирма-бир маълумотлар беради. Бу жиҳатдан айниса унинг Самарқанд ҳақида берган маълумоти алоҳида аҳамиятга моликдир. Масалан, у «Девон»нинг биринчи жилдидаёқ қуйидагиларни ёзади:

«Кенд — ўғиллар ва улар билан яқин турувчилар тилида қишлоқ. Қўпчилик турклар наздида вилоятдир. Шунинг учун Фарғонани Узкент — ўз шаҳримиз дейдилар. Самарқандни катталиги учун Семизканд — семиз шаҳар дейдилар. Буни форсилар Самарқанд тарзида қўлайдилар».

Яна бир жойда: «Самарқанд энг эски шаҳардир... Унинг асл номи Семизкент — Катта шаҳар демақдир», деб ёзади.

Самарқанднинг турклар ва кўпчилик аҳоли томонидан «Семизканд» деб аталганини XV асрда Темурнинг саройига келган испан элчиси ва савҳатчиси Клавихо ҳам тасдиқлаган. Демак, Самарқанднинг Семизканд деб аталгани узоқ муддат давом этган ва яқин вақтларга қадар сақланиб келган. Эндilikда, бизга туюлишича, бадий адабиётда, хусусан шеъриятда, ўрни келганда, стилистик бўёқдорлики ва ранг-баранглики таъминлаш учун «Самарқанд» билан бир қаторда «Семизкент» сўзини ҳам қўласа бўлаверади; бу сўзларнинг ўлчови ҳам бир-бирига тўғри келади.

Самарқанд шахрининг номи ўша вақтларда ҳам туркча (Ўзбекча) Семизкент, тарзида қўлланганлиги бу қадимий асим шаҳарда ҳам азал-азалдан бери турклар (Ўзбеклар) ва тожикларнинг бирга яшаб, биргаликда иноқ ҳаёт қуриб келаётганлигидан далолат беради. Дарҳақиқат, ўзбек ва тожик халқларининг бошқа шаҳарларда ҳам ўша қадим давлардан ана шундай ёнма-ён аҳил яшаб келаётганлиги «Девон»нинг бошқа баъзи ўринларида ҳам бир неча марта таъкидлаб ўтилган.

Маҳмуд Қошғарий билан Наршахийнинг Афрасиоб ҳақида берган маълумотлари бири-бирини тўлдиряди ва Афрасиоб шахси ҳақида бутун бир яқин ясагча имкон беради. Абу Бакр Муҳаммад Ибн Жаъфар Наршахий Бухоро вилоятининг Наршах қишлоғида милодий ҳисоб билан 899 йилда туғилган. У ўзининг машхур «Бухоро тарихи» асарини 943—944 йилларда ёзган. Наршахийнинг ёзишича, Афрасиоб Ромтин (Ромитон) қишлоғини қурган:

«... Бу катта бир кухандизга эга ва мустаҳкам бир қишлоқ бўлиб, Бухородан қадимийроқдир. Баъзи китобларда бу қишлоқни Бухоро деб атаганлар. Бу қишлоқ қадим вақтларда подшоҳларнинг турар жойлари бўлган (кейинроқ эса), Бухоро шаҳари бино бўлгандан кейин, подшоҳлар қиш фаслидагина бу қишлоқда турадиган бўлганлар. (Бу ерлар) Ислон давлатига ўтгандан ҳам шундай бўлиб турган. Мархум Або Муслим Бухорога келганида шу қишлоқда турган. Бу қишлоқни Афрасиоб бино қилган. Афрасиоб ҳар вақт бу вилоятга келганида шу қишлоқдан бошқа жойда турмаган» (Абу Бакр Муҳаммад Ибн Жаъфар Наршахий. Бухоро тарихи. Тошкент, 1966, 23).

Яна бир жойда у Афрасиоб ва унинг куёви Сиёвуш ҳақида қуйидагиларни ёзади: «Сиёвуш ибн Кайковус ўз отасидан қочиб Жайхун дарёсидан ўтиб, Афрасиобнинг олдида келди. Афрасиоб уни яхши қабул этди ва ўз қизини унга хотинликка бериб, айтишларича, барча мулкни ҳам унга топширди».

Баъзи ривоятларга қараганда, Афрасиоблар билан Сиёвушларнинг аввалдан бориш-келишлари бўлган. Ана шунинг учун ҳам ўғай онасининг дастидан отаси билан ораси бузилиб, Бухорога қочиб келган Сиёвушни Афрасиоб ўзининг одамидий қабул қилади ва ўз қизини унга хотинликка беришга қолмасдан, Бухородаги барча мол-мулкни ҳам топширади. Лекин дупманлар Афрасиоб билан Сиёвушнинг ўртасига нифок солади, Сиёвушни ғаразғўйликда айблаб, Афрасиобнинг кўнглида унга нисбатан чуқур шубҳа аломатларини уйғотади.

Худди шу гаплар Алишер Навоийнинг «Тарихи мулк Ажам» деган асарига Наршахийнинг асаридангига нисбатан ҳам батафсилроқ берилган. Афрасиобнинг Сиёвушга Туркистон вилоятини берганлиги айтилган ва уларнинг орасини бузган шахсларнинг ҳам номлари айтиб ўтилган.

Натижада «Афрасиоб уни (Сиёвушни — Х. Д.) ўлдирди ҳамда ана шу ҳисорда шарқий дарвозадан киравершингда «Дарвозаи гуриён» деб аталган осмон фурушлар дарвозасининг ичкарисига дафтнр этдилар. Шу сабабли Бухоро оташпарастлари ўша жойни азиз тутадилар ва унга атаб ҳар бир эркак киши ҳар йили навуъуз қуни қуёш чиқишидан олдин ўша жойда биттадан хўроз сўяди... Бу гаплар бўлганига ҳозир уч минг йилдан ортироқ вақт ўтди» («Бухоро тарихи», 28 бет).

Яна бир хил ривоятларга қўра, шундан кейин Эрон шоҳи Кайковус Сиёвушнинг ўғли Кайхусравни ўз ихтиёрига олиб келтиртиради. Ва уни ёшлигидан бошлаб Афрасиобга қарши хун талаб қилиб, адоват руҳида тарбиялайди. Наршахий шу воқеани яқин қисминигина қисқача қилиб, қуйидагича таърифлайди:

«Сиёвушнинг Кайхусрав номли ўғли бўлиб, устасининг қонини талаб қилиб қўп лашкар билан бу вилоятга келганида Афрасиоб шу Ромтин қишлоғини ҳисор қилиб турган. Кайхусрав ўз лашкари билан икки йил шу ҳисор атрофини ўраб турди ва унинг рўбарўсига бир қишлоқ бино қилиб, у қишлоқни Ромуш деб атади. Уни яхшичилигидан Ромуш деганлар. Бу қишлоқ ҳозиргача ободондир. Кайхусрав Ромуш қишлоғида оташпарастлар ибодатхонасини қурди. Оташпарастларнинг айтишларича, бу ибодатхона Бухородаги оташпарастлар ибодатхоналарининг энг қадимийсидир. Кайхусрав икки йилдан кейин Афрасиобни тутиб ўлдирди. Афрасиобнинг гўри Бухорода маъбад дарвозасида раҳматли Хожа имом Абу Хафс Кабир тепалигида туташган катта тепалик устидадир. Бухоро аҳолиси Сиёвушнинг ўлдрилиши тўғрисида ажойиб ашуларлар тўқилганлар: қуйчилар бу қишқиларни «Кини Сиёвуш» — «Сиёвуш жанги» деб атайдилар. Муҳаммад Ибн Жаъфар (ан-Наршахий), ўша вақтдан буён 3 минг йил ўтган, дейди. (23—24 бетлар).

Беруний ва академик С. Т. Толстовларнинг гувоҳлик беришларича, мана шу Наршахий айтган воқеалардан кейин маълум давр ўтгач, тарихда (Хоразмда) Сиёвуш сулоласи деган давр бошланади. (Қаранг: 1. Л. Салдадзе. Ибн Сина (Авиценна). Тошкент, 1985, стр 35; 2. С. П. Толстов. Қадимги Хоразм маданиятини излаб. Тошкент, «Фан» 1964, 83-бет).

Умуман олганда, Наршахийнинг «Бухоро тарихи» асарига ҳам, Маҳмуд Қошғарийнинг «Девон»идаги сингари бошқа соҳаларга оид бўлган жуда кўп ва хилма-хил материаллар берилган. Масалан, «Войканд», «Қалъайи Довусия», «Қора қўл», «Битик» сингари шаҳар ва қишлоқлар, уларнинг тарихи, аҳолиси (асосан турклар яшаганлиги) ҳақидаги гаплар шулар жумласидандир. Ўз вақти-соати билан буларнинг ҳаммаси ҳақи-

да биз алоҳида фикр билдирамиз, деган мақсадимиз бор. Лекин тарих келганда, ушбу ўринда бир масала бўйича қисқача таразда тўхтаб ўтмоқчимиз. У ҳам бўлса шундан иборатки, Наршахийнинг маълумот беришича, Афрасиоб яшаган даврда ҳали Бухоро шаҳри бўлмаган. Унинг ўрнида ботқоқликлар ва серҳосил ярим тўқайзор ўтлоқ ерлар бўлган.

Наршахий Ромитоннинг тарихини Бухоронинг тарихига нисбатан эскироқ дейди ва бу қишлоқни Афрасиоб қурганлигини қайта-қайта уқтиради. Шунингдек, у Бухоронинг ҳисорини бир жойда биринчи марта Сиёвуш қурган деса, бошқа жойда одамлар бу ҳисорни биринчи бўлиб Афрасиоб қурган деб айтишлар, деб таъкидлайди.

Бироқ Наршахийнинг аниқ маълумот беришича, Бухорони шаҳар ҳолига келтирган асосий тарихий шахс, Шери Кишварийдир. Шери Кишварий аслида турк бўлган. Унинг туркча номи Янг Совуқ Текин, отасининг исми эса «Карожиурин турк бўлиб, улуглиги сабабли унга Биёғу деб лақаб берганлар». (166бет).

Биз юқориди, Маҳмуд Қошғарий ва Наршахийларнинг Афрасиоб бўйича берган материаллари бири бирини тўлдиряди, деб айтдик. Дарҳақиқат, шундай. Масалан, Наршахий Сиёвушнинг ва Афрасиобнинг ўлимлари тафсилотларини, уларнинг жасадлари қаерга қўмилганликларини аниқ бериб ўтгани ҳолда, Сиёвуш ўлгандан кейин оташпарастларнинг у ҳақида йиғлаб айтган марсия қишқилари ва бошқа расм-русумлари ҳақида кенг тўхталади, шу ҳақида иқир-қиригача батафсил бўлган маълумотлар беради, лекин Афрасиобнинг фожиаи ўлимидан кейинги халқ йиғисини бермайди.

Маҳмуд Қошғарий эса, бизнинг йилишимизча, негадир Афрасиобнинг қаерда ўлганлиги ва унинг жасади қаерга қўмилганлиги ҳақида аниқ хабар бермайди. Лекин Афрасиоб ўлгандан кейин халқнинг қаттиқ қайғу ва ташвишга тушганлиги ҳақида, марсиялар айтиб узоқ вақт йиғлаганлиги ҳақида «Девон»нинг бир неча ўрнида қайта-қайта ишончли маълумотлар беради. Мисоллар келтирамиз:

Алп Эр Тўнга ўлдиму,
Эсиз ажун қолдиму,
Ўзлақ ўчин олдиму,
Эмди юрак йиртилур.
(1 жилд, 77 бет).

Мазмуни: Алп Эр Тўнга ўлдими,
Дунё эгасиз бўлиб қолдими,
Дунё ундан ўчини олди,
Энди юрак бу ҳолга
Чидай олмай ёрилиб кетади.

Яна: Улушиб эрон бўрлаю,
Иртиш(и) ёқа урлаю,
Сикрб уни юрлаю,
Сигтаб кўзи уртилур.

Мазмуни: Афрасиоб ўлгач, одамлар бўрилардай увлашдилар, ёқа йиртиб уввос солдилар, (чолғучилар) ўз асбобларидек ингичка овоз билан чинқиришдилар, қаттиқ йиғидан кўзлари йиртилди (аччиқ кўз ёшлари тинимсиз тўкилди).

Демак, Афрасиоб тарихий шахс, Туроннинг машхур ҳукмдори ва ўзининг узоқ подшолик сулоласига эга бўлган улуг зот, биз ўзбекларинигина эмас, гарчанд унинг энг яқин меросхўрлари ўзбеклар, уйғурлар ва ўғиллар бўлса ҳам, деярли ҳамма туркий халқларнинг ҳам энг қадимги буюқ аجدларидан биридир. Дарвоқе, унинг сулоласи яқин вақтларга қадар Самарқандда ва бошқа жойларда (Басра-Ироқ) давом этиб келганлиги ҳақида машхур шарқ тарихчиси Рашидиддин ва машхур ғарб (рус) тарихчиси академик В. В. Бартолдлар ҳам беқийёс даражада қимматли маълумотларни айтиб кетганлар. Масалан, Рашидиддин ўзининг машхур «Жаме-ат-Таворих» асарига «Хоразмшоҳ ҳар томондан қўшин тўплади ва уларни Мовароуннаҳр мамлакатини босиб

олиш мақсадида Бухорога бетабб бўлди. У атрофдаги ҳокимларга, хусусан Самарқанднинг собиқ ҳокими, Афрасиоб авлодларидан бўлган Султон Усмоғга, кўнглига ёқадиغان хушхабар юбориб, уларнинг ҳаммасини ўзининг яхши ваъдалари билан умидвор қилди», деб ёзади. (Қаранг: Рашид ад-Дин, Сборник летописей, т. 1, кн. 2 М. Л., 1952, 181 бет).

Бу қимматли хужжатдан чиқадиغان биз учун энг муҳим материал Афрасиобнинг авлодлари Хоразмшоҳ яшаган даврга қадар ҳам Самарқандда яшаб келганлиги ва улардан бири бўлган Султон Усмоғ номи кишининг шу яқин орада Самарқанд ҳокимлиги тахтидан туширилганлигидир.

Академик В. В. Бартолд ҳам ўзининг кўп сонли асарларидан бирида Афрасиобнинг авлодлари XV—XVI асрларга қадар Басрада (Ироқда) яшаб келиб, у ерларда ҳоким бўлганликлари ҳақида биз Ўзбекистонлик ва ўрта осийликлар учун ниҳоятда қимматли бўлган маълумотлар беради. (Қаранг: В. В. Бартолд, Сочинения, т. 7. М., 1971, 197 бет).

Демак, тарихчилар, жамоатчилик вакиллари, журналистлар, филологлар, ёзувчилар кунг билан ўргансалар, Афрасиоб авлодини шажарасини тўлиқ тиклашлари ҳам мумкин.

Ана шу айтилган маълумотларга кўра, тарихий бир шахснинг афсона эмаслигини исбот қилиш учун юқорида келтирилган фактлар, материаллар ва далилларнинг ўзи ҳам бемалол етарли бўлса керак, деб ҳисоблаймиз. Биз ушбу мақолада Афрасиоб ҳақида Фирдавсийнинг «Шоҳнома»сида кўпинча бадий афсонавий либосга ўраб ифодаланган маълумотлар тўғрисида атайлаб тўхтамадик. Чунки, бизнингча келтирилган реал фактларнинг ўзи ҳам kifойадир. Қолаверса, хали Афрасиоб ҳақида ўрганиб улгурилмаган бошқа фактлар ва материаллар ҳам, шубҳасиз бор. Шундай экан, тарихчи

мутахассисларимиз нима учун бу ҳақда буга айтмасдан ҳанузгача мум тишлагандек жим қолмоқдалар?

Авалло шунинг айтиб ўтиш керакки, тарихчи мутахассисларимиздан катта бир қисми ижтимоий фанлар билан: марксча-ленинча фалсафа, илмий коммунизм, КПСС тарихи, илмий атеизм, сиёсий иқтисодиёт ўрганиш билан шуғулланиб келдилар. Лекин Ўзбекистон тарихини бевосита ўрганиш билан шуғулланган, шунинг орқасидан нон еб келган, ўзларини шу соҳада етакчи мутахассис деб ҳисоблаган тарихчиларимиз академик А. А. Асқаров, тарих фанлари докторлари А. Муҳаммаджонов, К. Шонйёзов ва бошқалар нега Афрасиоб тўғрисидаги ҳақиқатни халққа етказмасдан ҳанузгача жим турибдилар?! Ахир, чумчуқ сўйса ҳам, қасос сўйсин, деганларидек, шу мутахассис тарихчиларимиз халқимиз тарихининг «оқ доғи» бўлиб қолган ана шу катта давр ҳақида жамоатчилик — ёзувчилар, журналистлар ва бошқа касбдаги кишилар томонидан ўртага қайта-қайта ташланаётган саволлар ва шу даврни ёритиш соҳасида қилинаётган ҳаракатларга бош-қош бўлиб иш кўрсалар, нур устига аъло нур бўлмасмиди?!

Шу айтилганларнинг ҳаммасидан ҳам кўриниб турибдики, Афрасиоб — Алп Эр Тўнғани тарихини тўғри ўрганиш ва тўғри ёритишнинг халқимиз учун, халқимиз тарихини ўрганиш учун бекиёс даражада катта аҳамияти бор. Чунки, биринчидан, Афрасиобнинг тарихини ўрганиш Самарқанд ва Бухоро каби шаҳарларимизнинг ёшани аниқлашга, уларнинг тарихини тўғри ўрганишга имкон беради. Бундан ташқари, бошқа қадимий шаҳарларимизнинг тарихини белгилаш учун ҳам ўлчов тоши бўлиб хизмат қилади.

Иккинчидан, Афрасиоб — Алп Эр Тўнғани тарихий шахс эканлигини эътироф қилиб, уни тўғри ёритиш туркий халқларнинг,

жумладан ўзбек халқининг азал-азалдан Турон ерида (Ўрта Осиёда) яшаб келганлигини, қадимий тарих ва бой маданиятига эга эканлигини яна бир қарра исботлашга хизмат қилади. Шу билан боглиқ равишда, бизнингча, ҳозирги кунларда мамлакатда, хусусан Ўрта Осиёда юз бераётган баъзи бир миллий келишмовчиликларни тўғри, адолатли баргараф қилиш учун ҳам хизмат қилади.

Учинчидан, Афрасиоб — Алп Эр Тўнғани тарихий шахс эканлигини тан олиш ва унинг тарихини тўғри ёритиш туркий халқларнинг, жумладан ўзбекларнинг қадимги марказлашган Турон давлатига эга эканлигини, шу давлатни удаллаб узоқ вақтлар бошқариб келганлигини исботлашга хизмат қилади.

Ана шунинг учун ҳам Мағриб олами, жумладан инқилобга қадар таълим олган баъзи бир рус олимлари ҳам Афрасиобнинг тарихий шахс эканлигини тан олишга жон-жаҳдлари билан қарши туриб келганлар. Бизлар эса бу гапларнинг моҳиятини эндигина англаб етмоқдамиз ва шу ҳақда гап очишга эндигина журъат етмоқдамиз.

Демак, бизга қолса, яқин орада биз ўрта осийликлар бутун дунё кўзи олдида қадимги Турон давлатининг ташкил тоғганига тўрт минг йилдан ошганлигини (Наршахийнинг маълумотларига кўра: 3 минг ва (қўшув) 1990±4990 — (айирув) 944 (Бухоро тарихи) ёзилган йил) — 4046 йилни тантанали равишда аҳиллик билан байрам қилиб ўтказмоқлик лозим. Ана шунда Самарқанд — Семизкентимизнинг куйиб кетган ариям умрини ҳам бемалол тиклашимиз мумкин ва тарихимизда юзага келган «оқ доғ»лардан бирини тамоман юйиб юбордик, деб ҳисоблашимиз мумкин.

Жумҳуриятимиз мустақил давлат деб эълон қилинди. Бу жуда катта ғалаба, тарихий ҳодиса. Мустақиллик ташки — зоҳирий ва ички — ботиний қиёфага эга. Биз зоҳиран расмий мустақилликка эришдик. Аммо биз, миллат сифатида ички, маънавий жиҳатдан мустақилмизми? Маънавий мустақиллик дегани ўзи нима?

Бу саволга жавоб излашдан олдин икки хил мустақилликнинг ўзаро муносабатини кўриб чиқайлик. Улар шаксиз бир-бирига боглиқ ва бири иккинчидан, иккинчиси биринчисидан келиб чиқадиغان эгизак ҳодисалардир. Зеро, мустақилликка руҳан тайёр миллат албатта бир кунги расмий мустақилликка эришади. Аммо муайян тарихий шароитда расмий мустақиллик маънавий мустақилликдан олдин кўлга кириши мумкин. Шунда агар, халқ, ҳар бир одам ички мустақиллик, бутунлиққа интилмас ва эришмас экан, расмий мустақиллик қорозда қолаверади ҳамда бундай халқ ҳеч қачон том маънода шакллана олмайди.

Маънавий мустақил миллатнинггина келажаги порлоқ бўлади.

МАЪНАВИЙ ЕТУКЛИК

VIII — XV асрларда жаҳон маданиятининг ўчоқларидан бирига айланган Ўрта Осиё, унинг ўзак элати туркийлар уч хонликлар ва Русия истисолои даврида чуқур маънавий таназулнинг бошдан кечирди. Етмиш тўрт йил давом этган ялпи сиқув — тоталитаризм тузуми ўлганнинг устига тепган бўлди. Халқ руҳан майиб бўлиб қолди. Миллат, демак ҳар бир одам ўзининг ички бутунлигини йўқотди. «Кунимиз ўтиб турибди-ку, шунисига ҳам шукур», дегувчи қорин фалсафаси миллат онгини емира бошлади. Русларга, Москвага қарамлик касаллиқдан ўтиб, қонга кирди. Юриб-туришдан тортиб, кийиниб-таранишгача, тўй-ҳашамдан тортиб, янгича урф-одатлар дейилиши расм-русмларгача, ҳаммасида русларга, овруполикларга тақлид авж олди. Ваҳоланки, маданият бобида улар биздан анча нарсани ўрганишлари лозимлиги ўша пайтда биронинг хаёлига келмади ва бунга имконият ҳам берилмади. Том

маънода ялпи руслаштириш сиёсати авж олдирилди. Социалистик тараққиёт оқимининг пароканда келажагини кўра билган зиёлилар оммаси қарши туриши мумкин бўлган ҳамма йўлдан супириб ташланди.

Ижтимоий фанлар, айниқса, тарих ва фалсафа бухронга юз тутди. Узоқ йиллар давомида Ўзбекистон тарихсиз, ўтмишсиз мамлакат бўлиб кун ўтказди. Бор ўтмиши эса ўғри-ю беморлардан, каллакасару саводсизлардан иборат қилиб кўрсатилди. Ўзбекистонни бутун борлиги билан Русия тарихи ютиб юбориб, рус подшоҳлари, саркардалари ва қароқчилари (Разин ва Пугачёв қабиляр) халқ онгида шавкатли тарихий шахслар бўлиб ўрнашди. Ваҳоланки, улардан ортиқ бўлса ортиқ, аммо зигирча кам бўлмаган ўз қаҳрамонларимиз, подшоҳларимиз борлиги, улардан фахрланишимиз мумкинлиги анча кейин маълум бўлди.

Фарғонани она, халқини фахр билан «ўзбегим» дегани учун шоирлар турткиландилар. Биринчи бор янграган «Ўзбекистон ватаним маним» деган оташин нафас ғалати эшитилди, ахир «Ягона ватан — бу СССР», дея қаттиқ уқдирилар эди-да!

Азалдан фанлар фани саналмиш фалсафа так-туби билан йўқотилди. Ваҳоланки, фалсафасиз халқнинг саҳрода адашиб юрган одамлар тўдасидан фарқи кам. Беповён вақт оқимида ўз ўрнини белгилаш, миллий онг ва тафаккурнинг ички қатламларини тадқиқ этишсиз соғлом тараққиёт бўлмайди. Илмий даражада саноксиз «файласуфлар» эса фанининг асл табиатидан узоқ ва асл фалсафа йўлидаги тўсқиндилар.

Дунёни, жамиятни ва маънавиятини шу миллат нуқтаи назаридан кўриб чикувчи миллий фалсафа маънавий мустақиллик пойдеворидир.

Хуллас, мустақиллик муборак бўлсин, унга муносиб маънавий бутун инсонлар кўпайсин. Чин мустақилликка эришайлик, иншоолло.

Сувон МЕЛИЕВ,
Филология фанлари номзоди

Саодат ПУЛКАНОВА

Бўлғаста

ЎЗБЕК АЁЛИ

Дунё ташвишидан бир зум холимас,
Булут қанотида учар ҳаёли.
Тонгдан кечга қадар ишлаб чарчамас,
Бардошли, жафокаш ўзбек аёли.

Гоҳо аскардаги ўғлини эслар,
Кўз олдига келар кўрки-жамоли.
Келин тўй орзуси дилида ёнар,
Меҳрибон, жафокаш ўзбек аёли.

Меҳр гўшасида тизилган севинч,
Қалбидан эсади шодлик шамоли.
Улкан орзу билан кечаю кундуз,
Тиниб-тинчимайди ўзбек аёли.

Бири чўпонликда, бири соғувчи,
Вириси пахтакор, бири зиёли.
Фарзанд ишқи билан таниқли ўзи,
Мўғтабар онадир ўзбек аёли.

Она, таърифингга сўзим етмайди,
Меҳр-муҳаббатнинг йўқдир поёни.
Жонажон юртимиз бир бешик бўлса,
Уни тебратувчи ўзбек аёли.

АРМОНГА СИҒИНАЙ

Вафони бағрига йўл солса ҳижрон,
Синиқ коса каби бебурд бўлса жон.
Севгини тиклашга топмасам имкон
Армонга сиғинай, армон қўлласин.

Топилмай қолса гар ногоҳ бир илинж,
Кузак шамоллари бўлса парвона.
Дилни тилкаласа ғамли бир ўкинч,
Армонга сиғинай, армон қўлласин.

Юзнинг қийиқлиги кўзгуга аён.
Тоғда бўзлаб юрса бағри қон жайрон.
Ғанимлар кулишса, дўстлар-чи ҳайрон,
Армонга сиғинай, армон қўлласин.

Менинг йўлларимда тошлар кўп экан,
Юрак қатларида дардлар кўп экан.
Ул севги мен эмас, ўзгани деган,
Армонга сиғинай, армон қўлласин.

НАФИС ҚУШИҚ

Саболар шивирлаб сендан сўйлайди,
Булбул ҳам сен ҳақда қўшиқ куйлайди,
Гуллар сенга, менга умр тилайди,
Пойимизда ғамнинг тоғи қулайди.

Қулайди, бил ўша ғанимнинг охи,
Тугайди, ҳижроннинг бедил тунлари,
Тилайди, тилайди, умр тилайди,
Баҳор сенга, менга нур йўл тилайди.

ОНА ТИЛИМ

Тилим, тилим, Она тилим,
Тиллар ичра сара тилим.
Ширин-шакар маъно тилим,
Она тилим — аёло тилим.

Ўтмиши бор тарихга бой,
Навоиёдан олган чирой.
Орзу-ҳавас бунда талай,
Она тилим — аёло тилим.

Яна қайта тугилгансан,
Бахт-иқболга йўғрилгансан.
Ўлкамизга нур бўлгансан,
Она тилим — аёло тилим.

Мақомингдан дилимиз шод,
Йўлга тушиди урфу одат.
Етиб келди бахт-саодат,
Она тилим — аёло тилим.

Қувончимсан, сўзим ўйноқ,
Қайта кийдинг атлас кўйлак.
Озод юртда ўзинг байроқ,
Она тилим — аёло тилим.

ҚИШЛОҚ ОҚШОМИ

Қишлоқ туну ўзгача оқшом,
Шовқин-сурон бу ердан йироқ.
Тун бағрида эсан шаббодда,
Сочларингдан тортқилар бироқ.

Уйқунг қочиб кўкка қарайсан,
Ой кўринар ярим ўроқдай,
Дилларингга келади қўшиқ,
Янграб турган шўх қўнғироқдай.

Бу қўшиқ-ла учқур юлдуздай,
Лип-лип эғиб учиб ўтади,
Улгурмайсан ушлаб қолишга,
Тутқич бермай қочиб кетади.

Сен бу учун бўлмайсан хафа,
Дилинг ёнар ой-юлдуз каби.
Тун чекиниб тонгга уланар,
Файзли ўтар қишлоқ оқшоми.

Кун кетидан яна келар тун,
Яна чулғаб фикринг олади.
Қулогингга недир шивирлаб,
Яна ўзи қочиб қолади.

БАҒРИ ТОШ ОТАЛАРГА

Сувлар оқиб кетти-ей,
Сағир юрак нетти-ей,
Отам ташлаб кетти-ей,
Муродига етти-ей.

Мен йиғлайман бўлиб зор,
Синглим, укам йиғлар-о,
Ота меҳри бўлиб тор,
Онам йиғлар, йиғлар-о.

Ўз сафосин йўлаб-ей,
Виждон сотган отам-ей,
Падар номин оқламай,
Биздан кечган отам-ей.

Тоғда олқорни кўрдим,
Кўзидан оқарди ёш,
Иймон ютганни кўрдим,
Тошдай қотди бу бардош.

ТЎРТЛИКЛАР

Сенга етишмоқнинг ўзи бўлмайди,
Сенсиз бу дунёда кўнғил тўлмайди,
Қалбимда сенингсиз баҳор кўлмайди,
Билгин, дилда орзу-армон ўлмайди.

* * *

Ногоҳ ёшга тўлди кўзим,
Сенга етмас — оху сўзим,
Кўзда ёшим тизим-тизим,
Қандоқ яшай ёлғиз ўзим.

* * *

Ҳаёт деганлари шундаймикан ё,
Қолиб кетар рост сўз, ёлгонлар рўё,
Кўзимга кўринар қоронғу дунё,
Мангу музликларни эслатар гўё.

* * *

Гоҳ ўзингни фақир, гоҳ шох санайсан,
Умринг сарҳадларин тинмай сўйлайсан.
Мени бир бедаво, ўткинчи санаб,
Ўзингга ярашиқ қай ёр излайсан.

* * *

Юпатмоқчи бўласан гоҳо,
Гоҳ қиласан нимадандир рашк,
Бўзлатасан, мени сен гоҳо,
Гоҳ қурмоқ бўласан севгимизга арк.

* * *

Сўзларинг қалбимга бўлолмас малҳам,
Уртар мени бунда аччиқ бир алам,
Кўзимга тор эрур кенгиш бу олам,
Алам-ла тутқазди шеърят қалам.

1991 йилнинг 24 августидан бошлаб Ўзбекистон тарихида ilk марта маҳаллий миллат вакили генерал-майор Румил Эргашевич ХАДИРБОВЕ Қизил Вайроқ орденли Туркистон Ҳарбий округи қўшинлари қўмондонининг ўринбосари вазифасида иш бошлади.

Қўйда муҳбиримизнинг Туркистон Ҳарбий округидаги ҳозирги вазият ва келгуси иш режалари ҳақида мусоҳабасини эътиборингизга ҳавола этамиз.

МУХБИР: — Румил Эргашевич, авваламбор сизни «Гулистон» ойнамасининг муштарийлари номидан янги вазифага киришганингиз билан табриклаймиз. Жумҳурият матбуотларида қилган чиқишларингиз орқали Ҳарбий фаолиятингиз оид баъзи маълумотлардан хабаримиз бор. Айтинг-чи мазкур лавозимда тайинланишингиздан мақсад нима эди?

Румил ЭРГАШЕВИЧ: Энг асосий мақсад маҳаллий миллат вакилларида Ҳарбий мутахассислар тайёрлашдир. Ўзбекистон мустақил жумҳурият деб эълон қилинганидан сўнг Туркистон Ҳарбий округи ҳудудида жойлашган олий Ҳарбий билим юрлари фаолиятини қайта қўриб чиқиш талаб этилмоқда. Суворовчилар билим юрларида, ДОСААФдаги ишлар ҳам бутунлай анғичасига ташкил этилиши лозим. У ерда асосан ўзбек тилини, халқнинг анъаналари ва урф-одатларини биладиган ёшлар ўқиши керак. Қолаверса, Урта Осиёдаги бошқа жумҳуриятларда ҳам янги тузилмаларни вужудга келтириш менинг хизмат вазифамга кириди.

М: — Ҳурматли генерал, суҳбатимиз давомида суворовчилар билим юртини тилга олиб ўтдингиз. Энди ҳозирги кун талабини эътиборга олиб шу билим юртини Амир Темур эли Бобур каби халқимизнинг буюк саркардалари номи билан аташ вақти келмадимикин? Қолаверса, қўйгина манбаларда Суворов ва Кутузовлар ҳам бобомиз Амир Темур Курагонийнинг Ҳарбий санъатидан сабоқ олишган, деб қайд этилган. Шу ҳақда сизнинг фикрингизни билмоқчи эдик.

Р. Э: Фикрингизга тўлиқ қўшиламан. Ҳақиқатдан ҳам юртимиз тарихида не-не жаҳончилару ҳарб санъатини пухта эгалладан саркардалар ўтган. Жумладан, Амир Темур, Жалолiddин, Темур Малик ва Захирiddин Бобур ҳам шулар қаторига кириди. Биз ҳозирги кунда мустақиллик шарафати билан ўзлимизни англайдиган фурсатлар келди. Энди суворовчилар билим юрти масаласига келсак, бу ном Ҳарбийлар орасида қўп ишлатилган бўён анъанага айланиб келинмоқда эди. Лекин жумҳуриятимиздаги билим юрларида Амир Темурдек жаҳончилар номи билан атамаск жуда ҳам ўринли бўлар эди. Жумладан, биз 1992 йилдан бошлаб бу билим юртига асосан маҳаллий миллат вакилларида

тўртинчи синфни битирган болаларни ўқишга қабул қилишни амалга оширмоқчимиз. Чунки улар етуклик гувоҳномасини олгунларича Ҳарбий соҳада жуда зарур бўлган командирлик фазилатларини эгаллаб оладилар. Қолаверса, ёшларини тайёрлайдилар.

М: — Шу кўнларда кўпчиликни қизиқтираётган асосий масалага ёндашсак. Яъни, 1992 йил

са гап кўнгиллар сафида Ҳарбий хизматни давом эттиришни хоҳламаган зобитларга келиб тақаладиган бўлса, биз уларнинг хатти-ҳаракатларига ҳеч қандай қаршилик қилмаймиз. Масалан, Ҳарбий техника қўшинларида хизмат қилганлар жумҳурият транспорти ривожига ўз ҳиссаларини қўшиб, керак бўлса трамвай ва троллейбусларни бошқаришлари ҳам мумкин.

МИЛЛИЙ ҚЎШИН КЕРАК!

нинг январ ойидан бошлаб Совет Армиясида хизмат қилаётган аскар ва зобитларнинг 700 минг атрофида қисқариши кўзда тутилмоқда. Бу ҳол ўз-ўзидан Туркистон Ҳарбий округи қўшинларига ҳам тегишли...

Р. Э: — Ҳақиқатдан ҳам 1992 йилнинг бошидан эътиборан Совет Армиясининг ҳамма қисмларида мажбурий хизматда бўлган қўшинларнинг маълум фоизини қисқартириш кўзда тутилган. Албатта бу қисқартиришлардан бизнинг округ қўшинлари ҳам мустасно эмас. Шунинг учун бу масалани Туркистон Ҳарбий Округи қўмондонлари, атрофчи муҳома қилиб қатъий қарорга ҳам келиб қўйдик. Бу шундан иборатки биз авваламбор Ҳарбий хизмати 20—25 йилни ташкил этувчи зобитларни, энг муҳими эса хизмат қилаётган жойида ўй-жой билан таъминланган Ҳарбий хизматчиларни қисқартиришни мақсад қилиб қўйдик. Негаки ҳозирги кунда нафақат Ҳарбийларни балки фуқороларни ўй-жой билан таъминлаш энг оғир масалалардан бири бўлиб қолмоқда.

Энди мана шу Ҳарбий қисқаришга тушган хизматчиларнинг келажак ҳаётлари ҳақида тўхталадиган бўлсак, улар ўз Ҳарбий хизмат вазифаларидан озод этилганларидан сўнг ишлаб чиқаришнинг ҳамма соҳаларида (албатта ўз хоҳишларида қараб) меҳнат қилишлари мумкин. Биз ҳам уларни иш билан таъминлаш масаласида иккинчи касбга қўниқилишларида қўлимиздан келган ёрдамимизни аямаймиз. Қолавер-

Ҳозирги кунга келиб Ҳарбий соҳага оид ҳеч қанақанги сирлар қолмади. Негаки одамларнинг Ҳарбий мавзуга қизиқиши кундан-кунга ортиб бормоқда. Фикримни қисқача қилиб ифодаладиган бўлсам, Ҳарбийлар билан аҳоли ўртасидаги сирли девор мамлакатимизда бошланган ошкоралик шабадалари туфайли бузиб ташланди. Қолаверса, биз Ҳарбийларни одамлардан яширадиган сирларимиз қолмади ҳисоб. Бунга ўтган йилнинг 19—21 август кўнларида Москва шаҳридаги қонли воқеалар мисол бўла олади.

Энди бизнинг округдаги Ҳарбий қўшинларнинг сонига келсак, ҳозирда Туркистон Ҳарбий округининг бутун Урта Осиё ва Қозғистон ҳудудларида жойлашган қўшинлари бир неча юз минг Ҳарбийни ташкил этади. Олайлик Америка Қўшма Штатларининг Қуролли кучларида хизмат қилаётган Ҳарбийлар бизнинг қуролли кучлардаги Ҳарбийлардан 2—2,5 баробар камчилигини ташкил этади. Қолаверса, Давлат матбуот-маркази раҳбари А. Грачевнинг фикрича («Известия» рўзномаси, 24 октябрь 1991 йил) ҳозирги кунда Иттифок бўйича сарфланаётган Ҳарбий харажатлар йилига ўрта ҳисобда 71 миллиард 990 миллион сўмни ташкил қилади. Чет мамлакатларга бераётган Ҳарбий ёрдамимиз йилига 574 миллион сўм атрофида. Ҳўш, Туркистон Ҳарбий Округига шунақанг қатта сонли қўшин керакми, — деган савол турғилиши табиий. Негаки бир неча

юз минг кишилик қўшин бу ойдийгина рақам эмас. Чунки бу рақамлар ортида Ҳарбийлар — тирик жонлар турибди. Улар ҳам овқат ейиши, кийиниши, хуллас яшаши керак. Масалан, оддийи-на битта аскарга кўнлик овқати учун 4,5 сўм пул кетади. Йилига эса ҳамма харажатларини ҳисоблаганда бу кўрсаткич 3,5 минг сўмни ташкил этади. Бу ҳозирги иқтисодимиз қўйин бўлган бир жараёнда жуда катта маблағни талаб қилади. Қисқача қилиб айтадиган бўлсак, бу даражадаги катта қўшиннинг Туркистон Ҳарбий округи учун маълум фоизи ортиқчалик ҳам қилади.

М: — Ҳурматли генерал, «Ўзбекистон жумҳуриятининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»ги қонуннинг 6-моддасига биноан Ўзбекистонда Миллий гвардия тузилди. Ҳозирда Туркистон Ҳарбий округи қўмондонларини, аниқроғи, сизни мана шу Миллий гвардияга муносабатингиз қандай бўлапти?

Р. Э: — Мен авваламбор бу Миллий гвардияни ташкил этган кишиларни чин қалбимдан табриклайман. Қолаверса, унга нисбатан дунёқарашим ва фикрларимни ижобий, деб баҳолайман. Негаки Ўзбекистоннинг Мустақил давлат бўлишини кўпчилик қатори мен ҳам интизорлик билан кўтиб яшадим. Бугунги кунга келиб эса Мустақил давлатнинг алоҳида мустақил армияси ҳам бўлиши керак. Чунки у ички вазифаларни бажариши, қонуларимизни ҳимоя қилиши керак. Миллий гвардия фахрий қоровул рогаси ва оркестрини ҳам ўз ичига оладиган бўлинма бўлишини истайман. Бундай бўлинмалар ҳар қандай мустақил давлатнинг ажралмас қисми ҳисобланиши зарур.

Мен шу нарсани ишонч билан айтаманки, ҳеч қачон қўлимдан келадиган ёрдамимни Миллий гвардияни оёққа туриб олиши учун аямасдан унга ҳозирги шаклланиши узоқ вақтни талаб қиладиган қийин дамларда доимо озиғинагина бўлса ҳам кўмак бўлишига харакат қиламан. Миллий гвардиянинг ташкил этилишининг яна бир ажойиб томони шундаки, у Ҳарбий ишда миллий мутахассислар тайёрлашни ўз олдига мақсад қилиб қўяди. Ҳозир очигини айтиш керакки, бугунги кунда Совет Армияси сафида хизмат қилаётган ўзбек миллатига мансуб зобитлар бори-ўйи 0,06 фоизни, генераллар эса атиги 8 нафарни ташкил қилади. Бу мағнаша арзийдиган аҳвол эмас албатта! Биз доимо Ҳарбийлар орасида миллий мутахассисларни кўпроқ тайёрлашимиз лозим. Негаки улар ўзбек халқининг Ҳарбий салоҳияти нимага қодирлигини кўрсатиб турсинлар!

М: Мазмунли суҳбатингиз учун сизга катта раҳмат!

Суҳбатдош: Тўрамурад
РАҲМОНОВ,
«Гулистон» ойнамасининг
махсус муҳбири

● ...ўзбек миллатига мансуб зобитлар — 0,06 фоиз... генераллар эса атиги 8 нафар... ●

«Танавор»ни ҳеч ким, ҳеч қачон, ҳеч қаерда Мукаррамахонимдек латофат ва назокат, маҳорат ва дардли ҳарорат билан ижро этмаган.

ЗУЛФИЯ

«Танавор» ашуласини тинглаб, сахнада кўриб бир ривоят ҳаёлга келади... Эмишки, киз гўзаллар гўзали, нозанинлар нозанини, бокиралар бокираси, кўйинги, ҳусну камолатда тенгсиз бир соҳибжамол экан. Йигитлар паривагининг биргина қиё боқишига зор, булоқ бўйига кўза билан чиқишини кутавериб ранг-рўйлари сомон, юраклари ғунчалаётган муҳаббат дардидан қон, теблалардек эс-хушларидан жудо эканлар. Сулувини узокдан-да, бир кўриш бахт экан. Кўрмай туриб, таърифни эшитиб куйганларни, куйиб вужудлари бир сиқим кулга айланганларни айтмайсизми? Эҳ, кўрмағур-ей, қанча-қанча қалбларни ишқ тандирида ёндиритишдан, ёндириб азбаройи кул қилишдан муддао не ўзи? Бу сеҳрсинаот тўла ишқ қасрининг сирли қалити қай бир қалбда пинҳон, қай бир қалбда аён.

Бахшилар кизини обдон таърифлаб дoston сўйладилар — сўзининг поёнига етолмадилар, шоирлар қалами мактов ўтига дош беролмади, мусавирлар унинг тасвири учун баҳор гулларидан турфа ранглар изладилар, тополмадилар. Эвоҳ, киз уларнинг бирортасига парво қилмади, ақалли пинак бўзмади, номига бўлса-да, бир бора кириқ қоқмади. Унинг ишқ оташида ёнган ўтли нигоҳи, паршон ҳаёллари хув олис қирларда сурув ҳайдаб юрган норғил чўпонда эди. Ҳаловатини ўғирлаган ўша ям-яшил қир тушларига кириб, юрагини ўртарди. Чўпон бундан огоҳ бўлса-да, киз қалбининг нолаю изтиробларига қулоқ тутолмасди. Негаки унинг кўнгли кўшни кишлокда яшайдиган ўзга бир сулувада эди. Муҳаббат муҳаббат-да! Унинг инон-ихтиёрида, ҳукум қарорида юрмоқдан, куч-қудратига бўйсунитишдан бошқа илож йўқ!... Кўнларнинг бирида чўпон йигитнинг сурувини қирга ҳайдаб қўйиб, ўзи кўшни кишлокқа шамолдай зиганини кўриб, юраги адо бўлган киз қўлига дуторни олди. Э, воҳ, дутор торлари бир сайради, бир титради, бир нолалар қилди-ей, қани бу ишқ изтиробида ловуллаб турган куйга инсон боласининг юраги дош беролса? Қайда! Емгирдан сўнг сел бўлишдан, сел бўлиб шарқираган сойга айланишдан, сой бўлиб, гоҳ сокин, гоҳ пишқириб оқаётган оҳ-нолалар, фарёдлар дарёсига қўшилишдан ўзга илож қолмади. Қиз қалбини, қалбига қўшиб дийдорига етолмаган муҳаббат торини дардли бармоқлари билан чертаётганди гўё. Қиз кутилмағанда қаддини аёл кўтариб беихтиёр куйлаб юборди:

Сунбула-ю, сунбула,
Ураб олай гул билан.
Менинг кўнглим сиз билан,
Сиз кетасиз ким билан?
Қадамизга гуллар очилсин...

У, бу мардлиқни қаранг, улуғлиқни кўринг! Йигит ўзга бир сулув билан кетса-ю, киз кўксини тоғдай тутиб, бевафо йигитга марҳаматлар кўрсатса:

Қадамизга гуллар очилсин...

Шундай қилиб, у умрбод ўзи тўкиган кўшннинг армон билан куйлабди. Шу-шу кизнинг нолаю афгонларини ифодалаган бу кўшнни қимми эшитса, унинг кўз ўнгига ўша сулув қиз сиймоси пайдо бўлар эмиш...

Мукаррама опа бу рақси сахнага олиб чиққанда ўша соҳибжамол гўё қайта тирилгандек бўлди.

«Танавор»ни илк бора тинглаганда Мукаррамахонимнинг ҳаёлларидан нималар кечди, вужудини қандай туйғулар чулғади экан? Кўнлар келиб «Танавор» унинг ҳаёти ва ижоди мазмунига айланишини, номи авлодлар қалбига

муҳриганини ўшада сездимизми?

«Бу рақс ошқининг дилдаги дардини изҳор этувчи, саодатини орзу қилувчи, ёлғизликдан севиқлиси томон, инсонлар томон интилишдек оташин иштиёқ яширинган қалб эшигини ланг очиш рақси эди... «Танавор»га теран фаҳм билан чуқур кириб боргандагина, нима учун томошабинларнинг юраги эзилганини, Мукаррамага тенгкўр бўлган авлодга мансуб хотин-қизларнинг юм-юм йиғлаганларини тушуниш мумкин. «Танавор» ўтмишдан ўтдек ёниб ўтиб келаётми!» деб ёзади раққоса ижодини тадқиқ қилган санъатшунос Любов Авдеева.

Ўзбекистон халқ артисти Розия Каримова-нинг хотираларидан:

«Мен Мукаррама опани 1926 йилдан бери танирдим. Даставвал Фарғона мураббийлари техникумида учрашганмиз. Клубда бўлган концертда ҳаммани лол қолдириб Мукаррама опа билан Ҳалима Раҳимова кўшиқ айтиб, рақсга тушганлар. Концертдан сўнг опа билан учрашиб, яқиндан танишдик. Мени ўйнатиб кўрди. Маъкул келди...

1929 йили Мукаррама опа, Ҳалима Раҳимова ва яна бир қанча кизларни Мухиддин Қориев билан Низом Холдоров Самарқанд музикали драма театрига олиб кетди. Мен ўша пайтларда тиббиёт техникумининг тайёрлов бўлимида ўқиётган эдим. Ўзги таътилда Самарқандга бордим. Бир куни ёнги театр биноси ёнидан ўтаётиб доиранинг жозибали зарбларини эшитиб, эшик тирқишидан ичкарига мўраладим. Не кўз билан кўрайми, даврага Мукаррама опа чиқди. Юрагим қинидан чиққудек гулпиллаб ура бошлади. Таклифи ҳам кутмай ичкарига кирдим. Чидолмадим-да! Мукаррама опа билан кучоқлашиб кетдик. Бир-биримизни соғинган эканмиз, анчагача гурунлашиб қолдим. Сахнада истараси иссиқ, чўққисоқол киши қўлидаги доирасини тиззасига

Ашурали ЖҲРАЕВ

Қадамизга гуллар очилсин

қўйиб ўтирарди. Мукаррама опа у кишига ишора қилиб: «Устозимиз Уста Олим Комилов, — деди, кейин ғурур билан қўшиб қўйди. — Менга «Сахти уфори» деган ўйинни ўргатаётган эдилар...»

У киши билан иноқлигимизча қолдик. Опа билан доим: ҳар қандай шaroитда самимий мулоқотда бўлиш лозим эди. Самимийликка жиндай пўтур етса, дарров жahlга минарди, ё хафа бўларди у. Уста Олим aka ҳазиллашиб, уни «қалампир» деб қақирарди...

Мукаррама опа раҳмдил, дўсти учун доим ёрдамга тайёр, камтар, хуллас бир олам ажойиб фазилатлар эгаси эди. Опанинг бутун инсоний олами «Танавор»га сингитб кетган.

Раққосанин ҳаёт ва ижод йўли «Танавор» каби машаққатли, изтиробли десак хато бўлмас...

Мукаррама Турғунбоеванинг санъат оламига келиши оғир даврларга тўғри келди. 30 — 40 йиллар тарих саҳифаларига ҳасрат йиллари бўлиб кирди. Таниқли арбоблар, истеъдодли ёзувчилар, олимлар бирин-кетин қатагон домига тортилдилар. Катта минбарлардан қилинган маърузаларда «халқ душмани» ибораси қайта-қайта такрорланарди. Мукаррама қулоқларига ишонмасди. Кечагина Абдулла Қодирийнинг «Утган кўнлар» романини ўқиб юраклари ўртгани юм-юм йиғлаган, Усмон Носирнинг ўтли шеърларидан дили яйраган, Акмал Икромов, Файзулла Ҳўжаевнинг табрикларидан олам-олам қувонган эмасмиди? Бугун эса... Ахир улар ўзбекнинг пешонасидаги ёруғ юлдузлар эдилар-ку! Мукаррама ўйлаб ўйига етолмас, атрофида бўлаётган мудҳиш воқеаларнинг илдизи қаердалигига тушуномас эди. Халқни оғир жудолик қайғусидан қутқариб, таскин-тасалли бериш, яралар ўрнига малҳам бўлиш — Маннон Уйғур, Мухиддин Қориев, Ҳалима Носирова, Лутфихоним Саримсоқова, Аброр Ҳидоятлар қатори унинг ҳам зиммасига тушди. Кейин уруш бошланди...

«Танавор» рақси худди ўша зулматли кўнларда дунёга келди. Шу боис раққоса ўйинига дил дардларини, аччиқ ҳасратларини сингдириб юборган бўлса ажаб эмас. Шу боис «Танавор»ни ўша даҳшатли йилларнинг армони, ўчган юлдузларнинг қолган умри, халқнинг ушалган-ушалмаган орзу-ниятларини мадҳ этган ўлмас дoston десак, асло янглишмаймиз.

— Мукаррама опани 1950 йилдан бошлаб биламан, — дея ҳикоя қилади Ўзбекистон ССР халқ артисти Қаҳрамон Дадаев, — «Баҳор»ни элга манзур қилган асарлардан бири «Танавор» ҳисобланади. «Танавор»сиз «Баҳор»ни,

«Баҳор»сиз Мукаррама опани тасаввур этиб бўлмайди. У кишини ўз соҳасининг Нодираси дегим келади. Баъзи ўртамеъна балет-мейстерлар, истеъдодсиз раққосаларнинг билли-билмай Мукаррамахоним репертуарига қўл ураётганликлари ташвишли ҳолдир. Опа ҳар бир рақс учун оддий ҳаракатларни ҳам халқ орасида юриб тўпларди. Ижодий сафарларда ҳам хотин-қизларни ўйнатиб, миллий рақс ҳаракатларини ахтардилар. Раққоса қолдирган улкан меросни асрашимиз, мукаммал ҳолда келажак авлодларга етказишимиз керак. Жумладан, «Танавор»ни ҳам...

Ҳа, «Танавор» унинг шoҳ рақси эди. 1947 йили опа «Танавор», «Пахта», «Жонон» рақсла-

ри учун Давлат мукофотига сазовор бўлди... Опа рақсларни халқ ичидан ахтарар, барҳам топаётган ва унутилаётган халқ ўйинлари, ўйинлардаги ҳаракатлар, қочиримлар, шаклларга қайтадан «жон» бағишлар эди. Унинг фидойилиги туфайли ўнлаб халқ ўйинлари қайта тугилди, санъатсевар халқимиз қалбидан ўрин олди. Ва аста-секин бу рақсларнинг, ноёб ўйинларнинг умри «Баҳор»га айланди. «Баҳор» эса ўзбек рақс санъатининг қомуси бўлиб қолди. Энди Мукаррама опа ёлғиз эмас эди. Унинг атрофида қирқта маликаси бор эди. Қирқта кўнги, қирқта характер...

лар, Ботир Зокировлар, Комилжон Отаниёзовлар ва Мукаррама Турғунбоевалар ўрин оладилар. Адабиёт ва санъат эшиклари ғуруҳбозларга ҳам, мансаблараст ва буйруқбозларга ҳам асло очилмайдди. Бу майдон чинакам истеъдодникидир.

Мукаррама опа ҳам ижод сарҳадларидан кўп рақс санъатдан йироқ кимсаларга дуч келди. Жамоани тузишда ҳам озми-кўпми истеъдодсизлар йўлига ғов бўлди. Лекин опа уларга парво қилмади. Тўсиқлардан чўчимади. Улар билан олишишни ўзига эп кўрмади. Аёл боши билан эркаклик қилди. Рақс санъатида неки

Даста истеъдодлар рақобат қиладиган ижодий жамоа. Баъзан ансамблларда истеъдодсизлар ҳам бўлади. Начора? Уларсиз жамоанинг кизиги йўқ. Чунки улар тезрок шон-шухрат орттириб, унвонларга эга бўлишга ёки бирор мансаб эгаллашга ошиқадилар. Мабодо, ишлари юришмаса тезда пашшадек бирлашиб, шикоят ёзишда «талантили» бўлиб кетадилар. Аммо чинакам истеъдоднинг иши доимо ўнгидан келавермайди, ижоди рўёбга чиқавермайди. Тепасида ҳаммаша қора булутлар — истеъдодсизлар изғиб юрадилар. Ваҳоланки, ватан тарихидан, халқ қалбидан ўз соҳасининг тенгсиз истеъдод ва фидойилари Абдулла Қодирийлар, Аброр Ҳидоят-

қўлидан келса, қанча иқтидори ва билими бўлса — ҳаммасини қизларга бахшида этди. Ҳаётини, ўзлигини «Баҳор»га бағишлади. «Баҳор» боғида қатор-қатор «танавор»ларни воёга етказди. Гарчи бу юмуш анча оғир, машаққатли бўлса-да, опа уни шараф билан уддалади. «Баҳор» боғининг ҳар бир ниҳолини меҳр билан парвариш этди. Бу гуллар ҳозир рақс санъатимиз юлдузларига айланмишди. Келинг, яхшиси бу ҳақда «Баҳор» боғининг гуллари-дан, яъни опанинг қизларидан эшитайлик:

Маъмура ЭРГАШЕВА: — Санъатда қанча муваффақиятга эришган бўлсам, бунинг ҳаммаси Мукаррама Турғунбоева туфайлидир. У киши бизнинг онамиздек азиз ва меҳрибон эди...

«Муножот» рақсиде ўйнаган либосларини менга совға сифатида қолдирганлар. Ундан опажонимизнинг хиди келади. Юраклар йиғлайди. Начора?... Унинг умри ва орзулари «Баҳор»да яшайверади.

Гулчехра ФОЗИЛЖОНОВА: — Мукаррама опа ҳаётда ҳам, санъатда ҳам шахс эди. Бир қарашда одамнинг кўзларидеги, ичидеги дардини тушунарди. У киши билан ўтган кунлар, дақиқаларни эслаш тушга ўхшайди. «Танавор» гўё Мукаррама опа билан бирга туғилгандай...

Флорида НИЗОМУТДИНОВА: — Опа фақат дастанинг бадий раҳбари эмас, балки ҳар бир раққосанинг ота-онасидек яқин эди. Уй, боғча, тўй, хуллас, катта-кичик ташвишларнинг ҳаммасига бош эди. Агар Мукаррама опа улкан бир дарахт бўлса, биз «Баҳор» қизлари шу дарахтнинг илдизларимиз. Дарахтнинг бир шохини ҳам синдирмай, бир япроғига ҳам озор бермай авлодларга етказишимиз шарт! Мен бу дарахтни «Танавор дарахти» деб атагим келди.

Нурхон ЗУЛУНОВА: — Опада Ватанга муҳаббат туйғуси баланд эди. Чет элларга сафарга борганимизда дарров Ўзбекистонни соғинардилар. У киши чинакам ҳақиқатпарвар эди. Ҳукумат концертларининг машғулотларида бўладиган қаттиқ тортишувларда опа ҳақиқий санъат асарларини асраб қоларди... «Танавор» — муҳаббат достони. Ҳар гал опанинг шу рақсини кўрсам кўзларимга ёш оқиб келаверади...

Уни оламга «Танавор», «Танавор»ни эса у машҳур қилди. Халқимиз санъатини жаҳон сахнасига олиб чиқди. Опа ўнлаб сахналарда нола бўлиб эшилди, фиғон бўлиб товусдек хиром этди, кўшиқ бўлиб қалбларни куйдирди:

Бу дунёда бор бўлса,
Юрак-бағри бутуни.
Қоғоздан ўчоқ ясаб,
Гулдан қилай ўтинни.
Қадамизга гуллар очилсин...

Бу рақсини томоша қилган, кўшиқни эшитган гуржи, ўрус, ҳинду, африколик, фаранг, немис, турк, эрон, хитой, араб — ҳамма-ҳаммаси Мукарраманинг санъатига таҳсинлар айтиб, чин дилдан яраб, гўё раққосага қарата: «Қадамизда гуллар очилсин», дея олқишлаб қайта-қайта сахнага тақлиф қилганлар. Улар «Танавор» ижросига бош эгдилар, раққоса санъатига таъзим қилдилар.

1978 йил, 28 ноябр. Шоир айтганидек: «Йиғлама, деб кўлларимга, тутқазарлар сўнг тобут». Шу кунни улўф санъаткор, ўзбек рақс санъатининг асосчиларидан бири, жаҳон тан олган истеъдод соҳибаси Мукаррама Турғунбоевани минглаб мухлислари, ўнлаб шоғирдлари, бағриқон ҳамкасблари сўнгги йўлга кузатдилар. Тошкент зилзиласини писанд қилмаган Алишер Навоий номидаги Ўзбек Давлат академик Катта театри биноси фарёдларни сўндирмай дарз кетгандек бўлди! Кўз ёшларни тийишнинг ҳеч бир иложи йўқ эди. Видолашмоқ учун биного яқинлашаётганлар гўё жонсиз танадек судралардилар. Нолалар, фарёдлар тобут атрофидан айланарди. Тобутда эса Мукаррама опа энг сеvimли, энг гўзал рақси — «Танавор» кийимида ётарди. Бу унинг ваияти эди. Қалбларни қайта-қайта фиғонларга тўлдириб, пойтахт кўчаларини зир титратиб «Танавор» янграрди:

Ўчоқ бошида қумғон,
Атрофи баланд кўрғон...
Мени кўнглим киз билан,
Сиз кетасиз ним билан?...
Қадамизда гуллар очилсин...

Одамлар ҳам, тобут ҳам гўё «Танавор»га монанд охиста чайқалиб борарди. Мукаррама Турғунбоева оша халқи қалбига, хотирасига «Танавор» бўлиб кириб, «Танавор» бўлиб кетди.

ҚОНУН ВА ҚОНУНСИЗЛИК ҲАҚИДА

Ўтган йили Ўзбекистон Жумҳуриятининг «Милиция ходимларини ижтимоий ва ҳуқуқий жиҳатдан ҳимоя қилишни кучайтириш тўғрисида» қонуни қабул қилинди. Ана шу қонун қабул қилинган парламент мажлиси ойнаи жаҳон орқали намойиш этилди. Мажлисни кузатиб шунга гувоҳ бўлдим, қонун шошилини тасдиқланди. Халқ ноиблари қонун ҳақидаги ўз фикр ва мулоҳазаларини тўлароқ айта олмадилар. Аслида лойиҳаси халқ муҳокамасига қўйилмаган ҳар қандай қонун, қонуннинг ҳар қандай моддаси ҳаётда ўз ўрнини топа олмайди. Айрим кишилар халқ ноиблари парламент мажлисида тасдиқлашгандан кейин етарли эмасми, дейишлари мумкин. Албатта йўқ. Чунки қонун, айниқса инсон ҳуқуқини ҳимоя қиладиган қонунларни халқ олдиндан билиши лозим. Қонуннинг қайси моддаси маъқул, қайси бири маъқул эмас халқ буни айтиши имкониятига эга бўлиши керак. Масалан, юқоридаги қонун ҳақидаги фикрларини фуқаролар айта олмадилар. Ҳуқуқий давлат қурилайётган бир пайтда бундай ҳолатга жиддий аҳамият берилиши керак.

Милиция ходимларини ижтимоий ва ҳуқуқий жиҳатдан ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун албатта керак эди. Лекин уни мукамал қилиб қабул қилиш зарур эди.

Масалан, Ўзбекистон Жумҳурияти Олий кенгашининг «Милиция ходимларининг ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимояланганлигини кучайтириш тўғрисида» қабул қилган қарорининг иккинчи бандида шундай дейилган:

«Милиция ходимининг кўрсатмалари фуқароларнинг, у ҳуқуқбузар, жабрланувчи ёки гувоҳ бўлишдан қатъий назар, кўрсатмалари билан тенг равишда далилий аҳамиятга эгадир.

Зарур мудофаа, ўзи зарурат бўлган ҳолатда ёки касбига қўра ўринли таваккалчилик қилиш ҳолатида милиция ходими томонидан содир этилган хатти-ҳаракатлар гарчанд Ўзбекистон ССЖ Жиноят кодексига кўзда тутилган жиноий ҳаракатлар бўлса ҳам, жиноят деб ҳисобланмайди». (?)!

Мазкур қарорнинг бу банди мантиқий ва маънавий асосга эга эмас. У тўб маъноси билан айтганда ўта реакцион моҳиятга эгадир. Бизнингча уни иш жараёнида қайта қўриб чиқиб, тузатилиши шарт.

Қарорнинг бу бандини чуқурроқ таҳлил этиб кўрайлик. Биринчидан, ҳозирги шароитда милиция ходимининг кўрсатмалари фуқароларнинг кўрсатмалари билан тенг равишда ҳолис далилий ашё бўла олмайди. Чунки милициянинг обрў-этибори шу қадар пасайиб кетдики, бу ҳолат милиция ходимига ана шу маънавий ҳуқуқни бермайди. Бунга милиция ходимларининг ўзи ҳам маълум жиҳатдан сабабчидир. Айрим милиция ходимларининг порахўрлиги, уларнинг жиноятлари ўзаро келишиш натижасида фош этмаётганликлари ҳақида тобора кўпроқ ташвишли воқеаларни эшитмокдамиз.

Шундай бўлгач, ҳозир милиция ходимининг кўрсатмасини фуқаролар кўрсатмаси билан «тенг аҳамиятга эга» деб қонунаштириш мақсадга мувофиқ эмас. Баъзи бировлар кўпчилик хорижий давлатларда полициячилар ана шундай ҳуқуққа эга дейишлари мумкин. Бу тўғри. Бироқ милицияга ана шундай ҳуқуқни бериш учун аввало милиция фаолиятини батамом қайтадан тузиб чиқиш зарур. Милиция ҳам ўша маълум катталар полицияси сингари халқ орасида

обрўга эга бўлмоғи лозим. Масалан, Америка Қўшма Штатлари полицияси билан бизнинг милиция фаолияти солиштириб кўрилса, тартиб посбонлари ўртасида жиноятчилик бизда жуда юқоридир. Биз жангвор тайёргарлик, малака, ҳалоллик масалалари бўйича ҳам мақтана олмаймиз. Бу аччиқ ҳақиқатдир.

Етмиш уч йиллик тарихимиз қараб чикилса, милиция фаолиятида йўл қўйилган қонунсизлик, бедодлик, оммавий қатағонлардан юрагингиз орқага тортиб кетади. Умуман милицияда қонунсиз ҳаракатлар қилишга мойиллик ҳосил бўлиб қолган. Ҳозирда жиноятчиликнинг кескин ошганлигини ҳам, содир қилинган жиноятларнинг очилмай қолаётганлигини ҳам маълум жиҳатдан милиция фаолияти уларнинг маънавий савияси касб малакаларининг пастлиги билан боғлаш мумкин.

Биз милиция ходимининг ёлгон кўрсатма бермоқчи бўлаётганлигининг (яна оддий милиционер эмас, милиция зобитининг!) бир неча бор гувоҳи бўлдим. Масалан, 1990 йил 2 декабрдаги Наманган фожиясида таниқли хонанда, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Турдиали Сайдуллаевнинг 14 ёшли ўғли Сайдулла милиция ходимлари томонидан бегуноҳ калтакланиб, оғир ярадор қилинган. Милиционерлар ўсмирни тегиб, ичагини уч жойидан ёриб юборганлар. Шифокорларнинг моҳир қўлларига ўсмирни ўлимдан сақлаб қолди. Биз ўшанда Сайдулла операция қилинган Наманган вилояти касалхонасига бордик. Унинг аҳоли билан танишдик. Милиция ходимлари шу қадар ҳиссизлик ва шафқатсизлик қилганларки, бунга тоқат қилиб бўлмасди. Бир бурдагина гўдакнинг тикилган этини, пачокланган бурни, қонлаша юзларини кўриб баданниг увишиб кетган эди ўшанда.

Наманганликлар яхши билишади: қўшқичи Турдиали ака — бениҳоя камтарин ва олижаноб одам. Унинг фарзандлари ҳам тарбияли, одоб-ахлоқли йигитлар. Мен касалхонага борганимда унинг Ҳабибулла исмли катта ўғли ярадор укасига қараб турган экан. Милиция ходимлари Сайдуллани ваҳшийларча майиб қилганлари етмаганидек, касалхонага бориб ўша ярадор ҳолида сўроқ қилишайётган экан. Уларни мен ўзим ҳам кўрдим. Қорни тикилган ўсмирни ётган ерида «жиноятчи сингари» қўлига рақам ёзилган қороз ёпиштириб ёнидан ва олдиндан суратга олишди. (Бу инсон ҳуқуқини ҳақорат қилиш эмасми.) Ҳабибулла ярадор укасини Акбар исмли терговчи сўроқ қилаётган пайтда, уни тинч қўйинг, қийнаманг шу аҳволда, дейди. Милиция лейтенанти унга ҳам ўшқиради: «Керак бўлса, сенинг чўнтагинга ҳам ўзим бир чимдим нашани солиб қўйиб, қаматтириб юбораман». Худди ана шу зобит Сайдулла билан бир палатада қуймичидан ўқ еб ётган Тохо Мухторовни (Наманган—2, Марғилон кўча, туп—12, уй № 22) мазаҳ қилиб бундай дейди: «Думбадаги яра бизнинг нишонимиз!» Яъни у яралар милиция қолдирган «нишон» ва «белги» демоқчи. Ўша кунни биз Тохо билан суҳбатлашдик. У жуда баъъани йигит экан. Яқингинада армия хизматидан келган, уйлланган. Воқеа содир бўлган жойдан анча узоқ масофада дайди ўқ унинг қуймичини тешиб ўтбди. У мутлақо бегуноҳ ҳолда милиция отган ўқдан ярадор бўлган. Терговчи меннинг олдимда уни ҳам палата деворига тик турғи-

зиб, ёнидан ва олдиндан суратга олдирди. Тохонинг кўкрагига ҳам рақам ёпиштиришган эди. Бу ҳолатни кўриб, чор полицияси ҳамда фашистлар концлагерларида маҳбусларга ёпиштирадиган рақамлар меннинг хаёлимга келди. Уларга қараб, адолатнинг топалаётганидан қалбим увишиб кетди. Чунки бегуноҳ одамлардан жиноятчилар ясалаётганлигини кўриб турардим. Токи ҳали-ҳануз милиция сафларида юқоридагидек ёлгон ва қалбаки кўрсатма беришга тайёр турган милиция ходимлари ишлаётган экан, уларнинг кўрсатмасини олий қарор билан фуқаролар кўрсатмасига тенг қўйиб бўладими?

Милиция ходими содир этган жиноятнинг жиноят деб ҳисобламаслик масаласига келсак, бундай қарор қабул қилишнинг ўзи жуда қулғили ва ачинарлидир. Бундай қарор қонунсизлики юзга келтиришни кафолатлайди. Масалан, ана шу қарор қабул қилинганда сўнг Наманган фожияси рўй берди. Наманган шаҳрига Фарғона, Андижон вилоятларидан ёрдамга олиб келинган милиционерлар шундай оғир жиноятларни қилдиларки, биз уларни ўз кўзимиз билан кўрдик. (Бу ҳақда қўшиб ёзганимиз ҳам, ишончсизлик билдирганимиз ҳам икки дунёси хароб бўлсин!) Совут ва резина таёқлар билан қуролланган абжир милиционерлар Наманган шаҳрининг Гагарин, Марғилон кўчаларида, колхоз бозори олдида ва ичиди зўравонлик қилдилар. Кўчада кетиб бораётган гуноҳсиз кишилар ҳам милициянинг қаҳрига дучор бўлдилар. Милиционерлардан етти-саккиз киши бир одамга ҳужум қиларди. Аввал резина таёқлар билан уриб йиқитишар, сўнг унинг ўнг келган жойига: қорнига, бошига, чотиғига кераза этиклар билан бераҳмлик билан тепардилар. (Давлат садизми!) Мен ана шундай қулфатда қолган бегуноҳ ҳамшаҳарларимни кўрдим. Уларга ҳеч ким ёрдам бера олмас эди. Худога солиб қўйишдан бошқа илож йўқ эди. Бундай дахшатли ҳолатларга юзлаб одамлар гувоҳлик беришлари мумкин. Ўша қора кунларда бегуноҳ бир жабрдийданинг жумҳуриятимиз олий раҳбарлари номига ёзган аризасини айнан келтираман:

«...Шу йил 3 декабр куни Наманган шаҳар Марғилон кўчасида тушлукдан ишга қайтиб келаётсам, каскали, совут ушлаган бир гуруҳ милиция ходимлари менга ҳужум қилиб, бекордан бекорга тегиб, дубинкалар билан безориларча дўпсосладилар. Оёғим шишган, бошим оғрипти, орқам ҳам кўкарган. Мени экспертизадан ўтказиб милицияга нисбатан чора қўришларингизни сўрайман. Милициянинг бебошлиги, зўравонлигига чек қўйилсин. Улар қасддан халқни қўзғотиб террор қилишмоқда. Каримов Орифжон, имзо 04.12.90».

Бу воқеани кўрган одамлар кўп. Биз ҳолис воқеа устиди бўлган ҳека одамнинг фикрини келтираман: «Тасдиқлайман. Электр пайвандловчи Тожибоев Шамсиддин. Мен ҳақиқатдан ваҳший милиция ходимларининг Орифжонни дўпсослаганликларининг гувоҳи бўлдим. Уни кўпчилик бўлиб ажратиб олдик. Имзо. 04.12.90».

Ахир бу милиция томонидан фуқарога нисбатан безорилик ва бедодлик қилиш эмасми? Милициянинг ўзи жиноят содир қилса, бундан кўз юмиш, «жиноят деб ҳисобламаслик»нинг ўзи жиноят ва қонунсизлик-ку ахир!

Наманганда фожия содир бўлган кунлари

милиция халқ миллиони сифатида ҳаракат қилмади. Балки ўта бераҳмлиги билан жазо отрядига ўхшаб ҳаракат қилди ва халқ нафратига дучор бўлди. Милиция аслида кимники? Уни давлат тузади. Зарур техника, қурол-аслаҳа, маблағ билан таъминлайди. Хўш, кимнинг ҳисобидан таъминлайди? Халқ малбағидан-да!

Милиция қайсидир бир партияники, қайсидир бир ҳаракатники ёки сиёсий кучларники эмас. Ўттизинчи йилларда милициямиз фақат битта партиянинг хоҳиш-иродасига бўйсунганлиги учун миллионлаб кишиларга нисбатан террорчилик ролини ўйнади. Тарихда қонли излар қолдирди ва ўзига нисбатан халқ хотирасида минг йилларга татигулик ишончсизлик уйғотди. Милиция халқникидир. Милиция халққа хизмат қилиши, халқни қўриқлаши, халқнинг оёйиш-талиғини сақлаши зарур.

Мен юқорида шу халқнинг вакили сифатида Олий кенгаш қарорининг нуқсонлари ҳақида фикр юритдим. Лекин бундай қабул қилинишига қарши экан, деган фикр келиб чиқмаслиги керак. Фақат халқ фикри билан ҳисоблашмасдан, ҳар қандай қарорни қабул қилавериш мумкин, деган ўта хато тушунчани тугатишимиз керак. Ахир ҳаётда ўнлаб бегуно халқ вакиллари милиция томонидан ярадор қилиниб, жабр чекмоқдалар. Бироқ жиноятчиларни аниқлаб, уларни жазолаш эса негадир эсдан қичиб қолаётир. Аксинча турли баҳоналар билан жиноятларни ҳасиллашга ёки юқоридагидек қарорлар билан қонунлаштириб қўйишга интиломоқдалар. Бирорта милиция ходими ярадор бўлиб қолган тақдирда эса бор овозимиз билан жар соламыз, айбдорга энг оғир жазони талаб қиламыз.

Айниқса мен бир нарсадан жуда таажубланиб юрибман. Кейинги пайтларда шаҳар, туман ички ишлар бўлимларига пулемётлар ҳам берилди. Пулемётлар аслида ҳарбий қўшинлар қуроли. Ў ўз имкониятига кўра оммавий қирғин қуроли турларидан саналади. Аҳоли ичида иш олиб борадиган, тартибни сақлайдиган милицияга пистолет, автомат қурол ҳам етарли бўлмай қолибди. Хўш, пулемётлар милицияга нима учун керак? Ўзининг сиёсий-ижтимоий, иқтисодий талаблари билан чиқаётган, қонуний ҳуқуқларини талаб қилаётган халқ вакиллари митинг, намойишларга чиққанларида уларни ялпи қириш учунми? Ёки ўзини халқдан ҳимоя қилиш учунми? Милицияга пулемёт керакми ёки йўқми — бу ҳақда жамоатчили ўз фикрини билдиришини истардим.

Умуман олганда, милиция жиноятчилардан халқни ҳимоя қилади ёки ўзиними — бунни ҳам аниқлаштириш лозим. Наманганда барча ички ишлар бўлимлари ўз атрофларини баланд, найзадор темир панжаралар билан ўраб олдилар. Ҳатто Наманган шаҳар ички ишлар бўлими катта кўчани ҳам икки тарафидан тўсиб олди. Бу қанақаси бўлди? Ҳамма ҳайрон. Қуроли милиция шундай ўзини қўриқлаётган экан, қуролсиз бечора халқни ким қўриқлайди?

Биз «Милиция ходимларини ижтимоий ва ҳуқуқий жиҳатдан ҳимоя қилишни кучайтириш тўғрисида» қонун қабул қилдик. Чиндан ҳам милиция тўғрисида ана шундай йўналишда мукаммал қонун зарур. Мен шахсан, фўқаро сифатида милицияга, айниқса биринчи навбатда, ойлик маоши ош бўлган сафдаги оддий милиционерларга ғам-хўрликни ошириш тарафдориман. Милиция ходими ўз оиласидан кўнгли тўқ, яхши таъминланган бўлгандагина юракдан хизмат қилади. Лекин ҳар бир ички хизмат ходими милиция халқни ижтимоий ва ҳуқуқий жиҳатдан ҳимоя қилиш учун ташкил этилганлиги, уларга биринчи навбатда ана шундай муқаддас вазифа юклатилганлигини унутмаслигини истардим.

Абдулла ЖАЛИЛ,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси
Наманган вилояти бўлимининг
масъул котиби

Инсон умид билан тирик. Шу умид унга қанот бағишлайди. «Умид кечаси»ни Эшқобил ШУКУР айни илгирма ёшида ёзган. Бу шеър бундан ўн бир йил муқаддан ёзилган бўлса-да, ҳали мутлақо ўз оҳорини йўқотмаган. Билъақсе, ўша даврларда бундай шеър ёзилишини «осмондан қизил қор ёққандек» тасаввур қилиш мумкин.

Умид кечаси

Эшқобил ШУКУР

Чорладим қадимий муқаддас руҳни,
Юрагимга қайтди қўғгинди калом.
Ериб чиққандайман мангу андуҳни,
Қўлларим тилида янгради «салом».
Турналар сукутнинг бағрини ёрди,
Қизлар қабогиди ёнди қизғалдоқ,
Чумчуқлар чуғурин ютиб юборди,
Кўкрагимда синган момақалдироқ.
Момолар қирларга боқдилар — Армон —
Умрининг сўнг манзил сўқмоқларида.
Болалар афсона излар — ҳаяжон —
Дарёларнинг сўлим қирғоқларида.
Кўзларга тўқилар энди оҳиста
Осмон малаклари — юлдузлар бари.
Бу кун даричангдан қиради аста
Дунёнинг кечиккан пайғамбарлари.
Умид кечаси бу —... нажот кечаси...
Тавоф қил самовий кўлчаларини.
Таланган бағрининг қайтмиш барчаси,
Тавоф қил худонинг элчиларини.
Бахши армонидай тўлқинли йўллар,
Мудроқ манзилларни елпийди бўшлиқ.
Хилдираб байроққа айланди кўллар,
Вармоқларим — қўшиқ, тирноқларим —
қўшиқ.

Тоғларнинг кўксига юрак лоладай,
Келинлар сўйлабди тилакларини,
Қишни сўйиб қўйган дудуқ боладай
Осмон ечиб ташлар кўйлақларини.
Қалқийман йиртилган байроғим билан,
Умид кечаси бу... Ў, халқим, уйғон.
Армонга айланган тирноғим билан
Юрак нўстлогига ёзаман дoston.
Ўтган тунларимни бўзлаб ўтказдим,
Ўлфат эрмагидан топмай тасалло.
Кел, деб рақибимга гуллар тутқаздим,
Қўчоғимдан қочди муқаддас олло.
Менинг вужудимга уялар қўран,
Қўйиб юбормадим қалдирғонларни.
Дўстларнинг ўрнига гўнг бўлиб турган,
Қўчоқлаб йиғладим сийёғонларни.
Замин айландандай айланди бошим,
Хайём қўлларимга тутқазди шароб.
Тунлар қил ўрнига қўчоқлар мени
Вертерни қийнаган буюк изтироб.
Ўзбеки дилимни аврамоқ учун
Боқдилар ишшайиб, боқдилар чирик.
Аканг ғанимларин қарғамоқ учун,
Синглим, сен нимага қолмадинг тирик.
Тақдир, мард келмадинг бу элга бир бор,
Еканга қўл чўзар йилгирма ёшим.
Олтиш минг фасани қилади қатор,
Менинг Ер шаридан қаттароқ бошим.
Менга насихатлар согди минбарлар,
Тупуқлар сачратиб, ранглари бўзбек.
Мен сени эсладим шу дамода музтар,
«Оқ олгин» остида зилган ўзбек.
Яланғоч кунларим, жулдуз йилларим
Замоннинг бўғзига қолди тиқилиб.
Қўзимда ашаган тутқун элларнинг
Сўнги тулолларни кетди йиқилиб.
Гоҳида сотдилар содиқ дўстларим
Тақ этиб ёпдилар даричаларни.
Сотқинни топинг деб сўнгга ўзлари
Қўйиб юбордилар овчаркаларни.
Мен эса, юракни отдим бемалол,
Янглишиб кетдимгил, о, содда бардош.
Сўнгга итга суяк ташлаган мисол.
Қилмоқчи бўлдилар уни хомталаш.

Яна неларнидир излай бошладим,
Ун сонига ёлбор, деди Пифагор.
Ёзган шеърларимни отиб ташладим,
Уларга кафандир юракдаги нур.
Сиз менинг ҳолима боқасиз ҳайрон,
Минг йиллик қонунлар, сизни бузаман.
Валекин, барибир худо суратин
Ўзимнинг расмимга қараб чизаман.
Тақдир сахнасида ҳайронлар қолдим,
Кимгадир тасалло, кимгадир табрик.
Лекин, олис руҳдан мактублар олдим:
Эшқобил, бормисан оламда тирик!
Чорладим, маконни рад этганда Вақт,
Лаҳзага қайтганда узун асрлар.
Чорладим, эриди музлаб қолган Бахт.
Оламга навбатсиз кирди фаслаар.
Чорладим қадимий муқаддас руҳни,
Ҳимматинг улғурди, борлигинг саҳо.
Жангларга қақирдим сокин қўшиқни
Ўзинг мададкор бўл, исмсиз даҳо.
Биллур кўйлақларин ечди дарёлар,
Найсон нафасинда чўмилмоқ учун.
Меҳробин тарк этди динлар, даҳолар,
Қанотингдан ўзган бир байроқ учун.

Ҳаёт, мен-ку сендан ортда қолмайман,
Ваҳор қўёшига тутай кўкракни.
Мени тушунинг, деб ҳайқиролмайман,
Кечиринг изоҳлаб бўлмас юракни...

Севгилим, кулгининг шарафи, шони,
Бош уриб йиғлайин оёқларингга.
Одамлар йўқотган буюк худони
Мен топиб оламан қўчоқларингдан.
Севгилим, сўнгга биз бахтли бўламыз,
Мангу эрк берамиз орзу-хаёлга.
Кун келиб ёнма-ён таъзим қиламыз
Эркиннинг жангчиларин туққан аёлга.

Умид кечаси... Нажот кечаси...
Кўзга сурт муқаддас кўлчаларини.
Таланган бағрининг қайтмиш барчаси,
Тавоф қил эркинлик элчиларини.

Қўлларимда қалам титрайди яна,
Мангуза бор бўлсин ҳақиқат ва Шеър.
Сени қўчоқлайман қўрқиб жимгина,
Ҳўкизнинг шоҳида титраб турган Ер.

Қўғгинди султондай еллар кездилар,
Мени олиб кетди учар еиламлар.
Осмонларда оппоқ қушлар суздилар,
Юраклар доғини ювди шабнамлар.
Яна хотирлар кириб келади:
Сочлари елкада ёйилган малак.
Ҳорғин вужудимни сархуш қилади
Улкан тўйхонага айланар юрак.
Гуллар йайрадилар кекса дунёда,
Емгирлар сўнгида мавжланар тошлар.
Бойчечак гуллаган Сурхондарёда
Отам ўзбекларнинг тўйини бошлар.
Мен эса, чорлайман қадимий руҳни:
Ҳимматинг улғурди, борлигинг саҳо.
Жангларга қақирдим сокин қўшиқни,
Ўзинг мададкор бўл, исмсиз даҳо!

Наврӯз, йилбоши! Бу сўзнинг маъноси нима? Улар қачон, қаерда, қандай пайдо бўлди? Бу саволларга жавоб топиш учун гапни бир қадар узоқдан бошлашга тўғри келади. Худудсиз коинот, саховат билан еримизга нур сочиб турган энг кичик юлдуз — Қуёш ҳақида нималарни биласиз? Ҳаво очик дамлар юлдуз тўла осмонга назар ташлаганмисиз? Этибор берган бўлсангиз, бундай пайтда ўзингизни доим улкан бир гумбазнинг қоқ ўртасида тургандек ҳис этасиз. Юраверсангиз, тепангиздаги гумбаз маркази ҳам сиз билан ўша томон силжийвергандек туюлади. Осмонда ўша ой, ўша юлдузлар бир хил баландликда, мовий қорамтир парда устига текис териб қўйилгандек милтираб тураверади.

Хўш, чиндан ҳам шундайми? Йўқ, албатта. Аслини олганда, яхлит осмон гумбазини ҳам, мовий қорамтир парда ҳам йўқ. Худудсиз коинот ва ундаги ададсиз юлдузлар бизнинг заиф назаримиздагина шундоқ бўлиб кўринади. Самовий ғиритчиларнинг бариси бизнинг юришимиз, югуришимизга қараб эмас, балки ўз қонуниятлари асосида ҳаракатланаверади. Юлдузлар бир-бирдан шу қадар олиски, улар оралигидаги масофа миллион, миллиард чакиримлар билан эмас, балки нур йиллари билан ўлчанади (Фалакиёт илмига оид китобларга мурожаат этсангиз, бу ҳақда тағин ҳам чуқурроқ, муфассалроқ маълумот олишингиз мумкин).

Аждодларимиз қадим-қадимдан самовий ғиритчилар ўрни ва уларнинг ҳаракат қонуниятларига оид маълумотларни билганлар, шулар асосида вақтни, йил фасллари, деҳқончилик, чорвачилик, боғдорчилик ва бошқа кўпгина соҳалардаги ишлар муддатини аниқ, тўғри, бехато белгилаганлар. Масалан, халқ орасида мана бундай ўғитсимон гаплар юради: «Етар вақтингга қадар Тарози (юлдузлар туркуми) тўғринга келса, ёзга не қолди», «Хулкар ботгаҳ, чўпон сурувига қўчқор кўшади», «Тонг юлдузи (Зухро сайёраси) кўтарилса қарвон йўлга тушади». Шу юлдуз туркумлари ҳаракатини кузатсангиз, бу гаплар чиндан ҳам халқимизнинг кўп йиллик тажриба ва кузатишлари асосида юзага келганлигига тўлиқ қаноат ҳосил қиласиз.

Юсуф Хос Ҳожиб бундан 922 йил бурун ўзининг «Қутадғу билиг» («Саодатга бошловчи билим») асарида баҳор ва Наврӯз ҳақида бундай ёзади:

*Қуёш қайта яна келиб ўрнига,
Балиқ қўйруғидан Қўзи бурнига.*

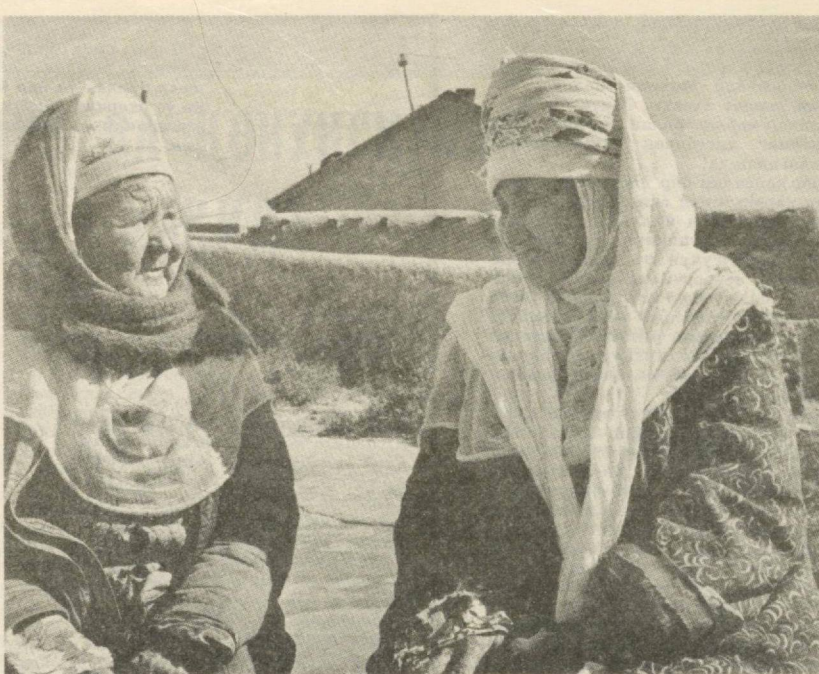
Яъни, Қуёш кеча ва кундузнинг тенглик нуқтаси — олам экваторига қайтиб, ўрнига келди ва Балиқ (Ҳут) буржидан Қўзи (Ҳамал) юлдузлар туркумига ўтди... Кўрдингизми, аждодларимиз ҳали ўша замонлардаёқ фалакиёт илмини шу қадар аниқ ва мукамал билганлар.

Бундай пайтлар бир воқеа эсимга тушади. Қизик, энди ўйласам, ҳайрон қоламан. Тўртбеш ёшларда эдим. Амакимнинг хотини бўларди. Тўти хола дердик уни. Онамнинг кечки рўзгор ишлари кўп пайтлари мени шу Тўти хола ухлатарди. Ҳовли юзидаги сўрида осмонга тикилиб ётардим. У гоҳ эртак айтарди, гоҳ юлдузлар ҳақида сўзларди. «Хўш, ана у Ётти қароқчи (қатта Айиқ юлдузлар туркуми), кўраясанми, ўртадаги бири укачасини кўтариб борапти. Бу Темир қозиқ (Қутб юлдузи) унга саман от билан бўз от боғлаган. Ётти қароқчи шу отларни ўғирлаш мақсадида ҳар оқшом Темир қозиқ атрофида айланади. Ипни энди ечиб олмоқчи бўлганида, тонг отиб қолармиш.

— Нега уни Темир қозиқ дейдилар?

— Чунки бу юлдуз доим бир жойда туради. Отлар ҳам, Ётти қароқчи ҳам унинг атрофида айланаверади. Энди-бу ёққа қара, мана бу тарози, буниси Супра, ҳув анови тўда юлдузлар Ҳулкар, буниси Ҳасан билан Ҳусан (Эгизак юлдузлар туркуми).

Ажабо, мутлақо саводсиз, кекса қишлоқ аёли осмондаги кўплаб юлдузлар туркуми

— Қари билгани пари билмайди, дейдилар. Бу табаруқ момоларимиздан кўп нарсани ўрганиш биз учун ҳам фарз, ҳам қарзидир.

ЯНГИ КУН

— Омонлиқ-сомонлиқ, энди кўрмайлик ёмонлиқ, деганларидек сумалак ҳам ҳадемай тайёр бўлиб қолади.

ва улар ҳақидаги ҳикоятю ривоятларни биларди. Шундай бўлгач, халқ орасидан етишиб чиққан олиму донишмандлар, мунажжиму ҳисобдонлар ҳақида гапириб ўтиришга ҳожат қолармикин? Ҳа, халқимизнинг ўқиш-ёзишни билмаганлари ҳам ана шундай маънавий саводли эдилар қадимда!

Юқорида айтилганларга қўра, эътиборингизни масаланинг бошқа бир томонига қаратайлик. Оқшом чоғлари узоқ вақт назар ташлаб турсангиз, осмон гумбази ва ундаги ададсиз юлдузлар фарбга томон биргаликда секин силжиб кетаётгандек туюлади. Қоронғу тушган маҳал шарқда қўринган юлдузлар саҳарга бориб фарб томонга ўтадилар, баъзилари ҳатто ботиб, қўринмай қоладилар. Бунинг маъноси шуки, демак бутун коинот ҳаракат қилади. Шундай экан, ҳар қандай ҳаракатнинг ҳам ўзига яраша муайян ўқи ва уни ўртадан иккига бўлиб турувчи марказий чизиги, яъни экватори бўлади. Бу экватор, ўз навбатида бутун оламни шимолӣ ва жанубий ярим шарларга бўлиб туради. Бизга эса худди шу улкан оламнинг фақат шимолӣ ярим шарни осмон гумбази тарзида қўринади холос. Ҳалиги айтганимиздек — Темир қозиқ («Кичик айиқ» туркумининг биринчи юлдузи) оламнинг шимолӣ кутби ҳисобланади. Жанубий ярим шар ва унинг кутби (Надрни биз қўра олмаймиз. Қуёш ўзининг йиллик ҳаракати давомида икки марта олам экваторини (23 градус, 27 минут бурчак билан) кесиб ўтади. Биринчиси 21 март оқшоми содир бўлиб, бу пайт баҳорги тенг кунлилик ҳолатига тўғри

келади. Иккинчиси эса, яъни кузги тенг кунлилик 23 сентябрда рўй беради. Шу икки кунда кечаси ҳам, кундузи ҳам баб-баравар 12 соатдан бўлади. Қуёш олам экваторидан юқорига ўтган дақиқадан эътиборан Еримизнинг шимолӣ ярим шарида баҳор фасли бошланади. Жанубий ярим шарида эса куз дохил бўлади. Қадимги Юнонистон, Рим, Миср, Ўрта Осиё мунажжимлари йил фаслларини белгилаш ва йилнома тузишга Қуёшнинг коинотдаги худди ана шу ҳаракатини асос қилиб олганлар. Қуёш олам экваторини кесиб, шимолӣ ярим шарга ўтган дақиқада янги йил киради. Унинг биринчи кунни, яъни 22 март қадимги Шарқ ва Ўрта Осиёда туркий тилда «йилбоши» форсида эса «Наврўз» (янги кун) деб юритилган. Наврўзни «саду пок», яъни табиатда юз кунлик қиш совуқлари тугади, деб ҳам айтадилар. Ҳамма жойда йилбоши, наврўз, навбаҳор, гул сайри, қозон тўлди тантаналари бошланиб кетади.

Шу ўринда яна бир нарсани эслатишга тўғри келади. Бундан 2 минг 200 йиллар муқаддам қадимги Юнонистон ва Рим мунажжимлари илк бор буржий юлдузлар харитасини тузган маҳалда Қуёш олам экваторини худди шу Ҳамал (Қўчқор) юлдузлар туркуми сарҳадида кесиб ўтган бўлади. (Баҳорги тенг кунлилик шу ерда рўй берган) Қуёш йўли (эклиптика) билан олам экватори кесиши нуқтасининг ҳар йили ниҳоят, оз бўлса-да силжиши туфайли, бу ҳодиса эндиликда Балиқ юлдузлар туркумида содир бўлади. Аммо ойлар ва фасллар номи ўзгармай, аввалгича қолаверади.

Аҳмад НАРЗИҚУЛОВ

Арабистон ярим оролида ислом дини ва кучли халифалик пайдо бўлганидан сўнг пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом билан унинг душманлари ўртасида ихтилоф ва зиддиятлар, ўзаро низо ва урушлар кучайиб кетади. Шу сабабли Муҳаммад алайҳиссалом эрмизнинг 622 йили 16 июль кунни ўз яқинлари билан Маккадан Мадинага қўчишга мажбур бўладилар. Бунга «ҳижрат», яъни «қўчиш» деб атайдилар. Иккинчи халифа, ҳазрат Умар замонида унинг буйруғи билан Ойнинг Ер атрофидан айланиш ҳаракатига асосланган тақвим (календарь) тузилади. У ҳижрий-қамарий деб аталиб, 354 (кабиса йили 355) кеча-кундуздан иборат, яъни Шамсия ва амалдаги Григорий тақвимларидан 11 кун кам бўлади. Шу сабабли унинг янги йили ҳам, диний маросим ва байрамлар ҳам ҳар йили ўн бир кун олдин келаверади. 33 йил давомида ҳамма фаслларни бир сира айланиб чиқади. Яъни амалдаги Шамсий йил ҳисобидан ҳар 33 йилда бир йил олдин ўтади (Бу фарқ ҳозирги кунда 42 йилни ташкил этади).

Бундай тақвим, шубҳасиз, табиат қонуниятларини ўзида ифода этолмас ва шунингдек ўша пайтлардаги мунажжиму алломаларни ҳам, дехкону қорвадорларни ҳам, бобонни ҳам қаноатлантирмасди. Шунинг учун, Шарқ уламо ва мунажжимлари ўн биринчи асрда 365 кунлик буржий (астрономик) ёки ҳижрий Шамсий (Қуёш) йил ҳисоби даврасини қайта ишлаб чиқдилар. Бу ҳозир амалдаги Григорий тақвимида тўғри келади. Аммо унинг янги йили баҳорги тенг кунлилик — 22 мартдан бошланади. Бу минтақамиз шароити ва об-ҳавосига муволаққ мосдир. Шамсия ҳам Муҳаммад алайҳиссаломнинг Маккадан Мадинага қўчишларидан, яъни 622 йилдан бошлаб ҳисобланади. Шунинг учун ҳам унга «ҳижрий» сўзи қўшилади. (1992 + 621 = 1371;) ҳижрий Қамарий йил эса (1992 + 621 = 1371 + 42 = 1413 тарзида топилади.)

Кўп ўтмай ҳижрий Шамсий йил ҳисоби қадимги Шарқ ва Ўрта Осиё халқлари орасида кенг тарқалади. Шундай экан, «Наврўз, йил боши, қозон тўлди тантаналарини нишонлаш билан биз фақат янги йилнинг қиршини, ўлкамизга чинакам баҳор нафаси уфурилишини шод-хушрамлик билан кутиб олмай, балки ҳозиргидек қузатиш асбоблари бўлмаган замонларда савоний ёритгичлар сир-асрорларини, ҳаракат қонуниятларини шу қадар аниқлик билан ўргана билган донишманд аждодлар ақл-заковатига ҳам тазим қилган бўламиз. Яна бир гап Наврўз сайиллари жумҳуриятимизда негацир 21 март кунни нишонланмоқда. Аммо аслида эса янги йилнинг биринчи кунни 22 март ҳисобланади.

Маълумки, Ой ҳам, сайёралар ва Қуёш ҳам, қолаверса бутун коинот ўзининг муайян қонуниятлари асосида ҳаракат қилади, дедик. Тунги ёритгичимиз — Ойнинг Ер атрофини бир карра айланиб чиқиш даври 29 кун 12 соат, 44 дақиқа, 2 сониядир. Агар 29 тўлиқ кундан ташқари соат, дақиқа ва сониялар инобатга олинмаса, йил ҳисоби ҳеч қачон тўғри чиқмайди. Шунинг учун ҳам тақвим тузишда Қамариянинг тоқ ойлари 30 кун, жуфт ойлари 29 кун қилиб белгиланади. Дақиқа ва сониялар ҳар 30 йилда 11,013 кунни ташкил этади. Шу сабабли 30 йиллик бу давранинг 2, 5, 7, 10, 13, 16, 18, 21, 24, 26, 29 — йиллари кабиса (узун) дейлиб, сўнгги ой — Зулҳижжага яна бир кун қўшилади.

Уч йил муқаддам Шамсия ва Қамария тақвимларини тартиб беришга журъат этдик. Шунга қадар жумҳуриятимиз, қолаверса, бутун Ўрта Осиёда ҳам бундай ёма тақвим йўқ эди. Ҳисобдонлар, қуръачилар, аҳли уламо, умуман халқларимиз уларни озғани тарзда юритадилар, Шундай бўлса ҳам қадимий йил ҳисоблари ҳали кўпчиликнинг эътиборига етиб боргани йўқ. Бундан бўён Шамсия ва Қамария тақвимларини шу изох ва сўзбошиларни такрорлаган ҳолда кўпроқ нусхада нашр этиб, эл орасида кенг тарғиб қилсак, фойдадан холи бўлмасди.

ТАЛҚИНИ

Наврўз шодиёнаси

Сураткаш Р. НУРИНБОЕВ

Ҷисмилохир Роҳианир Роҳин

Ассалому алайкум вобаракоту вараҳматулоҳу, азизлар!

Шу пайтгача Ўрта Осиёда қўлингиздаги ушбу тақвимнинг ёзма нусхаси тарқалмаган эди. Аҳли уламо, халқ ҳисобдонлари, қуръачилар, деҳқон, боғбону чорвадорлар, хуллас ҳамма уларни мудом эсда сақлаб, фақат оғзаки тарзда юритардилар. Йил ҳисоблари шу зайл авлоддан авлодга ўтиб борарди. Инқилобдан сўнг эса Шамсия, Қамария тақвимлари ҳам бошқа кўпгина таомил ва қадриятларимиз қаторида бир четга суриб қўйилиб, бир қадар унутилган эди. Шамсия тақвими халқ орасида «Деҳқон тақвими» номи билан ҳам юритилади. Шамсия ва Қамария ҳисобида ҳафталар якшанбадан бошланади. Бу тақвимлар орасидаги мунособибликка сира путур етказмайди. Шамсия ҳисобини топиш учун 1992 дан 621 (шамсиянинг биринчи йили 622 ҳижрий — Григорий ҳисоби билан) айрилади. Қолдиқ 1371.

ШАМСИЯ — 1371 ЙИЛ

(1992 йил, 22 мартдан 1993 йил, 21 мартгача)

БУРЖИ ОБИЙ — БАҲОР ФАСЛИ

ҲАМАЛ (22 мартдан 20 апрелгача, 30 кун)	САВР (21 апрелдан 21 майгача, 31 кун)	ЖАВЗО (22 майдан 21 июнгача, 31 кун)
Я. 1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24 31
Д. 2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
С. 3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Ч. 4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27
П. 5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
Ж. 6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
Ш. 7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30

БУРЖИ НОРИЙ — ЁЗ ФАСЛИ

САРАТОН (22 июндан 22 июлгача, 31 кун)	АСАД (23 июлдан 22 августгача, 31 кун)	СУМБУЛА (23 августдан 21 сентябргача, 30 кун)
7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29
1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30
2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24
3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25
4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26
5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27
6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28

БУРЖИ БОДИЙ — КУЗ ФАСЛИ

МЕЗОН (22 сентябрдан 20 октябргача, 29 кун)	АҚРАБ (21 октябрдан 18 ноябргача, 29 кун)	ҚАВС (19 ноябрдан 18 декабргача, 30 кун)
Я. 6 13 20 27	5 12 19 26	4 11 18 25
Д. 7 14 21 28	6 13 20 27	5 12 19 26
С. 1 8 15 22 29	7 14 21 28	6 13 20 27
Ч. 2 9 16 23	1 8 15 22 29	7 14 21 28
П. 3 10 17 24	2 9 16 23	1 8 15 22 29
Ж. 4 11 18 25	3 10 17 24	2 9 16 23 30
Ш. 5 12 19 26	4 11 18 25	3 10 17 24

БУРЖИ ХОКИЙ — ҚИШ ФАСЛИ

ЖАДИЙ (19 декабрдан 1993 йил 18 январгача 31 кун)	ДАЛВ (19 январдан 18 февралгача, 31 кун)	ҲУТ (19 февралдан 21 мартгача, 31 кун)
2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24 31
3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25
4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26
5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27
6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28
7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29
1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30

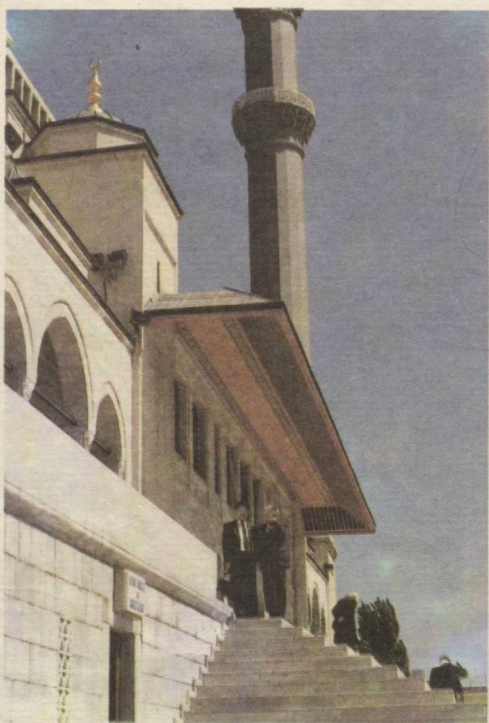

Таниқли хонанда, Самарқанддаги «Панжоб» дастасининг бадий раҳбари Жаводбек Козимов.

Суратқаш Р. НУРИНБОВ

Панжоб

Юношеский
чит.

Анкарадаги машхур Ҳожат тепа жомеси.

Миноралар — шаҳар кўрки.

Истамбулдаги учрашув. Темура Хўжа, Жамол ва Шахобиддин Туркистоний.

ИСТИҚЛОЛ

*Қўрқма! Сўнмас бу шафақларда сузан ол санжоқ,
Сўнмагунча токи юртимда ёнан энг сўнг ўчоқ.
У маним миллатимин юлдузидир, порлаяжақ,
У манимдир, у маним миллатиминдир анжоқ!*

*Чатма, қурбон ўлайин, чеҳранги, эй нозли ҳилол,
Қаҳрамон ирқима бир қул... Не бу шиддат, бу жалол?
Сана ўлмаз тўкилан қонларимиз сўнра ҳалол,
Ҳаққидир Ҳаққа етан миллатимин истиқлол.*

*Ман азалдин беридир ҳур яшадим, ҳур яшарим,
Қайси жинни мана занжир уражакмиш, шошарим.
Кўкрамиш сел кабийим, бандими ҳар дам ошарим,
Йиртарим тоғлари, кенгликлара сигмай тошарим.*

*Гарбнинг уфқини гар тўсса темир зирҳли дувор,
Маним имон тўла кўксим киби сарҳаддим бор.
Улуғсан, қўрқма! Нетиб бўйла бир имонни бўғар
«Маданият» демиш ул бир тиши қолмиш жонивор?*

*Орқадош, юртим олчоқлари келтирма тагин,
Сипар эт гавдани, тош қотсин ҳаёсиз у оқин.
Туғажакдир сана ваъд эттиги кунлар Ҳаққинг,
Ким билир балки ярин, балки яриндан-да яқин.*

*Бостигинг ерлари тупроқ деярк кечма, тани!
Тушун остиндаги мингларча кафансиз ётани.
Сен шаҳид ўғлисан, инжитмагил арвоҳ отани,
Берма дунёлари олсанг-да бу жаннат ватани.*

*Ким бу жаннат ватанин йўлига ўлмаски фидо?
Шуҳадо пишқиражак тупроғи сиқсанг, шуҳадо.
Жону жонону бутун борими олсин-да Ҳудо,
Этмасин шул ватанимдан мени дунёда жудо.*

Изоҳлар: санжоқ — байроқ; анжақ — фақат; чатма — бурма; кўкрамиш — шовуллаган; ярин — эрта, эртаги кун; шуҳадо — шаҳидлар; инламали — жаранглайди; хапси — ҳаммаси; наъшим — тобутим; измиҳлол — завол.

Истамбулдаги Туркистон жамияти ҳузурида ташкил этилган ўзбек ёш бадийи хаваскорлар дастаси.

МАРШИ

*Руҳимин сендан илаҳи шудир анжақ амали:
Тегмасин маъбадимин кўксина номаҳрам эли.
Бу азонларки шаҳодатлари диннинг тамали
Абадий юртимин устинда маним инламали...*

*У замон важд ила минг саждадаман, бўлса тошим,
Ҳар жароҳатдин илоҳи сочилур қонли ёшим.
Пишқирар руҳи мужаррад киби ердин нағшим,
У замон юксакларак Арша тегар балки бошим.*

*Долғалан сен-да шафақлар киби, эй шоли ҳилол,
Улсин ортиқ тўкилан қонларимиз ҳапси ҳалол.
Абадийи сана йўқ, ирқима йўқ измиҳлол,
Ҳаққидир ҳур яшамин байроғимин ҳуррият,
Ҳаққидир Ҳаққа еган миллатимин истиқлол...*

«Истиқлол марши» — Туркия жумҳуриятининг давлат гимни. Буюк шоир Меҳмет Акиф Эрсой қаламига мансуб. Меҳмет Эрсойнинг боболари бухоролик бўлган... «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталиги «Истиқлол марши»нинг шоир Тоҳир Қаҳҳор томонидан ўзбекчалаштирилган нусхасини чоп этиб, кўп хайрли иш қилди. Аммо шеърни ўқиб, ўйланиб қолдим. Ўқувчиларимизга шеърнинг асл нусхасини тақдим этсак, бўлмайди? Фақат бир-икки сўз ўзгартирилиб, жиндак изоҳ берилса, бас. Шеърнинг табиий жаранги, асл жозибаси унда янада чуқурроқ ҳис этилади.

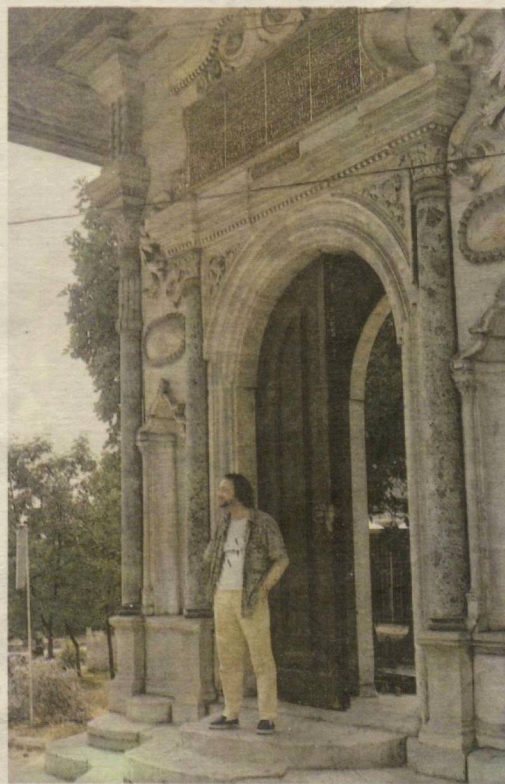
Шундоқ қилишга қарор қилдим. Ўзбекистон жумҳурияти давлат гимни масаласи муҳокама этилаётган шу кунларда бу гоят муҳим.

Азиз ўқувчи, келинг, «Истиқлол марши»ни аслиятда ўқишга интилиб кўринг. Унинг туркона оҳанглари юракларда акс-садо берсин...

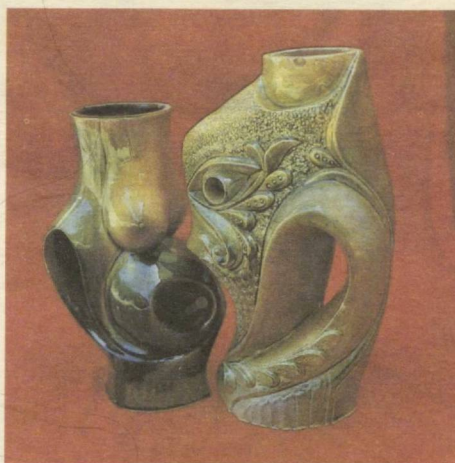
Қамолӣ эҳтиром ила
Жамол ҚАМОЛӣ.

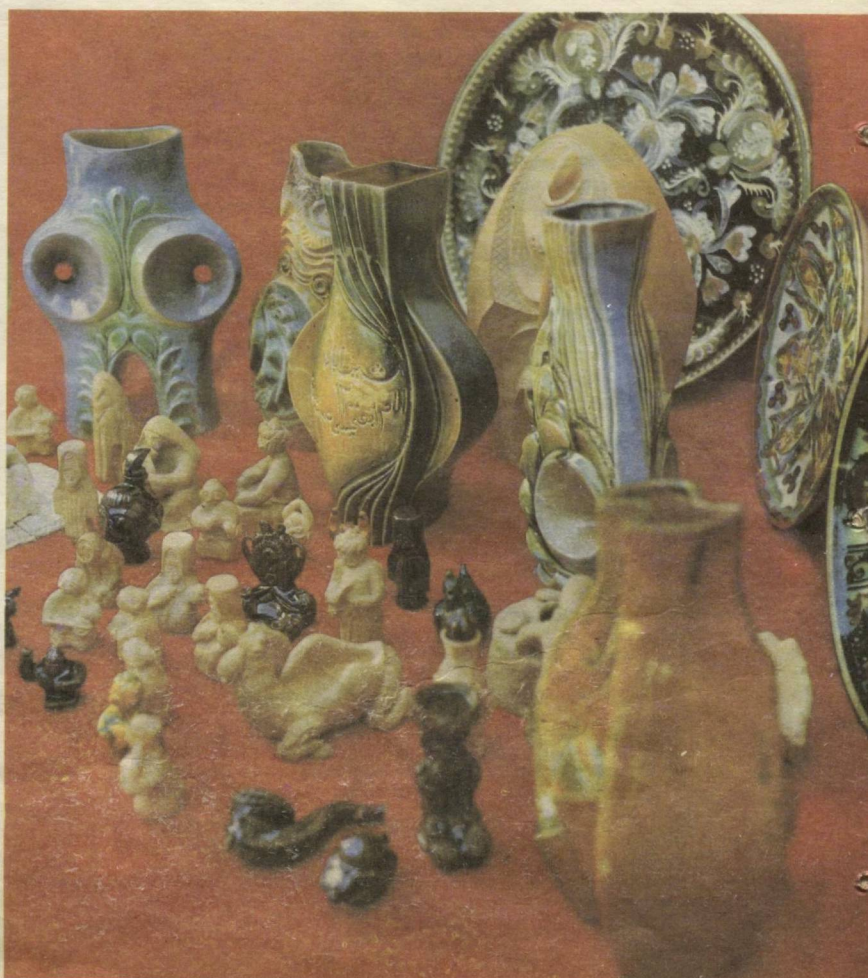
Кўниё шаҳри, Мавлоно Жалолиддин Румий мақ бараси ёнида. Румийнинг авлоди Жалолиддин Чалабий (чапдан иккинчи).

Истамбулдаги Тўп кони саройи кўриниши.

Сурхондарёлик кулол, жумҳурият Рас-
сомлар уюшмаси аъзоси Қудрат Асроров
асарларидан намуналар

ҚАМАРИЯ — 1413

(1992 йил, 2 июл пайшанбадан 1993 йил, 20 июн, якшанбагача, 354 кун)

Ҳафта кунлари	МУҲАРРАМ 2 июл пайшанбадан, 31 июл жумагача, 30 кун	САФАР 1 август, шанбадан 29 август шанбагача 29 кун	РАБИ УЛ АВВАЛ (30 август, якшанбадан 28 сентябр, душанбагача, 30 кун)	РАБИ УЛ СОНИЙ (29 сентябр, сешанбадан, 27 октябр сешанбагача, 29 кун)
Я. Ёвм ал аҳад	4 11 18 25	2 9 16 23	1 8 15 22 29	6 13 20 27
Д. Ёвм ал иснои	5 12 19 26	3 10 17 24	2 9 16 23 30	7 14 21 28
С. Ёвм ас салоса	6 13 20 27	4 11 18 25	3 10 17 24	1 8 15 22 29
Ч. Ёвм ал арабаъ	7 14 21 28	5 12 19 26	4 11 18 25	2 9 16 23
П. Ёвм ал Ҳамис	1 8 15 22 29	6 13 20 27	5 12 19 26	3 10 17 24
Ж. Ёвм ал жумъа	2 9 16 23 30	7 14 21 28	6 13 20 27	4 11 18 25
Ш. Ёвм ас сабт	3 10 17 24	1 8 15 22 29	7 14 21 28	5 12 19 26

Ҳафта кунлари	ЖУМОД АЛ АВВАЛ (28 октябр, чоршанбадан 26 ноябр, пайшанбагача, 30 кун)	ЖУМОД АЛ ОХИРА (27 ноябр, жумадан 25 декабр, жумагача, 29 кун)	РАЖАБ (26 декабр, шанбадан 1993 йил 24 январ якшанбагача, 30 кун)	ШАЪБОН (25 январ, душанбадан 22 феврал, душанбагача, 29 кун)
Я. Ёвм ал аҳад	5 12 19 26	3 10 17 24	2 9 16 23 30	7 14 21 28
Д. Ёвм ал иснои	6 13 20 27	4 11 18 25	3 10 17 24	1 8 15 22 29
С. Ёвм ас салоса	7 14 21 28	5 12 19 26	4 11 18 25	2 9 16 23
Ч. Ёвм ал арабаъ	1 8 15 22 29	6 13 20 27	5 12 19 26	3 10 17 24
П. Ёвм ал Ҳамис	2 9 16 23 30	7 14 21 28	6 13 20 27	4 11 18 25
Ж. Ёвм ал жумъа	3 10 17 24	1 8 15 22 29	7 14 21 28	5 12 19 26
Ш. Ёвм ас сабт	4 11 18 25	2 9 16 23	1 8 15 22 29	6 13 20 27

Ҳафта кунлари	РАМАЗОН (23 феврал, сешанбадан 24 март, чоршанбагача, 30 кун)	ШАВВАЛ (25 март, пайшанбадан 22 апрел, пайшанбагача, 29 кун)	ЗУЛ ҚАЪДА (23 апрел, жумадан 22 май, шанбагача, 30 кун)	ЗУЛ ҲИЖЖА (23 май, якшанбадан 20 июн, якшанбагача, 29 кун)
Я. Ёвм ал аҳад	6 13 20 27	4 11 18 25	3 10 17 24	1 8 15 22 29
Д. Ёвм ал иснои	7 14 21 28	5 12 19 26	4 11 18 25	2 9 16 23
С. Ёвм ас салоса	1 8 15 22 29	6 13 20 27	5 12 19 26	3 10 17 24
Ч. Ёвм ал арабаъ	2 9 16 23 30	7 14 21 28	6 13 20 27	4 11 18 25
П. Ёвм ал Ҳамис	3 10 17 24	1 8 15 22 29	7 14 21 28	5 12 19 26
Ж. Ёвм ал жумъа	4 11 18 25	2 9 16 23	1 8 15 22 29	6 13 20 27
Ш. Ёвм ас сабт	5 12 19 26	3 10 17 24	2 9 16 23 30	7 14 21 28

— Уша кунги журъатсизлигимдан ҳали ҳам афсусланаман,— дейди Шавкат Миралимов.

Наврӯз гулдошлари

Илоҳи ҳар кунинг наврӯз бўлсун, Ҳамиша толейинг феруз бўлсун. Бўлуб айёми наврӯзинг муборак, Замиринг инбисот андуз бўлсун. Қилиб партав фиканлик аини адлинг, Куёш осо жаҳон афруз бўлсун.

Мана бир неча йилдирки, Наврӯз байрами Ўзбекистонда кўнглидагидек, рисоладагидек ўтапти. Наврӯз кунлари карнай-сурнайлар умумхалқ шодлиқларида дарак беради, дошқозонларда сумалак кайнайди, дастурхонларга ялпиз сомсалар тортилади, каттаю кичик хушнуд кайфиятда бир-бирини табриклайди. Ҳар бир одам теварак-атрофига — қор остида етилиб қолган ажиб баҳорга, яна қайтадан янгиланиб келаётган табиатта интиқлиги чанқоқлик билан, меҳрмуҳаббат билан боқади. Пахса деворлардан, лойсувоқли бўғотлардан, шудгорлардан, бамисоли қишнинг сўнгги совуқ газави учиб кетаётгандек, оппоқ ҳовур кўтарилади, осмонда маржонга тизилгандек турналар арғимчоғи солланиб ўтабозлайди, ёш болалар, қизалоқлар ўтлоқларда бойчечак, чучмома теришга шошиладилар... Овознигорда, ойнали жаҳонда ҳам Наврӯзни, деҳқон йилининг бошланғичини, баҳорни мадҳ этишга бағишланган эшиттиришлар, кўрсатувлар намоиш этилади. Наврӯзни мадҳ этишга, улуглашга аталган ширин-шакар гаплар, шеърлар, қўшиқлар, дил

бар оҳанглар, рақслар гоҳо кечаю кундуз давом этади. Ахир байрам байрамдек ўтсин-да!

Ҳа, байрам байрамдек ўтсин. Бу кунларга етганлар бор, етмаганлар бор! Қолаверса Наврӯз байрамини худди ана шундай тантанали тарзда ўтказишга ҳам осонликча эришганимиз йўқ. Аслида бир неча минг йиллик тарихига эга бўлган Наврӯзимиз турли даврларда ҳар хил таъқиқларга учради. Утмишда пешонасидан нарини кўролмайдиган айрим худбин манкуртлар, жоҳил шоҳу амирлар, диннинг чинакам моҳиятини тушуниб-тушунмаган жаҳолатпарастлар, замонавий тўра ва бекалар ўз ҳукмронликларидан фойдаланиб Наврӯзни қатагон қилдилар. Худди шундай ҳолат сўнгги йилларда, аниқроғи асримизнинг 80-йиллари ўрталарида Ўзбекистон жумҳуриятида ҳам юз берди. Бу муҳим жараённинг қимлар томонидан амалга оширилганию қандай кечгани хусусида узоқ сўзлаб ўтиришга ҳожат йўқ — бунга кўпчилик жуда яхши билади. Зеро, халқ ҳамма нарсанинг одил баҳоловчисидир ва ўз иродасига қарши борган қимсаларни ҳам ўз қилмишига яраша наринини қўяверади.

Хўш, Наврӯз байрами қатагонга учраган йилларда биз зиёлилар ўзимизни қандай тутдик? Бу байрамни тиклаш, унинг номини оқлаб олиш учун фидойилик кўрсата олдикми? Йўқ, бу борада аксарий кўпчилигимиз мақтана олмаймиз. Бирок, юрт полвонсиз бўлмас, деган нақл бор. Наврӯзнинг ҳам оз бўлса-да, ўзига яраша жонқуярлари, фидойи кишилари бор эди. Улар худди ўша халқ байрами қатагонга учраган кезларда қатагончи амалдорларнинг фикру қарорини синдириш учун, Наврӯз байрамининг шаъни-шавкатини қайтадан устивор этиш учун қаттиқ кураш олиб бордилар...

Мана, менинг иш столимда роппа-роса йигирма дона рўзнома. Ҳар хил йилларда чоп этилган улар. Ҳар қайсисида Наврӯз байрами тўғрисида нимадир айтилган, айрим амалдорлар томонидан «ўлдирилган» байрамни «тирилтиришга» ҳаракат қилинган... Рўзномаларни варақлай бошлайман. «Тошкент окшоми» рўзномасининг 1988 йил, 28 январиде чиққан сони. Учинчи саҳифада «Халқ анъаналари — халқ зийнати» руқни остида «Наврӯз — янгиланиш байрами» сарлавҳали мақола чоп этилган.

Мақола муаллифи — тарих фанлари номзоди Шавкат Миралимов... «Ёш ленинчи» рўзномасининг 1988 йил, 2 март сони. Сўнгги саҳифанинг юқорисиде «Халқ севган шодиёна ёки Наврӯз ҳақида ўйлар» сарлавҳали мақола. Муаллиф яна... тарих фанлари номзоди Шавкат Миралимов. Мақолаларни ўқиган ўқувчининг муаллифдан миннатдор бўлиши, унинг жасоратига қойил қолиши тайин. Чунки 1988 йилда ҳали Наврӯзни қатагон қилганларнинг қамчиларидан қон томиб турарди. Шу вазиятни тўла ҳис этган, ўзининг қандайдир қуввинларга учрашини ўйлаган Шавкат Миралимов озгина бўлса-да, эҳтиёт чораларини ҳам кўради: ҳар иккала мақолада халқ шоири Ўйғуннинг, жумҳурият ноширларининг ўша йиллардаги раҳбари Собир Қурбоновнинг, Тошкент вилоятининг ўша пайтлардаги раҳбари Темуралимовнинг, Москвадаги олий маҳкамадан ташриф буюрган, асл миллати армени Левон Аршавиқ Ониконинг, моҳир пахтакор, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Адолат Рўзиматованинг, ёзувчи Маҳкам Маҳмудовнинг Наврӯз байрамининг тарихи ҳақидаги фикрларини далил қилиб келтиради.

Дарвоқе, юқорида номлари келтирилган таниқли сиймолардан далил келтирилишининг бўлак сабаби ҳам бор. Бордию шундай далиллар бўлмаса, рўзномаларнинг таҳририятларида ўтирган ўртоқлар ҳам Наврӯзни улуглаган мақолаларни чоп этмасликлари мумкин эди-да. Шу маънода «Тошкент окшоми»нинг ўша пайтдаги муҳаррири Тўлқин Қозқобоевнинг, «Ёш ленинчи» муҳаррири Жаббор Раззоқовнинг жасоратларига ҳам қойил қолмоқ керак. Ушундай даҳшатли кунлардаки юрак ютиб Наврӯзи оламини улуглашга журъат этибдиларми, оталарига раҳмат! Ваҳоланки уларнинг ҳар бири Наврӯз байрамини оқлаб мақола чоп этганликлари учун мансабдан бўшаб кетишлари, яна бунинг устига номлари бадном этилиши ҳеч гап эмасди ўша пайтларда...

Шундай қилиб, оддий ўзбек зиёлиси, шуниси ҳайрон қоларлики, комсомол ва партия ташкилотларида ишлаган Шавкат Миралимов халқимизнинг қадимий байрами бўлган Наврӯзни яна ўзигага қайтариш учун тинимсиз курашди, қайси бир йилда имкон топилса сўзлади, қайси бир рўзнома ўрин берса, ма-

— Қани, қани, бўш келмэнглэр, йиғилар!

қола билан иштирок этди. 1988 — 1989 — 1990 йиллардаёқ у «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Қишлоқ ҳақиқати», «Тошкент ҳақиқати», «Сельская правда», «Ташкентская правда», «Комсомолец Узбекистана» рўномаларида, ҳатто Окқўрғон, Пискент, Ангрен ва Янгиобод маҳаллий рўномаларида иштирок этиб, Наврўз байрамини ёқлаб чиқди, қисқаси, имкони ва қўли етганича, халқ манфаати учун, халқ маънавияти учун фидойилик қилди. 1989 йилда ўз ҳамкасблари ва мутахассисларнинг мақола ва мулоҳазаларини тўплаб, «Ўзбекистон» нашриётида «Наврўзи олам бугун» номли тўпламни нашр эттирди. 1990 йилда «Еш гвардия» нашриётида ўзининг «Наврўз» номли рисоласини ўзбек ва рус тилларида чоп эттирди...

Мен ўзаро суҳбатда Шавкат Миралимовдан сўрайман:

— Шавкатжон, ўша йиллари Наврўз байрамини ҳақида шунчалик жон куйдиришга сизни нима мажбур қилди?

— Аввало, ўз халқининг тарихини яхши ўрганган одам унинг шу кундаги ҳаёт тарзига ҳам кўз-қулоқ бўлиб туриши керак, деб ўйлайман... Хусусан, Наврўзи оламини ҳимоя қилишмига келсак, халқимиз бу байрамдан катта руҳий озиқ, ўз ҳаёти учун қувват олаётган эди. Ўзингизга ҳам маълум бўлса керак, асримизнинг 60-йилларидан бошлаб радио ва телевидениедаги тумтароқ, куруқ, сохта гаплар халқимизнинг меъдасига тегиб бўлган эди. Тоталитар тузумнинг тағамининга эга бўлмаган муваффақиятларини, ёлгондакам эркинлигини, мултақо йўқ демократиянинг «энг олий демократия» деб мақтавериши, такрор-такрор мадҳ этилавериши кимга ёқарди дейсиз! Ана шундай бир пайтда халқимиз ўзи кутган маънавий кадриятини, бойлигини маълум даражада Наврўздан топган эди. Дин ҳақида, диний маросимлар ҳақида-ку умуман сўз очиб бўлмасди у пайтларда. Ушандай бир паллада диний кўринишлардан холи бўлган, муслмончиликдан кўп асрлар муқаддам юзага келган Наврўзни ҳам таъқиқлаш ўта қалтабинлик эди. Битта-иккита одамнинг қалтабинлиги, агар бировга зарари тегмаса, ҳеч гап эмас. Бордию ўша қалтабинлиқнинг оқибати халқ ва жамият манфаатига келиб тақалса, бу катта фожиа демакдир. Наврўзнинг таъқиқланиши ана шундай фожиа эди. Сўнгги юз-юз эллик йиллар давомида ҳар хил йўللار билан эзилиб, меҳнати қадрланмай келаётган халқни Наврўздай покиза байрамдан ҳам махрум этиш ўтакетган манкуртлик эди... Битта нарса жуда алам қилади менга. 1986 йили Марказқўмда бўлиб ўтган бир йиғинда — ўша йиғинни машъум йиғин деса ҳам бўлади — Наврўз байрамини нишонламаслик ҳақида гапирилди. У кишининг кимлигини билиб ўтирган бўлсангиз керак, номини айтмай қўяқолай. Буни қарангки, Наврўзнинг зарарли жиҳатла-

рини «исботлаб» берди у киши. Залда ҳамма жим ўтирибди. Шунда денг бизлар — маҳаллий миллат вакиллари — ҳаммамиз жим ўтирибмиз-у, Самарқанд вилояти «Ленинский путь» рўномасининг муҳаррири Борис Васильевич Шчеголихин Наврўзни ҳимоя қилиб чиқди. У залда ўрнатилган микрофони шахдам қўлига олиб: «Наврўз байрамга нисбатан бундай адолатсизлик қилишга ҳаққимиз йўқ», деди ва сўнгга Ўргут тоғларида ҳар йили ўтказиладиган Наврўз байрамининг қанчалик мусавфоллигини, деҳқонларга куч-қувват беришини исботлашга ҳаракат қилди. Бироқ қаттиқ дакки эшитиб, ўтиришга мажбур бўлди. Ана ўша лаҳзаларда қилган журъатсизлигим сира ёдимдан чиқмайди. Ахир мен ҳам неча йиллардан буён жумҳуриятимизнинг турли қишлоқ ва шаҳарларида Наврўз тадбирларига қатнашиб, бирор марта унда дуо-фотиҳа ўқилганини (буни қарангки, ўшанда Наврўз байрамга диний унсурлар аралашиб кетган, деган тамга босилиб, айб қўйилган эди, диний расм-русумларга кенг йўл очилган бугунги кундаям ҳам қулгили бўлиб қолди у гаплар) кўрмагандим-ку. Ахир ундаги кўнгилочар ўйин-қулги, ҳалиму сумалак, ҳашар, ҳар хил дала ишлари, бог-роғларни саришташ, хибонларни, мозорларни тартибга солиш, одамларнинг ўша кунлардаги апоқчапоқлигини, иноқлигини неча мартабала кўргандим-ку! Албатта айтишга лойиқ гапларим бор эди. Афсус, журъатсизлигим туфайли, тезкорлик кўрсата олмаганим учун ҳамкасбим Шчеголихин ёлғизлиб қолди, дакка еди. Ундан кейин анча қувғинларга учради...

Шавкат Миралимовнинг Наврўз байрами ҳақидаги дастлабки мақоласи ўша йиғиндан кейин ёзилган бўлса ажаб эмас... Шу ўринда мен Наврўзнинг яна бир фидойи кишини эслагим келади. Покиза байрамимиз қатағонга учраган йилларда бир куни Ўзбекистон Езувчилар уюшмасида йиғин бўлди. Шунда шоир Мирза Кенжабек Наврўзнинг келиб чиқиш тарихи, фазилатлари, сўнгги йилларда унга барҳам бериб нималарни бой бераётганимизни куйиб-ёниб гапирди. Худди шу йиғин ҳайъатида Наврўз қатағончилигининг шахсан ўзи ҳам ўтирган эди!.. Сўнгга Мирза Кенжабек «Наврўз қўшиғи» шеърини ёзди, мазкур шеър ўша кунларийёқ Абдулхай Каримов исм-шарифли ҳофиз томонидан куйга солиниб, йиғинларда ижро этила бошланди. Мана ундан айрим сатрлар:

*Буюради маккор ҳокимлар,
Югурдаклар елаверади.
Зўр карвонга ҳурмайди*

кимлар?

Наврўз қайтиб келаверади.

*Манъ бўлса-да элнинг байрами,
Қорда чечак кулаверади.
На парвои бордир, на гами,
Наврўз қайтиб келаверади...*

Мана, эндилик кунда Олло таолога минг қатла шукурлар бўлсинки, Наврўз байрами биз билан бирга. Халқимиз уни ҳар жойда ўзига ёққан тарзда, ҳар жойнинг жўроғий шаронига мослаб ўтказаётир. Овознигорда ва ойнаи жаҳонда эса, Наврўзи оламини мадҳ этиш роса маромига етказиб олиб борилаётир. Ҳатто баъзан маромидан опириб ҳам юбораётганга ўхшаймиш. Маромидан ошириб юбориш эса, яхши-

ликка олиб келмайди. Баъзан ҳаётда шундай ҳол юз беради: яхши бир ҳофизнинг гўзал бир ашуласи такрор-такрор ижро этилаверилади-да, натижада ўша ашула кўпчилиқнинг меъдасига тегиб қолади. Наврўзимиз ҳам бамисоли шундай ҳолга тушимсин илоҳим. Чунки у энди ортиқча ҳимояга муҳтож эмас, ҳукуматимиз уни яхши ўтказиш ҳақида қарор чиқариб қўйибди.

Наврўз фидойилари. Бундай фидойилар халқимиз орасида жуда кўп. Улар ҳар бир вилоятда, ҳар бир туманда ўз вақтида фидойилик қилдилар, жонажон Наврўзимизни ўзимизга қайтариш учун курашдилар. Уларни халқимиз осдан чиқармайди, эсдан чиқармаслиги ҳам керак.

1990 йили ўтган Наврўз байрамида ҳаммамнинг эсида бор, ойнаи жаҳонда бир кеча-кундуз давомида табаррук байрамга бағишланган кўрсатувлар намойиш этилди. Шу баҳонада Дадахон Ёкубов ва Жаҳонгир Маматовларни халқимиз яна ҳам яхшироқ таниб олди. Кейинроқ улар бу борадаги хизматлари учун мукофот ҳам олдилар. Таниқли бу журналистлар жуда ҳақли равишда мукофотландилар. Бироқ шундай пайтларда Наврўзи оламини халқимизга қайтариш учун ўз вақтида курашган, Шавкат Миралимов, Мирза Кенжабек, Борис Шчеголихин сингари фидойиларнинг ҳам номлари тилга олинса, улар яхши сўзалар билан рағбатлантирилсалар нур устига аъло нур бўлур эди.

Наврўз фидойилари ҳаммаша омон, соғ-саломат бўлишин! Қутлуг Наврўз кунларида уларга тилагимиз шу.

Оқилжон ҲУСАН

Наврўз шодёнаси:
Кимнинг ваъдаси учур экан...
Сураткаш Р. НУРИНБОЕВ

оҳ Машраб улуғвор истедод соҳибигина эмас, йирик ижодий мактаб яратган даҳо санъаткор ҳамдир. Даҳо ижодкор нарсаларнинг ҳанузгача ҳеч ким илғамай турган қирраларини яратиш даражасида кашф этади. Бу кашф унинг таңҳо ўзиникидир. Ҳеч ким даъвогар ёки домонгир бўла олмайди; аммо, айни пайтда Машраб Маҳмуд Қошғарий, Аҳмад Йессавий, Алишер Навоий, Бобур каби даҳо ижодкорлар сирасига қиради. Тасаввуф фалсафаси йўналишидаги ижод Хожа Аҳмад Йессавий шеърятда осмоний қамолотга кўтарилди. Шоҳ Машраб назмида эса беқиёс гултожга айланди.

Минг афсуски, ана шундай оламшумул мутафаккирнинг мукамал девони ҳалқимиз қўлига етиб бориши учун уч асрдан кўпроқ вақт керак бўлди. Шоирнинг ижод мероси ҳақида қуйидаги ривоят машҳурдир. Бу воқеа Хўтан вилояти Охунди ҳузурда рўй беради. «Шоҳ Машраб айтгон сўзларини ёғочка пиғиб, ташлаб қўяр эрдилар. Охундни(нг) шоғирдлари айтдиларки: «Машрабдин бир китоб қолса яхши бўлур эрди». Охунд айдилар: «Таксир подшоҳим, сиздин бир китоб ёднома қолса, деюрмиз?» Шоҳ Машраб айдилар: «Эй Охунм, мандин китоб қолмағай деюрман. Агар мандин китоб қолса, аҳли муҳаббат хароб бўладурлар», — деб китобларини ўтқа ташладилар».

Ривоятда жон бор. На Машраб дастхати, на шеърларининг асл матни сақланиб қолган. Унинг шеърлари вафотидан сўнг шоғирди Порсо Қаландарий томонидан тузилган «Девони Ошиқи Машраб»га жамланган. Шу асар асосида бошқа хаттотлар томонидан кўчирилган нусхалар ўрганиб келинмоқда.

Шоир Оразийнинг ўғли — Абдурайимжон Мулла Алихон ўғли, Ҳайратийнинг қизи — Шодмонбиби Мулла Ҳошим қизи, шунингдек, Абдумутал Афанди Карим ўғли, Ғанижон Каримбобо ўғли каби 80—90 баҳорини қаршилаган татби назм нуктадонларнинг айтишларича, инқилобгача деярли ҳамма хонадонда «Девони Машраб» мўътабар сақланар, севиб мутолаа қилинар экан.

РИВОЯТ: «Шоҳ Машраб оналари қоринларида етти ойлик ҳомила эрдилар. Ҳануз ер юзига келганлари йўқ эрди. Онолари икки футайба олиб, нафақа учун бозорга бордилар. Кўрдиларки, бир баққол узум сотиб ўлтурбдур. Икки дона узум ерга тўшбдур. Ошиқларига солиб, Ҳануз икки қадам қўйғонлари йўқ эрдик, қоринларидан овоз келди: «Эй оно, худойи таолодин қўрқмай, маҳлукдин уёлмай киши ҳақини нима учун едингиз? Агар шул узумнинг эгасини рози қилмасангиз, қорингиздан ғойиб бўлб кетарман». Онолари бу сўзни эшитиб, беҳуш бўлб, уйларига қўрқинч билан йиғлаб кирдилар.

Машрабнинг отаси рафиқасининг кўнглини кўтариб: «Сан ўзунгни пок тутқил ва ул баққолни рози қилгил», деб икки таंगा пул бериб, бозорга қайтаради. Бундай ҳалоллик қаршисида баққол ҳам: «Розидурман», деб кўзёшларини равон оқизади.

Ушбу ривоятда волидан мушфиқ ва падари бузруғнинг маънан бой ички дунёлари очиб берилапти. Машраблар ана шундай покиза муҳитдагина дунёга келадилар.

ҲИКОЯТ: «...устозлари айти: «Эй ўғлум, бисмиллоҳир раҳмонир раҳим. Алиф, денг», дедилар. Шоҳ Машраб «алиф» дедилар. Устозлари «бе» денг», дедилар. Шоҳ Машраб устозларидан сўрадиларки: «Алиф»нинг маънис нимадур?». «...Шоҳ Машраб айдилар: «Алиф»нинг маънис «бир»дур (яъни олло-таоло ягонадур). Ул сабабдин «бе» демасман. Мундин ўтмак хатодур».

Бу Машрабнинг фавқуллода зийраклиги, мурғак пайтларидан бошлаб вализода онаси, илмларвар отаси томонидан диний-дунёвий маърифат онгининг қат-қатларига чуқур жойлаштирилганлигига ишонади. Му-

«Девони Машраб», Ильин тошбосмахонаси, Тошкент, 1902 йил.

даррис ҳали «Алиф»ни ўргатмасдан бурноқ толибнинг маъно қатламларигача етиб бориши ҳақиқатан қутилмаган ҳодиса. Маълумки, кўҳна туркий алифбининг дастлабки ҳарфлари «алиф», «бе», «пе», «те», «се»дир, шунинг учун ҳам «алифбе» дейилади. «Эски ўзбек ёзуви» дейиш ноҳолисликдир. Туркий ёзув ўзбек, туркман, қирғиз, қозоқ халқлари учун муштаракдир. Ҳар бир товушнинггина эмас, рақамни ҳам ифодалайди. 7 яшар бола бу ифодаларни англаб, мушоҳада юрита олган экан, бу антиқа аломат далолатидир.

Машраб янги либосларини ночор тенгдошларига улашади. У онасига: «Сиз таваллуд қилгонда либосим бор эрдиму? ...яна (бир кун бу дунёдан) барҳамна кетарман», дейди. Бу сўзларни эшитган она «Ўғлимиз жинни эмасдур, аммо, девонаи барҳақдур», деган хулосага келади.

Дарҳақиқат, жиннилик — руҳий-асабий касаллик, ишқи илоҳийга девонавор муҳаббат эса, тасаввуф роғларига кўра, эзгуликка талпиниш учун ҳад-худудсиз қуч-қувват ато этувчи битмас-туганмас манба, шу билан бирга қайрилмас қанотдир. Халқ орасида «Девонаи Машраб» номи билан машҳур бўлган шоири жаҳон ана шундай ёлқинкор муҳаббат соҳиб эди.

РИВОЯТ: «Шоҳ Машраб эшакка тескари миниб Мавлоно, Шариф ҳузурига равона бўлб эрдилар. Бир мулла келиб, гардан-

уйғотди. Кўраски, кўзларида тарам-тарам ёш. Сўфи айти: «Эй қаландар, бу йиғлагонинг ниҳоятда мақбул; эшакни меҳробга боғлагонинг нимадур?». Шоҳ Машраб айдиларки: «Сизлар олти пулга олган кафшларингизни мабодо ўғри олмасун, деб орқада қўймай, олдингизга қўюб намоз ўқийдурсизлар. Ман бу эшакни ўн беш тангага олиб-дурман. Мун и ўғри олмайдуру», деб жавоб қайтаради.

Шу аснода қавм, имом келади. Намози бомдодга машғул бўладилар. Машраб гуҳанак бўлиб ўтиради. Ички сезги билан англайдики, қироат авжиде имомнинг ҳаёли сугиру бузоғига кетиб, ишқилиб бузоқ бўш боғланган бўлса, онасини эмиб қўймайди, деган хавотирга боради. Машраб «жуғ-жуғ» деб қичқириб юборади.

Ҳангомаларда жуда кўпфалсафий қарашлар ифодаланмоқда: масжид — Оллонинг уйи, деган ақида беҳуда. Олло ломакон, яъни маконсиздир. Эътиқод бут ва собит бўлиши шарт. Кафшингиз олдинга қўйиб, намоз ўқисанг — қовушга сажда қилганинг эмасми? Саждағоҳда, алаҳуеус, тоат-ибодат пайтида фақат Оллонингга ўйлаган кишининг намози ижобатга ўтади. Тиловат фурсати сугиру бузоқ, эчки-ўлоқларининг ғамини елтирган имомнинг эшакдан фарқи йўқ. Меҳробда қора эшак бўлди нимаю оқ эшак бўлди нима? — бу машрабона ақидалар аҳамиятини асло йўқотмайди.

Ривоятларда

ЭСКИ ЎЗБЕК АЛИФБОСИДА БОСИЛГАН «ДЕВОНИ МАШРАБ» ҲАҚИДА

ларига бир мушт уруб айти: «Эй банги қаландар, хилофи шаърий қилдинг; чароки, эшакка тескари миниб борурсан», деди. Машраб айдилар: «Мунча муллалар орқамдин келадурлар, беодоблик бўлмасун, деб эшакка тескари миндим». Муллалар мун и эшитиб, дедиларки: «Бу қаландар аз-ёрон экан, Охундни(нг) олдиға олиб борсак, бу бизларга сўз бергудек эмас», деб офарин қилдилар».

Бу ҳодиса Мулла Насриддинга ҳам нисбат берилди. Лекин, нимагадир, бу воқеа, Шоҳ Машраб ҳаётида рўй берганига кўпроқ ишонгимиз келади. Зеро, халқ қаҳрамони бўлган Афанди машраблар таъсирида вужудга келганлиги ҳақиқатдир.

ИККИНЧИ БИР РИВОЯТ: Афанди эшакни йўқотиб қўйиб, қидириб юрса, бир ҳазилкаш учраб: «Эшагингиз фалон шаҳарга қози бўлибди», дейди.

«Мумкин, — дейди Афанди, — шаърий-у ношаърийлардан ўғит қилсам, ҳар замонда ханграб қўяй».

Бу мавзу «Девони Машраб»да янада чуқурлаштирилади. Ҳазрати валий Бухоронинг Сувдон маҳалласидаги зоҳидлар масжидига қирадилар. Намози хуфтондан кейин «Эй сўфи, масжидни ёлманг, ман мусофир-дурман, бу кеча масжидда бўлурман», дейдилар. Ёлғиз қолгач, меҳробга бир қозик қоқиб, эшакларини меҳробнинг ичига боғлайдилар. Ўзлари минбар қошига бориб ётадилар.

Эрталаб сўфи келиб қараса, меҳробга бир оқ эшак боғлангандур. «Ҳай дариг, душманлар бу эшакни боғлагондур», деб ҳассаси билан уриб-ҳайдаб, занжирдан судраб олиб чиқиб бир даракхта боғлайди. Машрабини

У Мовароуннаҳр, Шарқий Туркистон, Ҳиндистондан то Макка мукарамагача бўлган жойларни кезиб чиқади. Қай бир мулкка қадам қўймасин, ёлқинди қалб нидола, доҳиёна тафаккур зиёси билан ҳокиму подшоҳлар, олим уламо-лар, мавлоно муазумлар қалбини забт этади. Муҳли ва муридлари ортидан дарё оқимидай тўлқинланиб эршади.

Раҳим Бобо (Бобо Раҳим) Намангон диний-адабий муҳитида воёга етди. Мулла Бозор охунд унга маънавий раҳнамолик қилди. У ҳам маърифат, ҳақиқат ва Ҳақ йўлида пок иймон, покиза руҳ, собит эътиқод билан енг шимарган уламо шахс эди. Еш шоир устозига бўлган самимий меҳру муҳаббатини бетакрор мисраларда тараннум этади:

«Маърифатни(нг) кўзлари

— Мулла Бозор девона,

ошиқларни(нг) сарвари

— Мулла Бозор девона;

йўқтур асло гунаси, баҳри уммон

— сийнаси,

Нури ҳақ ойнаси

— Мулла Бозор девона».

Истедодли илим толиби «Қуръон»ни тавре, яъни бадастир ўрганди. Хожа Ҳофиз, Шерозийни ўзига маънавий пир тутди. Бу ҳақда алоҳида ибратомуз ҳикоят келтирилади. Унда айтилишича, Машраб намози саждага бош қўйгач, сураи фотиҳадан кейин сураи зам ўрнига Ҳазрати имом Хўжа Ҳофизнинг байтларини ўқийдилар. Қавмлари боисини сўраганда у бундай савол билан мурожаат

қилади? — Фаришталар Ҳазрати Одам алайҳиссаломга бир йўл сажда қилдиларми ёки икки йўл?

— Бир йўл (яъни, бир марта).

— Бас, шундоғ экан, сажда бирдур. Ана ундан кейин Хўжа Ҳофизнинг байтларини ўқидим. Чунки, «охир замон бўлгонда ояту ҳидоят бандаларини(нг) кўнгулларидан кўтарилур. Ул вақт сизлар ҳам Хўжа Ҳофиздин (байт) ўқуб дар саат қилурсизлар». Бу билан Шох Машраб маънавий пирларига бўлган тубсиз ихлосларини намён этидилар.

Муайян даврларда дастлаб Бухоро, Аҳмад Яссавий ҳазратлари шарофати билан Туркистон, ва нихоят Қошғар — иккинчи Мақкага, илму ирфоннинг гуриллаган ва гуркираган ўчоғига айланганди. Уша даврнинг маърифат кўшидек балқиган Қошғар Машраб эътиборини кўпроқ ўзига тортади. Бу — XV асрдаёқ Махмуд Қошғарийдек даҳо аллома дунёга келган табаррук замин эди.

Кўп йиллар Офок хожамга «мустабид ҳоким», «жаҳолатпараст», «разолатпараст», «қабохатпараст» нисбатларини бериб келди. Халқ орасида у «Ҳазрати подишоҳим», «Ҳазрати Офок хожам» унвонлари билан эъзозланади. Чунки у илоҳийнинг энг йирик назарий ва амалиётчиларидан бири эди. Энг кўзга кўринган диний-адабий мактабнинг раҳнамоси эди. Машрабнинг чанқок

Бу жазо одамни дахшатга солмай иложи йўқ. Бироқ, шунга ҳам унутмаслик керакки, хожа ҳам шариатнинг қули эди; шариатнинг темир қонунилари ҳукм сурарди; унга кўра беникоҳ яқинлик қилишлик гуноҳи азим саналиб — гумроҳлар тириклайин эски деворни қулатиб, остига қўмилар, осилар, ўлдириларди. Хожа эса Машраб валий бўлгани сабабли бундан ҳам оғир жазони ўйлаб топганди. Мурид эса буни катта илтифоту мурувват, деб қабул қилади. Шу боис хожа эшигига бош уруб келишни қанда қилмайди.

«Девони Машраб»да Оқбўтабой, Кунтожи, Ибодуллоҳон каби ҳокимлар, Абдулғозийхон, Махмуд Қатагонларнинг Машраб билан мулоқотлари таъсирчан ифодаланган. Улар пир, деб Машрабнинг атрофида пойи патак бўладилар. Бу эса шоирга кўнлаб бегуноҳ жазонини кутариб қолди, шохларни оз бўлса-да адлу имон, инсофу диёнат йўлига солиш имконини беради.

Балх ҳокими Махмудхон ҳам Машрабдан ҳайиқади. Унга илтифотлар кўрсатади. У подшоҳ бўлса-да, Машрабни муқаддас авлиёлигига ипонарди. Машрабга эса, хожаси: «Менинг кушандам — Қоратогда, санинг кушанданг эса Балх шаҳрида Махмуддир», деб қаттиқ ишонтирганди. Чамаси Машраб бу ақида таъсирига тушиб, уни баъшорати қисмат, қочиб қутулиб бўлмас тақдир ёзиғи, деб қабул қилади. Ўзини маънан

ҚАДРИЯТЛАРИМИЗ

Илоҳий назар

қалбини бу мактаб оҳанрабодек тортади. У Офок хожанинг этагидан ўпиб, қўлидан тутиб, мурид тутинади. Хожаи пир шoirнинг оташнок фиғонлари, бетакрор байтларини эшитиб, унга «Машраб» тахаллусини қўяди. Бу тахаллус кейинчалик Машрабнинг ўз тили билан қўидагича шарҳланади: «Хар ким манго рафиқ (дўст) бўлса рафоқат (дўстлик) қилурман: хар қазонга тушсам қайнарман (яъни хар қандай жойда одамларга эл бўлиб кетаман, хар қандай машаққатга дош бера оламан)». Мазкур тахаллус адабнинг исму жисми, имону эътиқодига монанд эди.

Тадқиқотчилар муриднинг хожа хизматларида ранжу риёзатлар чекканини яширишмайди: «Уч йил ўтун ташидилар, яна уч йил мешда сув ташидилар, яна бир йил остонада ётдилар (яъни, дарвозабонлик қилдилар, демоқчи). Бу етти йилда бир пўстин кийдилар; ёз бўлса чармини кийдилар, киш бўлса юнгини кийдилар».

Шoir бу назира-қанизақка ишқ қўяди. Офатигон қанизақ нозик жойидан тутди: «Бу кун манинг бирла бир ерда ўлтурмасанг, қиёматда мани(нг) қўлим сани(нг) этагига бўлғай». Ботинан англашиладики, улар ҳуфёна учрашиб турадилар. Буни сезган Офок хожа Машрабни жисмонан жазолайди. Жазо воқеаси қўидагича тасвирланади: «Сўфийлар девонани бостилар. Ҳазрат Офок хожам киссаларидин мухрларини олиб, ўтқа ташлаб қизитиб, Машрабни(нг) гарданига бостилар. Авлиёи олло қаромат бирла тобдиларки, одамзоднинг шахватининг жойи банди гардан томиридадур. Ушал томурни топиб, муҳр бостилар».

ўлимга тайёрлайди. Ҳиндистон подшоҳининг кўзига тик қараган Машраб Махмуд Қатагонга «Санинг ошингни итим емайдур, ман нечук ейдурман», дейишдан ҳайқмай, бемалол Махмуд тахтин сўрашга ботинади. Тахтин ифлослайди ва, нихоят: «Ман санинг тахтинга ўлтурдим, сан тахтга ўлтирдинг», дейишдан ҳам тоймайди...

Шох Машраб кўнлаб охундларни танг қолдиради. Кушан охундига: «Жоманг — ҳаром», деб антиқа тарзда исботлаб беради. Хожаи Жўйборнинг йирик бир хожасига эшагининг думини тутказиб, кўзингни юмиб шу ҳолда юр, деб сазойи қилади. Чунки, у қўлларидан бирига куракда турмайдиган баҳона билан тан жазоси бермоқда эди. Гўё кул икки юз тиллога олинган аргумоққа товуқнинг тезагини бериб ўлдириб қўйган эмиш. Машраб сўрайди:

— Эй хожа, отангиз борму?

— Отам ўлганлар.

— Отангиз кимнинг тезагини еб ўлди — агар ўшад икки юз тиллога олингон аргумоқ товуқнинг тезагини еб ўлган бўлса? — деб масхаралайди Машраб.

Шох Машрабнинг Хожа Нуралидин Бузrug, Понсад қаландар, Сўфий Оллоёв ҳазратлари билан мулоқотларида илоҳий ва тариқат фалсафалари талқин этилади. Видъатларга суғуриб урилади. Сўфи Оллоёвнинг дўзах дахшатлари ҳақидаги гоиларига қўидаги самимий мулоҳазаларини билдиради:

«Эй Сўфим, бу дўзахларни кўруб мунча кўрқасиз. Ўзини тобқондан кейин они (дўзах)нинг қўлидан нима келадур? Ҳимматни баланд тутинг...

Етти дўзах марди Ҳақнинг

олдида гулзоддур,

Қўл тутарга раҳнамоийм

марди соҳибқордур.

Гар қўлингдин келса ҳаргиз

мўрчанг огритмагил,

Ҳам ҳудо бандам демас

ҳар кимки дилозордур».

Машрабнинг ўзи шунчалиги билан барибир камтариндир; дастлаб оқсоқол, кейин қорасоқолларни хар доим ҳурматлайди, кичикларга иззат кўрсатади. Саховатпешалигини таърифлашга сўз йўқ. У яқяю ағона бисоти «Қуръон»ини ўғирлаш учун изидан тушган ўғрини жиноят устида қўлга туширади ва унга «Қуръон»ини ҳадя этади.

Машрабнинг хожа Нуралидинни, Шайтони лаъинининг чангалидан қутқариш, дорға осилиш воқеалари ўта муболағали, ва, ҳатто, айтиш мумкинки, афсонавийдир. Шунга қарамасдан улар ҳам Машрабона қудрат ва заковатни улғулашга йўналтирилган.

Йирик даҳо ва мутафаккир шахси ҳақидаги боқий сўзимиз шундан иборатки, у маърифат, тариқат босқичларидан ўтиб, ҳақиқатга етишган ва Мансур Халлож, Шайх Баязид Бастомий, Имомиддин Насимий каби тасаввуф илоҳийети сарбадорлари қатори валийлик чўққисига қўтарилган авлиё қиёфасига кириб боради. Бунинг ипоратлари қўидагича: «Машрабдин Мансур Халлож хиди келади», дейди даставвал Офок хожа. Мавлоно, Шариф билан мулоқот жараёнида бу нараса киши тафаккурини эсанкиратиб қўядиган даражадаги турмаёно маъжозлар ёрдамида тасвирланади.

«Андин сўнг айдилар: «Эй қаландар, аввал нима эрдинг?», Шох Машраб айдилар: «Эшак эрдим» (яъни, эсим пастлиги туфайли бидъат-хурофотлар исканжасида эдим) ва айдилар: «Кейин нима бўлдинг?». Машраб айтиди: «От бўлдим» (оқ-қорани ажратиб, маърифат, шафоат нима эканлигини англадим). Мавлоно айдилар: «Кейин нима бўлдунг?», Шох Машраб айдилар: «Тева бўлдум» (илмига амал қилишлик ўта мушкулдир, бутун куч-қудратимни сарфлаб, хар қанча мушкул бўлмасин тариқат йўлига кирдим). Жони жаллодлар тиги қаршида турганда эса, «Эй жон, киши матшукқини (яъни парвардигори оламнинг жамолини) кўргали борурда ҳам қўрқарму?» — деб галзал ўқийдилар:

«Ичиб жоми муҳаббатдин

ҳидоят шакариндинман,

Ўзини(нг) қудратин очгон

ҳудони(нг) дафтаридинман.

Талаби халқани солғил,

мани(нг) бўйнуғга, эй жаллод,

киши билмас мани(нг) қадрими

бу кун гавҳаридинман.

...Тамом аъзоларим мотам

— муҳаббатни(нг) баландидин,

қуярсан, Жабрийил, боргил,

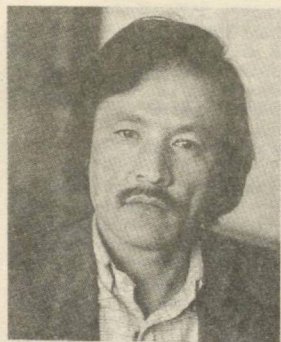
ки ишқ пайгамбаридинман».

«Девони Машраб»нинг асосий фазилати шундаки, унинг турли нусхаларида Машрабнинг барча асарлари жамланган. Бирида бори бирида йўқ, бирида тугали бирида нотугал. Хулосамиз шундан иборатки, девонни янгича имлода савод чиқарган мухлисларга зудлик билан етказиш зарур.

Ҳозирги мухлислар қўлэзма ёки тошбосмагади «Девони Машраб»ни ўқиш имкониятига эга эмаслар. Биринчидан, имло ўзгариб кетган. Иккинчидан, «динга қарши ёппасига ўт очиб ва даҳрийлик шиорлари остида хар ўнта қўхна китобдан тўққизтасини тантанали суръатда ёққанмиз, қабристонларга қўганмиз, сувга оқизганмиз. Машраб ҳам ўтда ёнган, ерга қўмилган, сувга оққан. Аммо, «қайси қозонга тушмасан — қайнайверган». Барҳаётлигига қолган.

Акрам ВАХОБОВ

Шахрихон

Муҳаммад РАЖАБ

МУЛЛА ЭШНИНГ БОЛАЛАРИ

Не кунларга қолдик, оғайнилар?! Ҳеч замонда ака ўз туғишган укасини судга берадими? Бунақаси ҳали Улусда бўлмаганди. Тагин булар мулла Эшнинг болалари-я! Раҳматлик эшитса гўрида тикка турадиган бўлди. Эх-е, мулла Эш қандай одам эди. Не не казо-казоларни бир гап билан мот қиларди. Ҳар ҳолда икки-учта гапи ўтар, қаттиқ-қўл, вагинамой бир киши эди. Бошидан ўзи фарзандларини унча хушламасди. Каттаси ўқини битириб райондаги дахрийлар идорасига ишга киргач, у билан икки ойча гаплашмай юрди. На илож, ота-бола — эт билан тирноқ. Бунинг устига тўнғичи бўлса. Ишонгани, суянгани, шажарасининг бисмиллоси. Кичигини-ку жини суймасди. Қачон қарасанг боши ғавғодан чиқмайди. Ким билан уришган, ким билан қиз талашган, кимнингдир тўйида курашиб йиқилгач, рақибини алаҳидан урган. Мулла Эш кичиги ҳақида икки гапнинг бирида қаромат қилиб ёлтирдики: бу падар қусур одам бўлмайди... Мана оқибати — ўз акасини урди. Ака шўрлик нима қилсин? Бир қориндан талашиб тушган укасига кучи етмаса. Уша ҳўкиз билан тенг бўлиб ўтирадими? Қолаверса, атеистлар уйининг директори жанжаллашиб ўтирса обрўйига тўғри келармикан? Жаҳл чикса ақл кетади. Бунинг устига дахрий бўлса. Аччиги чикса отасику отаси, худосиниям ҳам тан олмайди. Укасини шартта милицияга берди-юборди.

Сизга воқеани бир четдан айтиб бермасам бўлмайдиган кўринади. Алқисса, бундан ўч ойча бурун Мулла Эшнинг кичиги ўқини битириб, диплом билан бирга шаҳардан хотин ҳам олиб келди. Бундан мулла Эш кўп ранжиди. Вирок, келин шаҳарлик бўлгани билан ажабтовур ўзбек экан. Қайнотасига қаловини келтириб салом қилди. Мулла Эшнинг ўмгани бўшади. Начора, замон сенга боқмаса, сен заҳонга боқ. Ими-жимида тўй қилиб берди. Ҳовлининг кун ботаридаги мулла Тошдан қолган хужрани бўшатиб берди. Кун чиқарда каттаси, қунобтарда кичиги, ўрта уйда мулла Эш келган-кетган мурдларини қабул қилиб ишай бошлади. Мулла Эшни тилдан қолдирган бир ҳодиса бўлганда ҳалигача тинч-тотув ишайверлишлари мумкин эди.

Тўйдан ўн беш кунларча ўтиб, бир саҳар мулла Эш таҳорат учун ҳовлининг қуноботар томонига йўл олди. Йўл олишга олди-ю, манзилга етолмай ярим йўлда таққа тўхтади. Во ажаб, нилли шарм нурларида оппоқ сонларини ялтиратиб янги келинчақ музикани ванг қўйганча оёқларини боши баробар қўтариб тушираётти. Қайнотасини кўриб ширингина бир жимлайиб, қаловини келтириб таъзим қилди-ю, рақсини давом эттираберди. Ҳар сафар таъзим-саломга жавобан мулла Эш: барақалло, қизим, барака топинг, дегувчи эди. Бу гал лом-мим демади. Таҳоратни ҳам насия қилиб ортига қайтди. Ортига

УЛУС ХАҲТ ОМАНЛАРИ

қайтдию, ўрнига чўзилди. Ўрнига чўзилди-ю, қайтиб турмади. Уч кун шифтга қараб гум-гурс ётди. Тўртинчи кун, ўғилларига насиҳат ҳам, васият ҳам қилмай бандаликни бажо келтирди.

Мулла Эш ўлдию бу хонадондан файз ҳам кетди. Болалари унинг маърақасини ўтказар-ўтказмас иш-ишига йўнғиб кетишди. Кичик келини ҳам чилласи чиқар-чиқмас эрининг олдига, мактабга жойлашди. Эри жисмоний тарбиядан, бу одобдан дарс беришди. Ҳавас қилса арзигудек зиёли оила.

Хувиллаган ҳовлида одатдагидек катта келин — Сотим савдогарнинг қизи ёлғиз қолди. Эрини ишга, болаларини мактабга қузатади. Супиради-сидиради, ювади-ямайди, қоради-ёпади. Катта келин ўзидан-ўзи, кичик келин мактабдан ортмайди. Шундай қилиб икки ойча яшади. Бир кун Сотим савдогарнинг хотини Ойша олибсатар келди-ю, қизининг ҳолини кўриб уввос тортиб йиғлаб юборди. Анаву мегажинга айт, орқасини диқирлатиб юргунча, уйга бироз қайишсин, ҳикиллай-ҳикиллай ўргатди онаси.

Мулла Эшнинг катта келини одоблигина эди. Онасига ҳеч нараса демади. Бироқ ўзича ўйлаб кўрса, онаси бекорга йиғламайди. Эр-тасига пешинда, овсини овқатлашиб бўлиб, шоша-пиша ишга отланаётганда чидаб туролмади. Таппи қориб ўтирган жойида овсинга ёрилган бўлди.

— Овсинжон, сиз ҳам мундай уйга қайишсангиз бўлмайдими? Ҳеч бўлмаса ош еган қосангизнинг ювиб кетинг! Нима, сизнинг бу ерда сотиб олган чўрингиз борми? — деди катта келин овозини салгина кўтариб.

Ўзингиз биласиз чўри деган сўзининг зиёли синиф вақилларига қандай таъсир қилишини. Буни эшитиб кичик келин портлаб кетди.

— Вой, вой-ей, ўргилдим сиздаканги ҳақини таниб қолган қиллоқдан. Қачондан бери сиз бизнинг орқамизни тозалаб қолдингиз? Оғзингизга қараб гапиринг, ким сизни чўри деди? Ёқмаса қилманг, керак бўлса ўз қозонини ўзим қайнатиб оламан, — бидирлаб ташлади мулла Эшнинг кичик келини. Катта келин қанча одобли бўлмасин овсининг қишлоқи дегани оғир ботди.

— Биз қишлоқи бўлсак ҳам, сендай сониди ҳолини илгинган эркакча кўрсатиб кўчама-кўча санқийдиган додарбоқидан худо сақласин. Сатанг, шаҳарлик шармсиз сатанг, тфу! — деди катта келин ижирганиш билан қораётган тапписига туپуриб.

Мулла Эшнинг кичик келинининг сониде ростдан ҳам холи бормикан, ёки шармсиз сатанг деган гап алам қилдими, ишқилиб овсининг сочига чанг солди. Мулла Эшнинг катта келини қаққонгина эди. Хужумга чап бериб, қўлидаги таппини рақибнинг юзига беҳато отди. Бечора келинчақ бармоқчалари орқали кўзи билан оғзини арағи очиб ув тортганча ҳовлидан чиқиб кетди. Тўғри мактабга, эрининг олдига борди. Эри югурганча уйга келди. Катта келин хиройи қилиб таппи қориб ўтирган эди. Қайинининг вазоҳатини кўриб, ўрнидан туриб изох бера бошлади. Изоҳга ҳожат сезмаган Мулла Эшнинг кичик боласи янгасини бир силтаб гўнг тепага итқитиб юборди. Воқеанинг устига Мулла Эшнинг катта боласи келиб қолди. Қўлини паҳса қилганча укасига ҳайҳайлаб чопди. Жаҳлидан тушмаган Мулла Эшнинг кичик боласи акасини билагидан ушлаб, елкасидан ошириб янгасининг ёнига отиб юборди. Усти-боши шилта дахрий тура солиб Ҳалим миршабниқига югурди.

Утган йили курашда Мулла Эшнинг спортчи боласини йиқитган Ҳалим миршаб унинг қўлини орқасига қайириб районга олиб кетди.

Ана энди суд бўлади. Не кунларга қолдик, оғайнилар. Ҳеч замонда Улусда бунақанги воқеалар бўлмаганди.

ОТАСИНИНГ БОЛАСИ

Уста Мадийр кенжаси билан айтишиб қолди. Нима эмиш, ўқишга борар эмиш. Тагин нима денг, журналист бўлар эмиш. Уста Мадийрнинг журналистларни кўрарга кўзи йўқ. Қачон қарасанг улар раҳбарларнинг олдида ялтоқлангани-ялтоқланган. Ҳали бирорта журналистнинг этикдўзлар ҳақида ёзганини уста эшитмаган. Ҳа, боласи тушмагур-а, ол, ана шоир бўл, бор ана ёзувчи бўл. Одам ҳам шунча паст кетадими? Журналист бўлур эмиш. Аслида-ку буларнинг бари бир гўр. Қолаверса, устанин бу борада ўз фалсафаси бор: «Бузилган дунёни қалам билан тузатмоқ мушкул ишдир». Устанин бундай ҳулосага келишининг ҳам сабаби бор. Вурноғи йили неварасини турмушга чиқараётганда чинни излаб Тошкентга борди. Шум деган катта магазиндан қайтаётганда Ражаббойни кўриб қолди. Ражаббой улуслик. Имом чолнинг невараси. Тошкентда ишлайди. Идора-си катта бино, ҳатто тепасида соати ҳам бор. Авваллари бахшиман деб ота-бобосини шерьга қўшиб айтиб юргувчи эди. Кейинчалик каттақонларни муштум қиладиган одат чиқарди. Ўзи кичкина бўлсаям бало бу бола.

Уста қараса, Ражаббой. Юрибди ўзига ўхшаш икки-учта тепакал оғайиниси билан, қўлини орқага қилиб, соя бетда сайр этиб.

Бора кўришиб қолди. Узоқ сўрашишди. Соядаги ўтиргичлардан бирида салқинлашишди. Устага аввалига Ражаббойнинг шериклари ўта беаъни одамлардай туюлди. Э, буларнинг билмаган балоси йўқ. Дунёнинг бу бурчидан кириб, у бурчидан чиқади-ю. Оддий этикдўздан тортиб, энг катта бошлиқчага таъриф беришадими-я! Эмишчи, устанин шунча йўл босиб пойтахтга келиши ва чинни идишлар тополмаганига ҳам энг катта бошлиқлар айбдормиш. Уста хайрон. Чиннинг катта бошлиқча нима алоқаси бор? Уста хайрон, уста жим. Улар гапиради, уста эшитади. Ичиди уларга қойил қолиб ўтиради. Шу пайт бир воқеага гувоҳ бўлмаганида уста балки уларга қойил бўлганча, Улусга қайтиб келармиди. Балки ёзувчи зотида кўнгли қолмасмиди, балки кенжаси билан бўйиб айтишиб ўтирмасмиди?! Ким билади? Уста ҳам бир чапани одам. Ёзувчилардан бир кўнгли қолдими, қайтиб уларни суйиши гумон.

Шундай қилиб, улар гурунглашиб ўтиришган эди. Шу пайт ўрта бўй, мулоим юзли бир киши: «Ҳа, шоирлар, ҳорманглар!» деганича ўта кетди. Телевизорда тез-тез кўрувчи бу машҳур ёзувчини уста дарров таниди.

— Анаву киши Фалончибой эмасми? — сўради уста хурмат билан.

— Ҳа, шу Фалончи Фалончиев, — деди Ражаббой овозига ҳавасми, ҳасад оҳангини аралаштириб.

— Ярамас, — деди унинг ёнидагиси нафрат билан. Уста ногаҳонда қўлини кешиб олгандек сесканиб тушди.

— Қаранг, — деди ундан нариққода ўтирган кўзойнакли қорача киши. — Хайф бунга ёзувчилик. Қаранг, бунинг юришини, атрофига гуруҳ тўплаб...

У алам билан папиросни пошналари орасига олиб эзгилади. Бири унинг қадама олишини эгри деди, бири тўғри деди, бири майда деди, бири йирик деди. Ширингина суҳбатлари фиску-фасодга айланди. Уста ўзининг бефаросатларча Фалончибоймиди деб сўраганидан хиёлатат тортиди.

Устанинг мулзамлиги кечқурун воқалга чиққанда ҳам ёзилмади. Хайрлашиш арафасида Ражаббойдан ўсоққилиб сўради:

— Халгилар ҳам ёзувчимиз?
— Ҳа, — деди Ражаббой истар-истамас.
— Бояги-чи, бояги, ростдан ёмон одамми? — эзмаланди уста.

— Билмадим, оқсоқол, бирон нарсга дейиш қийин. — Ёнсаи қотиброк жавоб берди кузатувчи. Кейин ўртада иккаласи учун кўп нарсани ойдинлаштирган қисқагина савол-жавоб бўлиб ўтди:

— Унда халгилар нима учун, — Фалончибойни демокчи эди-ю, уста иккиланиброк, — анувини ёмон кўради? — деди.

— Улар шунинг кўлида ишлашади.
— Е фалак. Сен-чи? Сен ҳам шулар билан ишлайсанми?

— Ҳа.
— Е, фалак, Ахир булар аждаҳо-ку, сени бутунлай нобуд қилишади.

— Пешонада бори, оқсоқол. Қолаверса, нафақат булар, бу бечораларни шу кўйга солган ҳаётнинг ўзи аждаҳо, — деди Ражаббой хўрсиниб.

Суҳбат узилди. Уста ўзича ўйлар эди: «Буларнинг ақволини қара, халқнинг ишонган ёзувчилари эмиш! Тагинам баракалла-ей бу халққа!»

Ўзилган суҳбат поезд келиб биринчи йўлга тўхтагунча қовушмади. Поезд тўхтагач, уста Ражаббойга қаради. Улуснинг поездиға тикилиб турган Ражаббойнинг кўзларида ажиб учқун ўйнади. Суйган хотинининг сочлариға термулган одамнинг кўзларидагина бўлди бундай соғингча қоришқил меҳр жилва қилган учқун. Буни ўзича англаган уста унга мурожаат қилди:

Анаунинг кўлида шунча йилдан бери

ишлар экансан, у сенга бирон марта яхшилик қилмаганими?

Ражаббой суҳбатни давом эттиргиси келмадини, индамади.

— Менга қара, Ражаббой, — салмоқ билан поездга қараб юраркан деди уста насихат йўсинида. — Анча калласи тўқ, пишиқ боласан, балки қишлоққа қайтарсан-а? Юрасан Улусга шўро бўлиб, бир кунингни кўриб. Бу гурбатлардан узоқроқда, термангни ёзиб.

— Бўлмайди, оқсоқол. Катта иш бошланганман, охирига етказмасам бўлмайди. — деди ишонч билан Ражаббой, вагон эшиги олдида тўхтаб тўрхалтасини уста Мадийёрга узатар экан.

— Ўжарсан, ўжар, Ражаббой. Бобонг раҳматли ҳам ўжар эди, лекин у киши анча доно эди, — деди уста Мадийёр вагон зинасига қадам кўйиб, орқасига ўтирилмай гапини охирилатди. — Ҳай, майли, омон бўл, омадингни берсин!..

Шу-шу уста Мадийёр унинг бирон нарсасини ўқимай кўйди. Ававлари ҳижжалаб бўлса-да, ўқиб турарди.

Ражаббойнинг бирон нарсаси чиққан кунни кенжаси келиб сузончилайди:

— Қаранг, ота, Ражаббой ака маладес-да, яна директорни бошлади.

— Бошлаб нима қилибди, — дейди уста уни жеркиб. — Ана юрибди-ку.

— Э, у гов калла юраберида ўзини тушунмасликка олиб, мана қаранг, бу ҳикоя асл башарасини кўрсатиб қўйибди-ку.

— Кўрсатиб нима кигити, ўша маладес аканг, бусиз одамлар билмайди деб ўйлайсанми? Вилади. Неча марта каттақонни муштум қилди ўша аканг, лекин нима қилди. Юрибди-ку у айшини суриб, жабрини қилиб.

— Ҳа, энди, одамлар билсин, тушунсин, кўзи очилсин деб ёзганда, ота, — дейди бола шўрлик кўрқа-писа.

— Нима, одамлар билмайди, кўрмайди деб ўйлайсанми? Нечта-нечта маладеслар келиб, директорнинг ошини еб гум бўлиб кетди. Уста Мадийёрнинг уйдан келиб биттаси ҳам чой ичгани йўқ. Директорни ишдан олиш учун нима қилиш керак, биласанми? — дейди уста тутоқиб.

— Билмайман.

— Билмасанг, бор, билиб кел! — Ўғлини қувиб солади уста.

Қаранг, бугун келиш шу зумраша отаси билан гап талашиб ўтирибди-я. Ўқишга борар эмиш, журналист бўлар эмиш. Бола-да, тушунмайди. Уста Мадийёр етмиш сўм билан етита болани вояга етказди. Ўғилларини уйлади, қизларини чикарди. Фақатгина шу кенжаси қолди. Бугун келиб ўқишга борамадан деди. Бола-да, тушунмайди. Нима, уста Мадийёр дўхтир Абдимўмин Каттаевмидики ўғли фалон пул билан журналисткага киргизса, фалон пулга шаҳардан уй олиб бериб қўйса. Ана, Каттаевнинг боласи, юрибди кичкина бир газетда ишлаб, ким-кимларга чой ташиб. Ҳеч ким уни танимайди, уям ҳеч нарсга ёзмайди. Қолаверса, устанинг ўғли отасининг боласи, ёлғонни эплаб гапиролмайди.

Уста аввалига ётиги билан тушунтирди: — Ўғлим, бир йил, ярим йил ишла, ҳар-бйига бориб кел. Ўқиб бўлса, қочмас.

— Йўқ, ота, шу ёқда ишлайман. Ўқишга кирмаман, менга фақат йўл пули берсангиз бас.

— Бўлмайди, болам, бу йил бормайсан, — деди уста чўрт кесиб.

— Варибир кетаман, — деди ўғли дадиллик билан.

— Бормайсан! — Уста шундай ўқрайдики, бола бечора бошини эгишга мажбур бўлди.

— Ма, — деди уста бироз паст тушиб. — Мановини Абдирайим олти оёққа олиб бориб бер. Отам кўнини бултур Тошкентдаги жуғут журасидан олиб келган экан, эллик сўм берасиз, де. — Уста ўғлига янги тикилган маҳси узатди. Ўғил маҳсини қўлтиқлаб остонадан:

— Мана кўрасиз, барибир кетаман! — деди. Боласининг кўзига кўзи тушган ота ўғлининг аллақачон йигит бўлиб етилганини ҳис этди. Уста эшикка интилганда, эшик ёпиқ турарди.

Мана ўтирибди уста Мадийёр бош эгиб. Бола шўрлик ўқишга боролармикан? Ҳар ҳолда уста Мадийёр — чапани одам. Бирок кенжатоё ҳам шу одамнинг пушти камаридан бўлган. Шу отанинг боласи. Супра қок диси.

келажигимиз бунёдкорлари! Мен шундан жуда-жуда хавфдаман. Бухоро вилоятидан қаҳрамон она Холлида ШЕРМАТОВА».

* * *

«Отам бошқа аёлга уйланиб кетди. Биз олти фарзанд тирик-етим бўлиб қолдик. Онам ҳеч жойда ишламайди. Мен оилада иккинчи фарзандман. Онам ҳам касалманд. Афсуски ҳали қўлимдан бирон иш келмайди. Тезроқ улғайсам эди. Гоҳида онамга зимдан қараб, унинг изгириб тўла юзига ҳозирдан қиров инган сочларига боқиб ичимдан эзиллиб юраман. Тўғриси, онам ўзини бирон бир нарсга дучор қилиб қўймасин, деб ҳадиқ ва кўрқув билан яшайман.

Ешим ўн иккида.
Жума шаҳридан РУСТАМ».

* * *

«Кекса кўшинимиз бўларди. Доимо у ҳақиқатни сўзларди, бу йўлда ҳатто туғишганини ҳам аямасди. Бир кун у киши лавозимдор шахсларнинг фарзандлари қилмишини фот эгади. Сўнг болалар отахондан «ўч» олиш пайига тушадилар. Улар, ўғлининг ўлди деган мазмунда, узоқ шаҳардан фарзандининг ўртоғлари номидан телеграмма йўллашади. Отахон шу дақиқа жон таслим қилади. Мана сизга

«Мен ҳеч қачон, ҳеч ерга хат ёзмаганман. Бироқ тирик етим гўдагимнинг келажигини йўлаб сизларга шу мактубни йўллаётирман. Рўҳий касаллик—бу руҳан азоб. Бу иллатни эрим билан икки йиллик турмушим даврида орттирдим. Бу ҳолатда боламега етарли тарбия беролмайманми, деган хавотирдаман. Эримнинг оғайнилари келишиб: «Бунақа касал хотинни нима қиласан?» деб олиб кетишди.

Ҳозир уларнинг «ташаббуси» билан эрим янги оила «қуриш» билан овера... Ўз пушти камаридан бўлган гўдагининг ҳар эшикда сарғайиб туршини наҳот йўламанми?! Ҳадемай ота, деб чопган болалар гўдасига қўшилолмай турган фарзандини тасаввур қилармикан?

Косон тумани, М. Нурбоева».

* * *

«Қуларнинг бирида совхоз боғини айланиб, турфа халлар оғушида кетаётсам болаларнинг

Ушбу мактубларни ўқигач албатта қалбимиз ларзага келади. Тахририятимиз сўнгги пайтларда шундай дард билан битилган мактубларни кўплаб олмоқда. Беихтиёр: «Одамлар, кўзларингизни очсангизчи!» деб ҳайқиргиз келади. Ахир жамиятимизнинг пойдевори Коммунистик партия раҳнамолигида шу йўсинда қурилган экан, деб қараб бўлиб ўтиришимиз инсофдонми? Уша бегуноҳ қалбларни йиғлатаётган, ўқсатганларга ҳар бир диёнатли одам бир оғиздан: «Бу йўлдан қайт, кўрнамани!» дейишса. Кўча-кўча, маҳалла-маҳалла бўлиб гаддор, галамисларга қарши курашсанг. Тўғри, ҳаққўй, диёнатли одамларга ҳам

қий-қуви эшитилди. Бир-бири билан ёқалашиб ётган бўлса ажратиб қўйиб, деган фикрда улар томон юрди. Хайриятки, уришмаётган эканлар. Лекин аста-фуррулло, бу болалар дарахт томига бир мушукни олдирди, савалашаяпти. Мушук жон таласасида миёвлайди. Қолганлар эса завоқ шавқ билан томоша қилишмоқда. Товба дейсан, наҳотки боровнинг оғиздан чўп олмаган халқнинг фарзандлари шундай ваҳшийлашиб кетишган бўлсалар?!

Арован тумани, И. Исмаилов
Уруш ва меҳнат фахрияси».

қийин. Жамиятимиз шундай қурилган, айб тарбиянинг ниҳоятда пастлигида, дейишга ҳақликимиз. Ама маънавий бузилишнинг олдини шу кеча-кундузда ола билмасак, замона зўрник, бўлиб кетиши ва кейинроқ чорагадбир белгиланган ҳам ожиз бўлиб қолмишимиз мумкин-ку.

Сизлар нима дейсизлар, муштарийлар? Илтимос, қон-қонингизга сениб кетган лоқайдликни, бўлаётган воқеа-ҳодисаларга бефарқлиқни бир зум елкангиздан улоқтириб, ойномамизга мактублар йўлланг. Фикрлашайлик, кенгашайлик. Ахир кўндан кўн қочиб қутулмас деганларку.

Маъмуржон УМРЗОҚ ўғли

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ

АҲМАД АЛИЕВ

Абдулла Қодирий, Чўлпон ва Фитрат Навоий мукофоти берилишини жамоатчилик катта мамнуният билан қутиб олди, барча софдил кишилар хурсандлиги дунёга сиймади... Адабий ҳаётимиздаги бу буюк воқеа уларнинг илгариги ва ҳозирги рақибларига ҳам берилган муносиб зарба бўлди.

Кейинги йилларда бу уч буюк сиймо ижоди ва ҳаёти анча ҳолис ва самимият билан ўрганилиб, бир мунча мақолалар эълон қилинди. Айримларининг баъзи асарлари нашр этилди ва бу иш давом этмоқда. Шу муносабат билан биз ҳам бошқалар қаторида бу уч сиймо ва уларнинг сафдошлари ҳақида бир қадар мақолалар эълон қилганимизни жамоатчилик билади.

Камина Абдулла Қодирий (Жулқунбой) ижодини ўрганишга 1950 йилларнинг ўталарида киришиб, 1958—59-йилларда дастлабки мақолалар ва 1967 йилда «Абдулла Қодирий» (адабий-танқидий очерк) номли биринчи рисолати эълон қилган эдик. Мазкур мақола ва китобда Қодирий ижодий фаолиятига гарчи катта ҳурмат билан муносабатда бўлган эсак-да, ҳар бир илқ жумла кетидан бир неча танқидий (салбий) фикрларни айтишга мажбур бўлганмиз. Ҳамма ичимизда ўша — машғум 50—60-йиллардаги қўпол хато қарашларнинг тамғаси мавжуд, Шунга қарамадан, Ҳомил Еқубов, Ҳафиз Абдусаматов ва уларнинг маънавий таянчи Комил Яшин ва уларнинг ҳамфикрлари ишларимизда Қодирий, Чўлпон ва Фитрат ижодий фаолиятларини идеаллаштирилган деб айбнома қўйиб келди. Хайриятки, янгиланиш даври бошлалиши билан бундай ҳатоларни тузатиш имконияти туғилди. Биз номлари тилга олинган уч буюк ёзувчимиз ижоди ва ҳаёти ҳақида шу кунлар руҳи билан бир қатор таҳқиқотлар олиб бормоқдамиз. Ўйлаб қарасак, Қодирий ҳақидаги ишларимиз ҳам бутунлай қайтадан қўриб чиқиш ва янгидан ёзишни тақозо этади. Шундай қилиб, Абдулла Қодирий ҳақида янги ёзган ишларимиздан бир қисмини «Гулистон» ойнамаси ўқувчилари эътиборига ҳавола қилишни лозим топдик, зотан 30-йилларда қатъан қилинган ёзувчилар ижодини ўрганиш бобида «Гулистон», «Санъат» ойнамалари ва «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Еш ленинчи» рўзномалари кўрсатаётган ташаббусни алоҳида таъкидлаб ўтилса арзийди.

ЁЗУВЧИНИНГ ИЛҚ ИЖОДИИ ДАВРИ

Абдулла Қодирий асримизнинг ўнинчи йиллари бошларида — Чор Россиясининг Туркистондаги мустамлакачилик сиёсати авжга минган ва унга қарши ерли аҳоли ўртасида порозилик ҳаракатлари кучайиб бораётган бир илқимий муҳитда адабиёт майдонига қадам қўйди. Бу даврда Ўрта Осиёдаги илғор зиёлиларнинг кўпчилиги — ақсар маърифатпарварлики, мактаб, маориф, илм-фан ва Оврупо маданиятини тарғиб қилишни ўзларининг биринчи даражали вазифалари деб билар эдилар. Мазкур йўналиш тарафдорлари тарихда жадидчилар,

яъни янгилик тарафдорлари деб ата-лалдиган бўлди.

Авалло шунинг айтиш керакки, 10-йилларда адабиётга кириб келган Абдулла Авлоний, Сўфизода, Бехбудий, Фитрат, Чўлпон, Ҳамза, Абдулла Қодирий, Тавалло ва бошқа талай зиёлиларимиз жадидчилик ҳаракати таъсирида бўлдилар. Зотан мазкур ҳаракат аини даврда маҳаллий фуқаронинг энг эзуглик тилакларини ифода этарди. Тилакларнинг энг буюғи шу даврда, биринчидан, чор мустамлакачилик сиёсатиға қарши кураш, Оврупонинг ривожланган маданиятидан ибрат олиш, аммо унинг босқинчилик сиёсатиға қарши туриш, бунинг учун дастлаб халқимизнинг онгини ошириш — унга илм ўргатиш, қўзғатиш, ўзини-ўзи англашига эриштиш, буларнинг ҳаммаси фақат маърифатни ривожлантириш билан амалга ошади, деган ақида кун тартибига қўйилди. Юқорида номлари санаб ўтилган ёзувчиларимизнинг аини даврдаги барча асарларида мана шу гоя етакчилик қилади. Абдулла Қодирий ҳам ўз илк ижодий махсулотида — «Бахтез кўё» драмаси, «Жувонбоз» ҳикояси, «Тўй», «Миллатимга», «Аҳволимиз» каби қатор шеърларида, ундан кейинги «Жинлар базми», «Ўлоқда» номли ҳикояларида ҳам шу гоя: маърифатсизлик орқасида ҳароб бўлиняётгани, ундан қутулишнинг ягона йўли — илм-маърифатни егаллаш каби гояни сингдиришга интилади. Бу асарларни Абдулла Қодирий 1913—1916 йилларда ёзади. Уларнинг ҳар бирида муаллиф мустамлака Туркистон ерли аҳолисининг қолоқлигидан, гафлатда ётганлигидан қўйиб-пишиб нолийди, ўз халқи аҳолиға гоят ачиниб, оғир изтироблари, ҳиссиётларини изҳор этади.

Маҳаллий зиёлилар, аиниқса шоир ва ёзувчилар ижодиға шу даврда (асримизнинг 1905—1915-йилларида) ўзининг жадидчилик қарашлари билан катта таъсир кўрсатган сиймолардан бири ва мазкур ҳаракатнинг етакчиси Бехбудий, ундан кейин Фитрат, Бектемиров уларнинг сафдош-ҳамфикрлари бўлдилар. Мазкур сиймолар ўз бадиий асарларидан ташқари назарий мақолалари билан ҳам жадидчилик ҳаракатининг моҳиятини ерли аҳоли ва барча зиёлиларға тушунтириб боришға интилар эдилар. Аини йилларда Туркистонда чиқиб турган «Хуршид», «Тараққий» сингари рўзномаларда ўз фикр-мулоҳазаларини баён қилиб турардилар. Бу ҳақда аниқроқ тасаввур бериш учун етакчи жадид намоёндаларининг шу йилларда ёзиб эълон қилган айрим мақолаларидан баъзи далилларни келтириб ўтамиз. Бехбудий ўзинга хос бир ажойиб шакл ва услубда — айрим, ўз ичимиздан чиқиб мустамлакачиларнинг босқинчилик сиёсатини оқлаётган сотқинларға нисбатан гоят қаттиқ истеҳзо билан шундай деб ёзган эди: «...Туркистон обод бўлди. Илғари бой кам эди, миллионер йўқ эди. Яхши иморат ва бинолар йўқ эди... Вас, нима учун инеффеиз муҳаррирлар «харобмиз» деб ҳожилола ёзадилар... Бу саволға шундай жавоб бермак керак: 6 миллион туркистонлиларда уч миллионер борлиги маълум эмас. Бойман деганлар банка ва фабриканинг хизматчисидилар. Шаҳарлардаги ҳамма катта иморат ва корхоналар ҳам яхшудли ва оврупоилиарникидир. Оврупо амтиласи ерли амтиларини синдирди. Деҳқонлар эса, агарчи бир вақт қўли бир оз ақча кўрар, яна Оврупо амтиларини бирига икки-беш мол бериб, пишиқни зўрга олур...» («Хуршид» рўзномаси, 1908 йил).

Кўриниб турибдики, Бехбудий мустамлакачилик зулмини бошдан кечириб турган бир халқ орасидан сотқинлар чиқиб, «бойлар» қўпайди, шаҳарларимиз обод бўлди, қўндан-қўп катта янги иморатлар қурилди», деб жар солганларға нисбатан, бойлик кимникию бойиб бораётганлар кимлар, янги иморатлар қуриляётган бўлса, кимлар учун қуриляётганини англаб олиш, воқеликни тўғри изоҳлашға даъват этади. Ерли халқ, аиниқса деҳқон фақат хом ашё етказиб бериш билан меҳнатига гоят кам ҳақ олаётганини, унча

мунча шаҳарлик — ўзини бой деб ҳисоблайдиганлар ҳам мустамлакачиларнинг қули эканини рўй-рост исботлаб беради. Ўйлаб кўрайлик, шу фикрлар эскирганми? Ҳамон жумҳуриятимиз ва бутун Ўрта Осиё халқи асосан хом ашё етказиш минтақасига айлантириб қўйилганлигини эндиликда расмий йигилишларда, катта анжуманларда очик айтиляётганини бутун жаҳон қўриб турибди-ку!

Бехбудий ҳазратлари 1906 йилда ёзган бир мақолаларида қарамликдан қутулмоқ, мустаккилликка эришмоқ учун қайси йўлдан бориш лозимлиги тўғрисида бундай деган эдилар: «...Илми диний ила бирға илми замоний-илмий дунёвий таҳсил қилмасак мунқариз бўлармиз...»

Жадидлар янги мактабларни кўпайтириш ва барча ўқув юртларида диний илмлар билан бирға риезбэт, хандаса, фалакиёт сингари барча табиий фанларни ҳам худди Оврупо мамлакатларидаги савияда ўқитиш масалаларини кўтариб чиқадилар. Қарамликдан қутулиш ва бадавлат яшашға эришишнинг бош йўли шу, деган гояни тарғиб қилилар. Минтақадаги барча етакчи нуқталарнинг жиливи ажнобиьлар қўлида турганини шундай изоҳлайдилар Бехбудий ҳазратлари: «...Яхшудий, армини ва бошқа ажнобиьларға поймол бўлишимиз йилларнинг ўтиши билан лозим келувчи бир амри табиийдир. Замонамизнинг илм ва фанидан, илми динимиз ила бирға ўқиб ўзимизни дин ва миллатимизни ҳифз этмак керак ва илло Оврупо ашбей нафисаси-жасалаларимизни ва Оврупо сиёсийлари вуҷудимизни бўлиб юборадилар...» («Тараққий» рўзномаси, 1906 йил, 7-сон).

Жадидчилик ҳаракатининг илғор намоёндалари жумҳуриятимизға четдан кўз тикияётганларни нималар кизиқтиряётганини ҳам изоҳлашға интилиб, ўз ватанпарварлик ҳисотуғларини ифодалар эдилар. Жумладан, Бектемиров (исми ёзилмаган — А. А.) фамилияли бир кимса «Шухрат» рўзномасининг 1908 йил 4-сонида эълон қилган бир мақола-сида шундай дейди: «Туркистон савдоси... Тошкент заҳири ва ботини манзараси билан Оврупо сиёсётлари (сиёсатдонлари) ва бойларнинг диққатларини жалб етарлиқдир. Лекин таассуфки, бундай фойда қиладиган кишилар кимлар? Масалан, мевалардан, сабзавотлардан, пахталардан ва бошқа екинлардан фойдани кимлар олурлар? Заводчилик ишларини кимлар ўз қўлирига олурлар? Албатта буни яшириб бўлмайди. Тўғриси, бу ердаги мусулмон қардошларимизда илм, иттифок, иттиҳод, ҳаққоният ва самимият ҳисси бўлмағони сабабли буюк-буюк тижоратлар армини, яхшудийлар каби ажнобиьлар қўлиға кирмағида шубҳа йўқ. Чунки уларда шеркат очиб иттифок ва одиллик билан савдо қилмоқ одати... бордир. Бир қўл бир иш қилур, бир неча қўл, албатта, кўп иш қилур. Виноан алайҳ Туркистон мусулмонларининг муқарр бўлмоқларини ва келадиган замонларда бутун тижоратлари қўлларидан кетиб киши қўл бўлиб қолмоқларига сабаб бўлур... Такрор диюрманки, қариндошлар, бир-бирингиз билан улфатлариб, шеркат очиб савдо қилинғиз. Оврупо, Россияға юриб тижорат қилинғиз... Ҳайрли савдолар қилиб нуридийдаларингизни усул ва тартибға ўргатиб, янги мактабларға берингиз!..»

Мазкур фикрларни Фитрат ҳам ҳимоя қилади, ўлкада қашқоқлик, қамбағалчилик ортиб бораётганидан қаттиқ изтироб чекиб бундай дейди: «...Энг аввал катта таассуф билан эътироф қилайликки, бизнинг мамлакатимизда бой йўқ. Тўғри, бир миқдор бойликка эга бўлган беш-олти киши бор, лекин уларнинг пул ва бойликлари бизнинг гофил кўзимизигагина кўп кўринади. Аммо уларнинг ҳамма бойликлари Фаранг ва Россия бойларининг хусусий масрафлари даражосиға ҳам етмайди». («Раҳбари нажот», 97-бет.)

Юқорида келтирилган кўчирмалар бири-бири билан ҳамфикр эканлиги кўриниб туради. Ҳар уччаласида ҳам ўз ватани ва

миллати истикболи тўғрисида ўша даврдаги тушунчалари билан бегараз ғамхўрлик қилинаётгани-ку ҳурматли зотларимизнинг биз учун энг ибратли хусусиятлари диний ақидалардан ажратиб олишлари асло мумкин эмас эди ва бунинг кераги ҳам йўқ эди, акс ҳолда халқни эргаштира олмас эдилар. Иккинчидан, улар диний ақидаларнинг таълим-тарбия учун энг зарур нуқталарини танлаб ўз фикрларини жуда тўғри мустаҳкамлайдилар. Учинчидан, хориждан келиб, давлат идораларининг барча жиловини қўлга олган, ўлкани хомашё манбаёга айлантириб, ундан чиққан фойдани нуқул ўзларига бўйсундирган ажнабий миллатлар номини тилга олиш ҳеч қачон бир жамиятда гуноҳ саналган эмас. Босқинчини босқинчи деб аташ фақат бизнинг давримизда қоралаб келинган ва бу ҳол барча тарихий воқеа-ҳодисаларини бузиб кўрсатишга бир баҳона бўлди. Хуллас, жадидлар ҳаракати барча ютуқ ва камчиликлари билан тарихимизда катта, илгор, ижобий воқеа эди. Улардаги айрим миллатчиликка ҳос хусусиятлар эса, мустамлакачиларнинг шовинистик сиёсатларидан ўз миллатларини ҳаммадан юқори кўтариб, қарам ўлка халқларини муттасил камситиб, таҳқирлаб келишларидан пайдо бўлар эдики, бу ҳам тарихда ҳамisha муқаррар рўй берган ҳодисалардир.

Энди жадидларнинг адабиётга кўрсатган таъсирига келсак, бу даврда яратилган деярли барча ўзбек шеърятини наср ва сахна асарларида муаллифлар миллатни рағбатдан уйғотишга, мустамлакачилик кирдикорларини фош этишга, Оврупо ва Америкадан, Япониядан ибрат олиб, илм-фанни, техникани ривожлантиришга, шундай йўл билан мустақилликка эришишга даъват этадилар. Маъзур гоёларни ифода этган айрим шоир ва ёзувчиларнинг асарларидан мисоллар келтирсак, Абдулла Қодирий илк ижодий маҳсули қандай адабий мухитда вужудга келгани ҳақида тўғрироқ тасаввур ҳосил қилсак ажаб эмас. Зотан, Абдулла Қодирий ҳам ўз сафдошлари таъсирида ижодий камолотга эришади. Мана улардан баъзи намуналар:

Сен, эй миллат! Уяқ, кўп ётма!
Дур уйку қанорингдан!
Очиб кўз бир йўлга бок!
Келдиму доиниш баҳоридан?
Қани йўл кўрсатувчи олими
исломга ҳодимиз?
Қани илм фунундан кўп хабарли
туркзодамиз?
Қани «Турон эли» деб бир неча
тариха одимиз?
Иўқолди жумласи жаҳду нифоқ
ети шарориндан,
Тараққий йўлина юрмуш Овруподан
сен ибрат ол!
Фунуну илми Япону Амриқодан
сен ибрат ол!
(Баҳромбек таржимон шеърдан,
деб ёзилган.).
Самарқандлик Михрий деган бир шоир
шеърида бундай сатрлар бор:

Истарсиз таъмини
истикболимизнинг сарасин,
Токи борсин бўла чора
сарбасар жон бизлара
Иттифоқу илмдир асбоби
таъмини ҳайъат,
Сарвату қувват веран анжодир
ирфон бизлара.

Яна бир самарқандлик идодкор — Ашраб Ҳилмий деган шоир юқоридаги фикрларни давом эттириб, овруполиклар илм-фанни ривожлантириш орқасида катта-катта саноат корхоналари барпо этишдиго ерли халқнинг бутун савдо-тижоратини қўлга киритди-қўйди, мана энди бизнинг бошимизга нуқул

қулфатлар ёғдириб ётибди, деган мулоҳазаларини шеърда шундай ифодалайди:

Аврўпо сәйи илминда
мингларча саноатлар,
Қўйиб майдона ўтди
ажнабийларга тижорат.
Биза эмди қилибдур қатлу
зулму жабру гора́тлар,
Қиладур ҳолимизга ғайридинлар
кўп ҳақоратлар.

Илгарилари жадид адабиёти ва намоёндалари ҳақида гап кетганда улар орасидан Ҳамза билан Айнийни тамом ажратиб олиб, бошқалари фақат қораланадур ва уларга тўхматлар ёғдирилар эди. Бу ҳаммаси ёлғон-яшиқлар йиғиндиси бўлиб, адабиётимиз тарихини бузиб, сохташлатириб кўрсатишга уринишлар натижаси эди. Ҳамза ҳам 10-йилларда ўз замондошлари қаторида худди ўшалар дунёқарашидан мутлақо фарқ қилган эмас, жадидлар билан, шубҳасиз, ҳамфикр бўлган. Мана бу шеър Ҳамзанинг юқорида келтирилган шоирлар билан ҳамфикр бўлганини кўрсатиб туради:

Кетди савдо қўлларидан бўлдиқ
хизматкор,
Кулфат бизни сайд этди қолдиқ
мадпушвар,
Маърифати истарга қилдиқ
номуслар,
Оқибат ҳўрлиқда қолдиқ, дил
афкор.

Шоир Камий ҳам ўз шеърларида илмсизлик орқасида йўлдан адашиб, хор-зор бўлаётган мусулмонларнинг аянчли аҳволидан, овруполиклар ғарбликларга қарам бўлиб келётганлигидан гоёта қайғуради ва бу ҳолдан қутулишнинг ягона йўли илмни эгаллаш ва жаҳон миқёсига чиқиш билан миллатни сақлаб қолиш мумкин, деган гоёни ифода этади:

Илмсизлик чиқарди туз йўлдан,
Олди қоплаб бало ўнгу сўлдан,
Бизда на қолди сарбату пулдан,
Кетди мол ила мулкимиз қўлдан
Ғарбийлар, яъни Овруполарга
Дер «Ками», жонлар уйғонинг эмди;
Инглабон қонлар, уйғонинг эмди;
Чекиб афғонлар, уйғонинг эмди;
Эй мусулмонлар, уйғонинг эмди!

Биз келтирган мисоллар асримиз бошларида Урта Осиё ўлкасида ажойиб бир уйғонинг даври бўлганлиги ва бу даврининг барча мураккаб вазиятлари ҳақида дастлаб жадидчилик ҳаракатининг қатнашчилари ва уларнинг гоёвий таянчлари бўлган шоирлар, ёзувчилар ғамхўрлик қилганлигини тасдиқлайди. Биз келтирган далиллар яна шунини кўрсатадики, Абдулла Қодирий ҳам ижодининг дастлабки йилларида юқорида номлари ва шеърларидан намуналар келтирилган шоирлар билан ҳамнафас ва ўшалар билан ҳамфикр бир ижодкор сифатида адабиётга кириб келган.

Абдулла Қодирийнинг 1915 йилда чоп этилган биринчи насрий асари «Жувонбоз» охирида икки шеъри ҳам эълон қилинган эди. Булардан бири «Аҳволимиз», иккинчиси — «Миллатимга» деган сарлавҳалар билан аталган. Ҳар иккаласида ҳам Қодирий ўз халқини, миллатини илм-маърифатга даъват этади, мактабларни кенг қўламда ривожлантириш шу билан боғалар-ёшлар тарбиясига эътибор бериш, истиқболга салбий таъсир этаятган айрим ярамас машғулотларни қаттиқ танқид қилиш билан ўзбек маданияти ривожига ҳақида ғамхўрлик қилиш масалаларини олға суради. Шеърлар гоёвий мундирижаси жиҳатдан ҳам, ҳатто айрим услубий, шаклий жиҳатлардан ҳам замондошлари ижоди билан Қодирий нақадар ҳамнафас эканлигини кўрсатади. Мисолларга эътибор қилинг:

Кўр бизнинг аҳволимиз,
ғафлатда қандай ётамыз,
Жойи келган чоғида виждонни
пулга сотамыз.

Уғлингизга на адаб, на фан,
на яхши сўйламак,
На худони буйруғи бўлган
улум ўргатамиз.

Абдулла Қодирий мана шу биринчи шеъри сатрларидаёқ мустаҳкам ирода ва эътиқод — инсоннинг энг олий маслага бўлиши кераклигини алоҳида уқтиради. Виждонни ҳеч нарсага сотиш мумкин эмаслигини таъкидлайдики, бу унинг ўзига ҳос алоҳида хусусият сифатида барча асарларида, бутун ижоди фаолиятида етакчи нуқта бўлиб қолади. Қодирий умрининг охиригача бу эътиқоддан чекланмайди. «Аҳволимиз» шеърда у бефойда, бемаъни одатларни қаттиқ танқид қилади:

Коримиз шундан иборат
бўлди ушбу чоғида,
Унтадан бедана боқиб,
ёзу киш сайротамиз...
Келинг, ёшлар, зиёилилар,
букун ғайрат қилинг,
Ухлаганларни агар
Қодир эсак уйғотамиз.

«Миллатимга» шеърда ғафлат ва жаҳолатда ётган ўзбек халқининг қўзини очишга, уйғотишга бутун вужуди билан ҳаракат қилади, ғафлат ҳаёт гулшанини жаҳолат чўлига айлантириб юрборигандан чекаётган изтиробларини баён қилиб, бу ҳолдан қутулиш учун барча бой-савдоқорларни, ёшларни кўрби етадиган жамоатчиликни мактаб-маориф тараққиётига ёрдам кўрсатишга даъват этади:

Кел эй миллат, бу кун бир
маслаҳат бирлан қарор ўлеун,
Бу кундан ўтган ишларга пушаймон
бирла ор ўлеун,
Қилайлик бул кун ғайрат, ҳамма
бирдан қилиб ҳиммат,
Жаҳолат чўлу сахросики
минбаъд сабзасор ўлеун.

Аямай кумуш-олтинни ҳамма
боёнлар асло,
Солиб дорилфунунлар ҳам
макотиблар ҳазор ўлеун.
Уқушсин миллат авлоди,
бизи доим дуо айлаб,
Қилиб таҳсил улумларни
фунуна яхши ёр ўлеун.

Жадид шоирлари ўнинчи йиллардаёқ ўзбек халқи ўртасида кенг тарқалган тўй-томош муносабатларидан катта ҳаражат ва исрофгарчиликка йўл қўйилаётгани ҳақида кўплаб танқидий мақолалар, асарлар, шеърлар ёзган эдилар. Абдулла Қодирий ҳам бу ишдан четда қолмайди. Унинг «Бахтсиз кўёв» пьесаси айтиш шу воқеага бағишланган ва бу тўғрида махсус шеърлар ҳам ёзган эди. Жумладан, 1915 йилда ёзган «Тўй» сарлавҳали шеърда катта тўйлар қилиш орқасида хароб бўлаётган оилалар ҳақида куйиб-пишиб ўз қарашларини ифода этади: зотан бу мавзу то шу йилларда ҳам жумҳурий матбуотларида бир неча марта кўтариб чиқилаётган, кўплаб ёзувчиларимиз, журналистларимиз, маҳалла фаоллари томонидан муттасил таъкидлаб борилаётганини кўзда тутсак, Қодирийнинг бундан саксон йиллар илгари кўтариб чиққан мавзуси ҳамон эскимаётганига ҳайрон қоламиз. Бунда Қодирий одамлар ўртасидаги «ким ўзарга» қабилда мақтанчоқлик муқаддас китоб бўлиши Қуръонда, шариатда бундай ишлар, яъни исрофгарчилик буюрилмаганлигини алоҳида таъкидлайди. Шунини ҳам айтиш лозимки, Қодирий умуман тўйга эмас, камбағал бўлатуриб катта тўй қилиш орқасида хароб бўлишга қарши туради. Агар бойлар жуда бойлиги ошиб кетаятган бўлса, ҳадеб хўжақўрсинга катта-катта тўйлар қилавермасдан мактаб-маориф ишларига ёрдам кўрсатсинлар, деган гоё Қодирийнинг шу даврдаги, яъни илк ижодий йилларидаги ҳамма асарларида етакчи нуқтани ташкил этади.

XX аср бошларидаги жадидчилик ҳаракатининг маърифатпарварлик тарғиботи дегарли барча ўзбек зиёлиларини қамраб олганди ва ҳаммалари ўз фаолиятлари ва ижодий ишларида аини шу нуқтага биринчи даражали иш деб қарашарди. Абдулла Авлоний 1912 йилда чоп этилган «Иккинчи муаллим» номли китобига: «Шавкати инсон эрур илму адаб, Ўзтибор эмас ангу молу насаб», деб эпиграф қўйган бўлса, Ҳамза Ҳакимзода 1915 йилда чоп этилган «Янги саодат» ҳикоясига: «Ўқиб таҳсил илм айла, маориф шарбатин ютқил, Танингни жоҳилдан қутқар, ғами миллат била ўтқил...» деб эпиграф қўяди. Абдулла Қодирий эса, «Бахтсиз куёв» пьесасига «Туркистон маишатида олинган тўрт пардали фожиа», деб

ёзиб қўяди. Қўрдинғизми, адабий жараёнда замондош, сафдош ёзувчи, шоирлар ижодини ҳеч вақт бир-биридан ажратган ҳолда тасаввур этиб бўлмади.

Шундай қилиб, Қодирий ижодининг илк даври ҳақида фикр юритар эканмиз, адабий-тарихий жараёндаги энг муҳим хусусиятлар ёзувчи фаолиятида қанчалар ақс этганлигини қўллаб далиллар билан исботлаш мумкин. Ўзтибор қилинг-а, юқорида Баҳромбек деган шоир шеърида: «Сен, эй миллат! Уян, кўп ётма! Дур уйку қанорингдан! Очиб кўз, бир йўла бок! Қолдим дониш баҳоридан?» каби сатрларни ўқиган эдик. Энди Қодирийнинг «Миллатимга» шеърида: «Кел, эй миллат, бу кун бир маслаҳат билан қарор ўлсун, Бу кундан ўтган

ишларга пушаймон бирла ор ўлсун», каби сатрлар билан бошлаганини кўраимиз. Шеърлар мазмуни ва шакли жиҳатдан, бутун мақсади, гоёси жиҳатдан нақадар ҳамоҳанглиги, бири иккинчисини тўлдириши билан ҳам эътиборни тортади.

Абдулла Қодирийнинг шахс сифатидагина эмас, ёзувчи сифатида ҳам нақадар олийжаноблиги ва поклигини кўрсатадиган жуда кўп далиллардан яна бири — у ўзидан олдин ўтган ёзувчиларга, замондошларига гоёт ҳурмат билан қарайди, улардан ўрганганлиги, илҳомланганлигини яширмайди, уларга доим миннатдорлик ҳиссиётларини изҳор этади. Бу ҳам ўзига хос ибрат мактабидир.

СИЕСАТ ҲАҚИДА СУҲБАТЛАР

ДЕҲҚОНЛАР ПАРТИЯСИ

Мирза Али МУҲАММАДЖОНОВ, академик,
Ўзбекистон Озод Деҳқонлар партиясининг раиси

Инсонни боқадиган, кийинтирадиган зот деҳқондир. Халқимиз деҳқонни, хизр назар солган ҳалолу пок зот, дея улуғлайди. Улуғ Алишер Навоий ҳазратлари ҳам: «Оламнинг ободонлиги деҳқондан», деганлар. Аммо одамларни тўйинтирувчи деҳқонлар меҳнати узоқ вақт ҳар томонлама камситилиб келинди.

Мустабид тоталитар тузум томонидан узоқ вақт қишлоқда ҳаётга зид аграр сиёсат олиб борилди. Қишлоқ ҳўжалиги хонавайрон бўлди. Ер эгаси қолди, деҳқон ердан, ер эса деҳқондан маҳрум бўлди. Минг йиллар давомида шакланган миллий деҳқончилик анъаналаримизга путур етди.

Аслида Ўзбекистон — бир жаннат макон юрт, унинг табиий шароити бир мўъжиза, у инсон учун керак бўлган маҳсулотнинг ҳамма турини етказди. Табаррук заминимиз бир йилда 2 — 3 марта ҳосил олиш учун имкон беради. Агар шу имкониятлардан тўла фойдаланилса, қишлоқ ҳўжалигимиз ҳозирги замон фан ва техника ютуқлари асосида олиб борилса, деҳқоннинг ерга бўлган меҳр-муҳаббати оширилса, уни ерга эга қилиб, тўла эркинлик берилса, бизнинг Ўзбекистонимиз дунёда энг бой ва яшанган мамлакатлардан бири бўлиши, ҳозирги 20 миллионингизга эмас, балки 100 миллиондан кўпроқ аҳолини тўйдириб боқиши ва кийинтириши мумкин. Аҳоли сонига нисбатан ери оз бўлган Фарбий Оврупа, Хитой ва Япония бу сўзимизга далил бўла олади.

Мана, масалан, Хитойни олайлик. Бу мамлакатда бир жонга борйўғи 0,08 сотих ҳайдаладинг ер, 0,06 сотих суви ер тўри келади. Бизда-чи? Бир жонга ҳайдаладинг ер 0,25 сотих, суви ер 0,20 сотих тушади. Демак, Хитойда ер бизга қараганда 3 баробар кам. Лекин у ҳозир 1 миллиард 150 миллионли халқини тўла боқиб, яна 10 йилга ёрдам ҳам бермоқда. 8 — 10 йил илгари қашшоқликда яшаб келган хитойликлар қишлоқ ҳўжалигининг тубдан қўтарилишини аҳолининг моддий аҳволи яхшиланшининг асосий сабаби қишлоқ коммунала-

рини тугатиб, ерларни мулк қилиб, деҳқон оилаларига бўлиб берилишида, деб ҳисоблашмоқда.

Японияни олайлик. Бунда ер майдони бир жонга бор-йўғи 0,03 сотих тўғри келади ёки Ўзбекистонга қараганда 8 мартаба кам, аммо у дунёда энг бой, гуллаб-яшнаган мамлакатдир.

Биз ҳам қандай қилсак яқин йиллар ичида озиқ-овқат муаммосини узиш-кесил ҳал қилиб, бозорни товарлар билан тўлдириш юборишимиз мумкин? Бунинг учун қишлоқ ҳўжалигини жуда чуқур ва ҳар томонлама қайта қуриш керак, яъни бу соҳадаги аграр сиёсатимизни тубдан ўзгартиришимиз лозим. Шу масалани тезда англамасак ва бу соҳада умумий гапдан амалий ишга ўтмасак, биз иқтироздан ҳеч қачон чиқмаймиз.

Бу оғир муаммони тўла ҳал қилиш учун бизлар Ўзбекистон Озод Деҳқонлар партиясини туздик ва унинг махсус йўл-йўригини ишлаб чиқдик. Мақсадимизнинг асосий моҳияти ер ўзининг ҳақиқий эгалари — деҳқонларга, уларнинг фарзандларига мулк бўлиб ўтадиган қилиб, маҳаллий ҳокимиятнинг васиқаси билан берилишини ва ердан қақадиган маҳсулотларга ўзлари эгаллик қилишларини таъминлашдан иборат. Умуман қишлоқ ҳўжалигида буйруқбозликка, зўравонликка барҳам бериш, деҳқонларга тўла эркинлик бериш, улар томонидан етиштирилган маҳсулотларни тегишли ташиқлотлар билан келишилган нарҳларда савдо-сотик қилиш ва бозор иқтисодиётига тезда ўтиш учун барча шарт-шароитларни яратиб беришдан иборат.

Шунингдек мулкчиликнинг ҳар хил турлари: хусусий, кичик жамоа мулкчилар, пудратчилар, ширкатлар, кичик қорхона, давлат ва фермерлар мулкчилигини кенг жорий қилиш учун фаолият кўрсатамиз. Ҳозир зарар келтираётган ва самараси паст барча жамоа ва давлат ҳўжаликларини дарҳол тугатиб, улар асосида юқорида айтилган мулкчилик шаклларини барпо қилиш, қолган ҳўжаликларни

ҳам аста-секин тугатиш йўлларини ишлаб чиқиш ёки уларнинг шаклларини ўзгартириб, ширкатлар (кооперативлар), кичик қорхоналар асосида иш олиб борилишини амалга ошириш партиянинг асосий мақсадларидан биридир.

Қишлоқларни тиклаш, уларда ижтимоий, иқтисодий, ободончилик масалаларини ҳал қилиш ва қишлоқ руҳан тарбиялаш ишларини тубдан яхшилаш мақсадида ҳар бир қишлоқда мустақил, ўз молиясига ва бошқарувида эга ишлаб чиқариш, маҳсулотни қайта ишлайдиган, савдо-сотик ва хизмат қилувчи ширкатларни ташкил қилиш ва улар атрофида деҳқон ҳўжаликларини ихтиёрий уюштириш, бу ширкатларни эса агрофирма, агро-саноатларга жалб этишни таъминлаш бизнинг долзарб вазифаларимиздан биридир.

Пахта яккаҳокимлигига тўла барҳам бериш, деҳқончиликни илм асосида олиб бориш, жумҳуриятимизда дон, гўшт, сут ва бошқа озиқ-овқат муаммоларини ҳал қилиш учун пахта экиш майдонини 1 млн. 700 минг гектардан бир миллионга туширишни таъминлаш, ҳар турли деҳқон ҳўжаликларини етарли кичик ва ихчам техника ва асбоб-ускуналар билан таъминлашни ташкил қилиш керак бўлади.

Экологик ҳолатни тубдан яхшилаш ва Оролнинг ҳозирги аҳолини сақлаб қолиш ва келгусида уни тиклашни таъминлаш ҳам бизнинг асосий вазифаларимиздан биридир.

Мана шу ва бошқа қатор аграр муаммоларни ижобий ҳал қилиш учун энг аввало Ўзбекистон деҳқонларини бирлаштирувчи ва уларнинг манфаатларини бевосита ҳимоя қилувчи сиёсий кучнинг ташкил этилишини давр тақозо этди. Бундай партияни жумҳуриятимиз деҳқонлари ўз тарихида биринчи мартаба тузмоқдалар. Булар деҳқоннинг иқтисодий, сиёсий, маданий, маънавий ва барча бошқа манфаатларини чуқур ва ҳар томонлама ўйлайдиган ва ҳал қилиш-

га фаол ёрдам берадиган катта куч бўлиб, қўйилган муқаддас вазифанинг тўла адо этилишини ўз зиммасига олади.

Аслида Озод Деҳқонлар партияси бутунлай йўқ жойдан ташкил этилгани йўқ. Бир йил илгари кичик ташаббус гуруҳи шу партияни ташкил қилишни бошлаган эди. Бу гуруҳ бир қанча ишларни амалга оширди. Ҳозир жумҳуриятда вазият бошқача: кўп партиялилик йўлига ўтибди. Мана шунга кўра, бизлар қайтадан кенг деҳқонлар ва уларга хайрихоҳ вакиллар иштирокида Ўзбекистон Озод Деҳқонлар партиясининг ҳақиқий таъсис қурултойини ўтказишга муваффақ бўлдик.

Ўзбекистон Озод Деҳқонлар партияси парламент типидagi партия бўлиб, қишлоқ кенгашидан тортиб то Жумҳурият Олий Кенгашигача халқ депутатлари сайловларида фасл қатнашади, ўзининг сиёсатини ўз депутатлари орқали ўтказиш учун керакли барча чораларни кўради. Бу партия ҳамма ватанпарвар ҳаракатлар, партиялар ва гуруҳлар билан ҳамкорликда иш олиб боради. Шунинг билан бирга унинг сиёсатида зид бўлган йўللарга ва ҳаракатларга қатъий қаршилик кўрсатади. Бу партия барча динларнинг илғор ва замонавий талабларга жавоб берадиган гоёларини ва таълимотни қўллаб-қувватлайди, уларни сохталаштириш ва камситиш ҳаракатлари билан кураш олиб боради.

Бизлар Ўзбекистон днёрида яшовчи барча деҳқонларни, фуқароларни — олий мақсадлар йўлида уюштириб, бирлаштириб қақирамиз. Ўзбекистоннинг раванки ва мустақиллиги учун фидойи ўғил-қизларимизни, опа-сингилларимизни, ака-укаларимизни, диний эътиқоди ва миллатидан қатъий назар, шу деҳқонлар партияси сафига киришга қақирамиз. Утган биринчи таъсис қурултойигача бизнинг партиямизга 3000 дан зиёд киши аъзо бўлиб кирди. Ишонимизки, бу партия келгусида энг кучли ва таъсири партия бўлади. Бу борада деҳқонларимизга, уларга хайрихоҳ ва алоқадор дўстларимизга катта муваффақиятлар тилаймиз.

Абдували ҚУТБИДДИН

ЮСУФ МЕРГАН

Онам хотираларидан

Қўли йўқ Юсуф мерган
Ваъда қиларди бизларга,
Катта айиқ отиб келишни.

Ғалабага тўққиз кун қолганда,
Тоғларда йўқолиб кетди Юсуф мерган.
Унинг қайтишига умид йўқ,
Ҳали у айиқни ўлдирмаган.

У ваъда қилган эди бизларга,
Катта айиқ отиб келишни.
Катта айиқ,
Катта айиқ,
Ғалаба келди-ю, Юсуф келмади,
Тоғлардан сўрадик:
— Қани Юсуф мерган?
Тоғлар садо берди:
— Қасам уради,
У ҳали айиқни ўлдирмаган!

Ийглади оқ сойнинг сўвини тараб:
— Бирор хабар борми айтинлар ундан?
Сой титраб хўрсинди, сочи шовуллаб:
— У ҳали айиқни ўлдирмаган!

Шамолни ушладик пагидан майин,
Сўрадик кўрганни Юсуф мерганни,
Шаммоллар хазонга теккизди тилин:
— Бизлар танимаймиз ваъда берганин...

Адирлардан сўрдик, улар индамас,
Улар нафратланар гапирганлардан.
Уларнинг тилини сизирлар еган,
Тошбўрон қилинган оппоқ тонгларда.

Умидлар сўндилар. Ушандан буён
Тақиллар ҳар кеча эшикларимиз.
Урушда кесилган Юсуф қўллари
Сўрайди:
— Қарерда бизнинг эгамиз?

Ийглайди бармоқлар, биздан эшитиб
Тоққа учиб кетар аламийда ғам:
— Юсуф айиқни ўлдирмаган,
Айиқ Юсуфни ўлдирган!

Бўкирик тинмайди қулогимизда,
Ҳамон хотиралар биз-ла қилар жанг.
Мерганнинг қўллари ҳамон додлайди:
— Айиқ Юсуфни ўлдирган!

— Юсуф мерган!? Юсуф мерган?!
Юсуф мерган?!
Бизларни кечиринг, Юсуф мерган?!
Жавоб йўқ,
Жавоб йўқ...

Башорат қилади ваҳима фоже,
Армонлар юракни тирнаб ўяди.
Юсуф мерган қўллари сўдраб келган
Айиқлар бизларни еб қўяди...

Сабоҳнинг оқ қўйлагин
Тортиб келади шамол.
Кипригидан тушларни
Учирар соҳибжамол.

Қўзимнинг ичларидан
Оқиб кетади апрел.
Қизнинг очиқ кўражига
Сабо регизади тил.

Қишлоқнинг тош йўлида
Эриб узилади тонг.
Қизнинг хивич белига
Чирмашар қора илон.

Сабоҳнинг оқ қўйлагин
Қўёш келади ташлаб.
Қўксимни соҳибжамол
Қўллари олар тишлаб.

Абдували қутилмаган ташбехлар топиш,
уни ўз ўрнида ишлатишга моҳир. Унинг
шеърларига хос бўлган тиниқ фалсафий
мушоҳада шеърхонни беихтиёр ўзига жалб
қилади. Ушбу шеърлар фикримизнинг яққол
далили десак, муболага бўлмас.

ВИСОЛ КЕЧАСИ ҲАҚИДА ҚҶШИҚ

Бу кеча
Тонгнинг иси келган лабларингда
Лайлақлар фарёдин тингламоқ насиб.

Бу кеча
Ҳизр тағри теккан
Осмоннинг парчаси бизларга нилий.

Бу кеча
Сўқир ғадонинг кафтида
Ойдин саҳро топган бизлар бадавий.

Бу кеча
Ҳеч нарсани яширолмаймиз,
Визни очиб ташлар ёввойи хилқат.

Бу кеча
Виздан сир олади малойикалар.

Бу кеча
Ўтлинг томирларда кўпирган ором
Оҳиста чертади дил эшигини.
Тўлишган тўлиннинг сояси ваҳший
Бекитар лайлақлар айтган қўшиқни.

Бу кеча
Қўлларим одамхўр ботқоқдай бераҳм.
Бу кеча Сен ботиб кетмаган гўзал нилуфар.

* * *

Ҳолсиз кўчани
Жим кесиб ўтади кўрсичқон.
Туманлар нақадаг ўхшайди унга.

Войишда ғарқ пишган узумни чўқиб
Чўмчуқлар чайқалар муниса
Нақадаг ўхшайди улар узумга.

Туманни итариб ҳайдар шамоллар.
Чўмчуқлар йўқолар кўмилиб сўтга
шамоллар нақадаг ўхшар мушукка.

Кўрсичқон айтгарин тугатиб қўйди
Энди шом келади
Нафратин тўқиб.
Кейин булутсифат юлдузлар келар
Узумга ўхшаган чўмчуқни чўқир.

Ҳолсиз кўчаларни кезар мусиқа,
Ҳеч ким ҳеч нарсани этмайди талаб.
Войишда жон берган чўмчуқни кўриб
Шамолни кутади итлар ириллаб.

Нафрат нақадаг ўхшар қасосга.

АБДУРАҲМОН ҲАҚИДА МАНЗУМА

Юлдузлар шилдирар
Ухлаётган қўйлар пинжида,
Эшакларнинг улкан қулоқларида,
Дарахтларнинг барғи, шоҳида
Юлдузлар шилдирар ғарбда, жанубда,
Бутун ер шаклида ва менда.

I

Юлдузлар шилдирар,
Қишлоқнинг тентаги Абдурахмон
Кўзин узолмайди тун боғларидан.
Худди пишган ўриклар каби
Қоқиб олса бари,
Қоқиб олса-я...
Юраги ғумураб Абдурахмоннинг,
Юлдузлар шилдирар.
Бўғизга кеп қолган жонини
Ўтиб юборади.
Юлдузлар шилдирар...

II

Ҳамма масҳаралар, ҳамма кулади
Оҳ, бу тентак,
Юлдузлар шилдирармиш,
Дарахтлар-ку бу...
Онасин ўлдирди кўйдириб тентак,
Қачон одам бўлар бу Абдурахмон!

III

Тунлар тўлиққан, чўқар ер юзи,
Дунёнинг ишлари қизиқ, ногаҳон:
Оламдаги танҳо томсиз шийпонда
Қолди бирга раис ва Абдурахмон.
— Карим ака, мана сиз, зиёли одам,
Ҳар қалай доносиз биз тентаклардан.
Айтинг-чи, мен каби эшитасизми
Юлдуз шилдирашини сирли фалакда?
— Менми? Йўқ.
— Мен эса кўп бор,
Илк марта онам ўлаётган чоғ
Юлдуз шилдиради, кўрқинчли ваҳший.
Қулогим йиртилиб қонади,
Бақирдим, бари бир, бўлмади нафи.
Онам шивирлади, Абдурахмон, мен
Қора гўрдан кўрқаман жуда.
Чироқ ёқиб қўйғил гўримга қирқ кун,
Қирқ кун гўрбонлик қил, ўғлим, болажон!
Онаг қора гўрдан кўрқади жуда...
Мен қирқ кун чироқ ёқдим юрак ҳовучлаб,
Қирқ кун ўзи сари чорлаб қўймади,
Ишонинг, юлдузлар ғамгин шилдираб.
Мана уч кун бўлди
Қўймас ҳолимга
Кундузи, кечаси ўша шилдираш.
Гўёки гапирар:
— Бас, Абдурахмон
Сени биз соғиндик,
Соғиндик сени —
Яшашни, яшашни, бас қил яшашни...

IV

Раис ухлаб қолди, жисми чайқалиб
Очиб кириб кетди ғафлат қопини.
Тентак Абдурахмон яна мук тушиб
Тинглаб ўтирибди юлдуз гапини.
— Абдурахмон, сени соғиндим,
Абдурахмон, сени соғиндик.
Ожизлик кемирар мия тубини
Ғулувлар, ниш урар, захри беомон.
Кўзлари қабоқдан отилиб чиқар,
Қўрқиб чопиб кетар, дод, Абдурахмон.

V

Яқинда эшитдим миш-мишдан бирин,
Шўрлик раис қараб осмонга
Низоҳин узмаскан ул сомон йўлдан.
Ярим тун гўлдираб айтар эмиш у
Тақиллаб, оғритиб милки, тишини:
— Абдурахмон, эшитаямман,
Юлдузларнинг шилдирашини.

БИР ҒАЗАЛ ТАРИХИ

1962 йил кўклам кунларининг бирида мени сеvimли шоирмиз Нодимнинг бир ғазали Наманган шаҳрига олиб келди. Излаб боратганим — Мусалламхон ота XIX асрнинг иккинчи ярмларида яшаб ижод этган шоир Нодимнинг ўғли, классик адабиётимизнинг мухлиси эди.

Манзилга етиб дарбозани секин очиб ичкарига юз андиша билан оҳиста қадам қўйар эканман, уй эгасининг «Мархабо, меҳмон», деган овозини эшитдим. Рўпарадаги шинагина, озода хонадан тўқсон ёшлардаги нурун қария пешвоз чиқиб очик чехра билан қарши олдилар. Ноз-неъмат билан музайян оппоқ дастурхон атрофида дилкаш суҳбат бошланиб кетди. Мусалламхон отага Тошкентда Академиямизнинг Беруний номидаги Шарқшунослик илмгоҳи кўлэмалар хазинасида шоир Нодимнинг бир девони борлиги ва ундан фотонухса олиб келишимни гапирётган эдим, бирдан радиода бир хонанда: «Фигонким гардиши айём айирди шахсуворимдин» ғазалини Фурқатга нисбат бериб қўйлай бошлади. Мусалламхон ота ҳаяжонланди:

— Қачонгача бу ғазални Фурқатники, деб қўйлашди, ахир бу Нодираники-ку! — деб қойина кетди. Менинг бу ерга келишимнинг сабаби ҳам шунда эди-да! Мен ҳам Мусалламхон отанинг сўзини маъқуллаб, бу ғазал ҳам мазмун, ҳам шакл ва услуб жиҳатдан Нодира қаламига мансублиги ва унга ўз вақтида унинг отаси Нодим ҳам муҳаммас боғлаганини эслатдим. Сўзимда давом қилиб, кўлимдаги Нодим девонининг фотонухсасидан етти банддан иборат ўша муҳаммасни ўқиб бердим. Муҳаммас ҳам икки шоирнинг таҳаллуси билан тамомланган охирги банди қўйидагича жаранглари эди:

Ғаҳи Нодим, ғаму ҳасратларимнинг
дафтарин битдим,

Хаёли бирла дод айлаб,
ўзумдин ҳар замон кетдим,

Кўнгулнинг маҳзанида
гавҳар меҳрини беркитдим,

Ғаҳи йиртиб яқо, ғаҳ қон ютуб,
гоҳи фигон эттим,

Налар ўтти бу оқшош
Нодира жони фигоримдин.

Мен Нодира ўзининг «Фигонким гардиши даврон айирди шахсуворимдин» мисраси билан бошланувчи ғазалида сеvimли ёридан жудо бўлган кунларининг чексиз оҳу фарёдларини ифодалаган, шоира жуда эрта хазонга юз тутган ёшликнинг, жудодик оқшошларида қон бўлган дилнинг фигонини баён этган, деб тушунтира бошладим. Лекин бу фикрни узи-кесил ҳал қилиб берадиган қўшимча далиллар ҳам кераклигига ишора қилдим. Сўзларимга бу адабиёт донишмандидан жавоб кутардим. Мусалламхон ота менинг ниятимни ҳам, сафаримдан мақсадимни ҳам англади шекилли, оҳиста ўрнидан туриб китоблар дид билан терилиб қўйилган тоқча томонга юзини бурди ва нуруний завжасига ишора қилиб:

— Туринг, Райхон, ўша девонни қизимизга кўрсатмасак бўлмайди, — деди.

Райхон ая тоқчанинг тўридаги духоба ёстиқлардан бирини олиб, унинг тикилган иларини сўжа бошлади. Мен хаёлан шоиримиз Гафур Ғулом бир неча мартаба бориб ололмадим, деган девон шу бўлса керак, деб ҳаяжонда эдим. Мусалламхон ота ёстиқ жилд-

лари орасидан жуда оҳисталик билан ипак қийиқчага ўралган кўлэмза девонни олиб: «Отандан менга қолган қимматбаҳо меросим шулдир, уни ёшлигимдан авайлаб-асраб келаман», деди. Бу мўъжиза эди. Нодира қаламига мансуб бўлган бу девондан кўзим равшан тортиб кетди. Уни авайлаб кўлга олиб, ғазал, муҳаммас, мусамман, мусаддас, таржиъбанд, таркиббандларнинг мақтаидаги «Нодира» таҳаллусини ҳаяжонланиб кўздан кечира бошладим. Ушбу кўлэмза Нодиранинг ўзи томонидан ёзилган тўла деччасига эга бўлган девони эди. У ерда шоирнинг ҳали бизга маълум бўлмаган ўнлаб шеърлари кўзга ташланарди. Жумладан «Фигонким» деб бошланувчи шеър ҳам. Демак, мен йиллар давомида излаб-излаб аниқлаганим Нодиранинг қатор девонларида мавжуд бўлган бу ғазал ўзининг муаллифини яна бир марта тасдиқ этади. Бу энди илм ҳулосасига айланди.

Мен 1965 йилда чоп этилган Нодирага бағишланган китобимда булар ҳақида муфассал маълумот берганман. Мусалламхон ота номини ҳам эъзоз билан эслаб юрарман. «Фигонким, гардиши даврон» деб бошланган ғазалнинг Фурқатга асоссиз нисбат берилганлиги ҳақида классик адабиётнинг катта мутахассислари ҳам ёзганлар.

Энди муҳтарам ўқувчиларда, бу ғазал қандай қилиб Фурқатга нисбат берилиб қолган, деган саволнинг туғилиши табиий.

1950 йилда Фурқат ҳақида дoston ёзган шоир Сайфий ўз асарининг таъсир кўчини ошириш мақсадида Нодиранинг «Фигонким, гардиши даврон айирди шахсуворимдин» ғазалининг дастлабки уч байтини олиб, унга яқин турган Фурқат ғазалларида икки байт олиб, уни ислоҳ қилиб, беш байтдан иборат ғазал тузган ва уни Фурқатга нисбат берган. Матнида «даврон» сўзи «айём» сўзи билан, «ҳоли зоримдин» ибораси «оҳу зоримдин», «чехраи зардим» — «Чехраи олим» ибораси билан алмаштирилган. Фурқатга нисбат берилган шеърнинг охирги икки байт шоирнинг қўйидаги ғазаларида учрайди. Масалан, «Малолат зоҳир этмане, дўстлар, афғону зоримдин» деб бошланган ғазалнинг иккинчи байти шундай:

Муҳаббат дардиндин ўлсам,
ўрғи гамда вафо бирла,
Қамишлар ўрнига меҳри
ғиёҳ унғай мазоримдин.¹

Бу байт қўйидагича ўзгартрилиб Нодира ғазалига қўшилган:

Муҳаббат дардиндин ўлсам,
ўрғи умрим адо бўлғоч,
Қамишлар ўрнига меҳри
ғиёҳ унғай мазоримдин.

Худди шунингдек, яна Фурқатнинг «Фидо айлай» деб бошланган ғазалининг еттинчи байти:

Сағи овера янғилг бармоғим
қайда билотмасмен,

Фигонким, гардиши даврон айирди шахсуворимдин,
Ғажим чўх, эй кўнгул, сен беҳабарсен ҳоли зоримдин.

Ғуборим ишқ водисига барбод ўлди андоғким,
Биёбонларда Мажнун тўғий излар ғуборимдин.

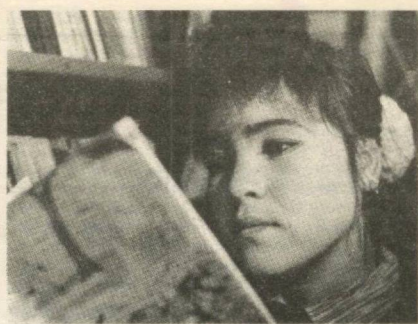
Қизил қондур сиришким, заъфарондур чехраи зардим,
Мени ким кўрса фарқ этмас хазон бирла баҳоримдин.

Бузулди рўзгорим, хонаи айишим хароб ўлди,
На роҳат кўргаман эмди бузулгон рўзгоримдин.

Биёбонларни излаб топмадим ёрим сўроғини,
Берурман жон, сабо ногаҳ, хабар келтурса ёримдин.

Диёрим аҳли мендин ёрсиз бегона бўлмишлар,
Ки мен ҳам ёрсиз озурдамен ёру диёримдин.

Ғаҳи йиртиб яқо, ғаҳ қон ютуб, гоҳи фигон эттим,
Налар ўтти бу оқшош, Нодира, жони фигоримдин.

Мутуола.

Сураткаш С. Величкин (ЎЗА)

Қачон бўлғайки, топқаймен
йўқотгон қорвонимни?!²

қўйидагича ўзгартрилиб ёзилган:
Адашган ит каби Фурқат қаён
борғум билотмасмен,
Қачон бўлғайки топқаймен
хабар ёру диёримдин.

Диёридан айрилиб сарсон-саргардон бўлган Фурқат ёридан жудо бўлган Нодиранинг юқоридаги ғазалида акс этган инсон ҳиссиётларининг энг нозик томонларини ҳис эта билди. Ҳарикки шоир шеърларидаги бундай яқинлиқни пайқаган Сайфий ўз достонида Нодира мисраларини ҳам Фурқат сўзларининг таъсири сифатида сингдириб юборган. Ер ва диёрдан жудодик мотивлари биргалашиб бир ғазал тусини олди. Янги бир асар устида ишалаётган Сайфийнинг эркин йўл тутиши табиий. Лекин уни масалани атрофлича ўрганмай туриб Фурқат шеъри сифатида тақдим қилиши қўшиқчиларни ҳам чалғитиб келди. Бу чалғишнинг танқид овозларига қулоқ солмай ҳамон давом қилиб келаятганлигига афсус ва афсуслар.

Нодиранинг «Фигонким, гардиши даврон айирди шахсуворимдин» ғазали дардқаиш юракдан сиқилиб чиққан ҳасратномадир. У Нодиранинг бошқа лирик асарлари каби «Адабиёт тарихи» китобларида киритилган. Катта олимларимизнинг илмий тадқиқотларида Нодиранинг нодир асари сифатида талқин этилган ва баҳоланган. Лекин шунга қарамай, ҳозир ҳам радио ва ойнаи жаҳонда бу ғазал Фурқатга нисбат берилиб қўйиланиб келинмоқда. Яқинда «Ялла» ансамблининг раҳбари ва сеvimли хонандамиз Фаррух Зокиров ҳам уни Фурқатнинг ғазали сифатида мухлисларга янглиш тақдим этди.

Бу хатони ҳеч бўлмаса энди тузатайлик. Нодиранинг қаламига мансуб ушбу ғазалнинг Намангандан топиладиган девондаги матни қўйидагича:

¹ Фурқат. Танланган асарлар, 1959, 169-бет.

² Ўша асар, 114-бет.

Вақтини буюк ҳакам дейдилар. Таниқли давлат ва жамоат арбоби, ёзувчи, Шароф Рашидовнинг аянчли қисмати ҳам вақт ҳукмига ҳавола бўлиб қолди. Маълумки унинг шаъни, қадр-қиммати кимларнингдир эгри мақсадларини амалга ошириш учун озмунча поймол этилмади...

Мана, орадан йиллар ўтди. Яна вақтнинг ўзи ҳакамлик қилапти. Жумҳуриятимиз аҳли Шароф Рашидов атрофида ўша пайтларда бўлиб ўтган гап-сўзлардан, бир оз эсанкирган бўлса-да, тамоман ишонмаганди. Сибсат билан умри бўйи шугулланмаган оддий фуқаро ҳам ўша пайтлар: «Мана кўрасизлар, ўн йил нариберисида Рашидовни яна оқлашди», деган эдилар.

Социалистик тузум тарихида йирик шахслар тақдирини доим шундай бўлган. Бир пайтлар «ғоявий муҳолифларимиз» (жамиятимиз ҳақида фикр билдирган ғарб назарийчиларини шундай атардик) «Социализм шароитида инсон кадр-қиммати бир пулга ҳам арзаймайди», деб башорат қилишганида уларни душманининг фикри сифатида тан олмас эдик.

Мен касбим тақозоси билан омма билан учрашиб тураман. Айниқса оддий меҳнатқашлар Шароф Рашидовнинг одамийлигини, раҳбарлик фаолиятини яхши сўзлар билан хотирлайдилар. Шу ўринда Жиззах тумани Ҳамид Олимжон номли давлат хўжалигининг ишчиси Абдумўмин Қоравнинг Шароф Рашидов ҳақида сўзлаб берган қуйидаги ҳикоясини тез-тез эслаб тураман: «Бир кун пажтазорда сувни беш қўлдай тараб, тепароқ ерга чиқиб ўтирсам, — деб ҳикоясини бошлади Абдумўмин ака, — бир неча енгил автомашина кўринди. Бундай пайтда айби борлар пиллаб қолишди. Гап эшитмаслик учун кўздан қочишга ҳаракат қилади... Келган кишилар бригадирини ўртага олиб пахтазорга киришди. Марзада туриб гапларига қулоқ солдим.

— Сувни ким тараган? — сўради бригадирдан.

— Ҳув анави киши, — деб бригадир мени кўрсатди, Шунда меҳмон мени қақирди.

— Неча йилдан бери ишлай-

сиз? — деб сўради у киши мендан.

— Ўн уч йил, — дебман шовиб.

— Неча ёшдан ишлай бошлагансиз? — сўрадилар шовиб қолганимни билб.

— Ўн ёшимдан...

— Нима камчиликлар бор? — деб сўрадилар анча суҳбатдан сўнг.

— Ҳамма нарса етарли, — дедим, — ўтган йилнинг устамасига 1,5 минг сўм олдим.

— Бу йилги мажбуриятларингиз қанча? — яна савол бердилар.

— 90 гектар ернинг ҳар гектаридан 50 центнердан пахта берамиз.

— Сиз қандай ҳисса қўшасиз? — Саратонда икки бор мириқтириб сўғориб...

— Ўз номимдан сизга олтин соат совға қиламан. Раҳмат сизга, — деди Рашидов. Мен бу соатни кўз қорачигидек асрайман. Унда шундай сўзлар бор: «Ибратли меҳнати учун, Ш. Рашидовдан совға». Бу мендан авлодларимга қоладиган ягона эсдаликдир. Ҳозиргача мен меҳнатимга берилган ана шу баҳо билан фахрланаман».

Шароф Рашидов деганимизда Жиззах тумани ижрокомининг собиқ раиси Али Алимовнинг бир пайтлар менга айтган бошқа бир гапи ҳам эсга тушади:

— Биз Рашидов билан Ленин номли давлат хўжалиги даласида бўлганимизда бир сувчидан ўзларига ҳамроҳ бўлиб юрган туман ва вилоят раҳбарларининг ким-

лигини, уларни таниш-танимаслигини сўраб қолдилар. Туман фирқа кўмитасининг биринчи котиби кўп дала кезадиган одам эди. Шундай бўлса ҳам ҳаляги сувчи:

— Бу киши райижроком раиси Алимов бўладилар! Бу кишини танимадим, — деса бўладими?.. Шунда Рашидов қиска ва лўнда қилиб шундай дедилар:

— Дала кезганда раҳбарлар кимнингдир тилини қисадиган далил излашдан кўра, меҳнатқашнинг кўнгилини овлаши маълум.

Ҳа, бу исбот талаб қилмайдиган далил, койимасдан тарбия берадиган башорат эди. Рашидов кўп дала кезарди, одамлар ўртасида кўп юрарди. Унда бундай гаплар кўп бўларди. Жумладан, у кишининг: «Жаҳл билан эмас, ақл билан ишла, ҳасад билан эмас, ҳавас билан яша», деган сўзларини уйимга шнор қилиб илиб қўйганман.

Халқимизда: «Яхшидан хирмон, ёмондан армон қолади», деган нақл бор. Рашидов деҳқон бўлмаса ҳам ундан катта хирмон, битмас-туганмас, эскирмас хирмон қолган. Бу — у кишининг доно гаплари, асарларию халқи учун қилган хизматлари. Бу гапларини фақат Рашидовнинг юрти Жиззахда эмас, жумҳуриятнинг ҳамма бурчидаги одамлардан эшитиш мумкин. Ёмонлардан қолган доғларини ҳам бутун ҳаммамиз яхши биламиз. Шу муносабат билан мен бир дарддин, Шароф Рашидов қадрияти ҳақидаги дарддин айтмоқчиман. Бу фақат

менинг ёки фақат жиззахликларнинг эмас, бутун жумҳуриятдаги ҳолис ниятли мард кишиларнинг дарди. Шунга қарамай, бу дарддин жумҳурият даражасига кўтаролмаяпмиз.

Жиззахлик ёзувчилар ташаббуси билан вилоятда, Шароф Рашидов қадриятини тиклаш комиссияси тузилганига кўп вақт бўлди. Бу комиссия халқдан ташаббат талаб ва истаклар асосида бир мунча тадбирларни амалга оширди. Жумладан, Шароф Рашидовни хотирлаш кунлари ўтказилди, ўтган йилнинг 6 ноябр кунини Шароф Рашидов таваллудининг 74 йиллиги нишонланди. У киши туғилган қишлоқдаги Ҳ. Носиров номли хўжаликнинг маданияти саройида бўлган бу кечага жумҳуриятимизнинг барча бурчакларидан вакиллар келишди. Жиззах шаҳар ва туман кенгашининг рўзномаси — «Жиззах овози» ва вилоят кенгашининг рўзномаси «Жиззах ҳақиқати» Шароф Рашидов ҳақида мунтазам равишда саҳифалар, эсдаликлар ва мақолалар бериб бормоқда. Жиззах вилоятининг ижодкорлари ташаббуси билан Шароф Рашидов фонди тузилди. Бу фондга жамоат вакиллари, диндорлар ва улкан жамоат арбобининг қариндошлари кўплаб маблағлар ўтказмоқдалар. Маблағ бераётган меҳр-шафқат эгаларининг ҳаммаси ўзи бераётган маблағнинг Шароф Рашидов қадриятини тиклашини, унинг бюстини ўз ўрнига қўйилишини талаб қилмоқда.

Фақат Жиззахда эмас, Рашидовнинг номи жуда кўп вилоят ва шаҳарларда абадийлаштириляётгани, хўжаликлар, шоҳ кўчалар, олийгоҳларга қўйилётгани, жумҳурият омманий ахборот воисталарида Бобомурод Даминов, Нарзулла Шодиев сингари кўплаб яхши одамларнинг чиқишлар қилаётгани бу талаб, ҳаққоний талабнинг жумҳурият миқёсига дадил кўтариш кераклигини тақозо этмоқда.

Нўъмонжон МИРЗАЕВ,
Журналистлар уюшмаси Жиззах вилоят ташкилотининг котиби,
Шароф Рашидов қадриятини тиклаш вилоят комиссияси аъзоси

ЕГКУР МАНИ

Эй фалак, аввал ўшал дилдорима еткур мани,
Гулима еткурмадин, гулзорима еткур мани.

Хушрўй, ораста чаманлар ойнадай жилоланур,
Кўзгудай кўнглим ичида борима еткур мани.

Тозалиг мисли қуёшдир нур тараб меҳмон кутар,
Бир ўзимман, соҳиби давронима еткур мани.

Лаб — тилак, лабни тушунган ул ёноқ айтгуси сўз,
Аримизни эшитгучи дил торима еткур мани.

Тонг отар, гўнча лабида шабнамдин гард қолмагай,
Лутфи хуш, ширин забон зорима еткур мани.

Яхшилар бирла умрнинг бир кунининг йилга тенг,
Яхши бўлгайман яна — ёрима еткур мани.

Дил — уруғ, сабза урар жонда умид отлиг гиёҳ,
Майса узра бош қўяр ҳолима еткур мани.

Инсонни бу қадар хўрлаши мумкин
Фақат ёлғиз ҳукм — кўрс шоҳнинг ҳукми.
Мени қийнаб келар шундай бир тилсим,
Достонлар изнидан бошланган севги.

Шоҳ ва қул сўзлаши мумкин қуп-қуруқ,
Улар мартабаси қалбига қабр.
Бўғимга тикилиб қолди ҳайқирик:
У мени севади, севади ахир...

Кимхоб тўним йўқдир,
Йўқ зарбон пўстин —
Қиз қўлин сўрадим — аҳволим хароб.
Бир саройбон билар, мен унинг дўсти,
Қуллар — атрофини ўраган сароб.

Севгим — юрагимни ўртаган тилсим,
Гуллардай очилар қайсидир баҳор.
Мушфиқ кўзларимда ҳамон ўз аксим —
Кўзимга мен бўлиб қўрнилар дилдор:

У мени севади, севади ахир...

ИҶДОШ ЭШМУРОД

Хикоя

...хонага кираверишда бир курси тургучи эди. Устига қопланган ғилофи сийқаланиб, у ер-бу ери қилишмасди, ташлаб ҳам юборишмасди. Гўё хонанинг шакли-шамойли усиз бузилиб қоладигандек. Хикоямиз ана шу курси ҳақида ва... ёлғиз у ҳақидагина эмас...

ДУШАНБА

Қийин экан. Узининг шахсий уйи бўлса қосқийди. Эски шаҳардаги тўкилиб кетаётган, ярим вайрона ҳовлида ижарада яшар, дард устига чипқон деганларидек, ҳафта бўлмаса-да, ойда бир-икки марта Тошкентга қоп орқалаб тушган ҳамқишлоқлари ҳам униқиди кўноқ бўлиб қолишарди. Қобилжон исми-жисмига монанд, мусичадек ювош, ўта тортинчоқ йигит эмасми, ҳеч кимга лом-мим деёлмас, ўз ёнига ўзи қовурилиб юраверарди.

Қисқиси, уй эгаси чолу кампирдан тортиб, бу кулбани «гастин-са» қилиб олган ҳамқишлоқларига-ча олис Яккақоядан бахтини излаб келган шу ижарачи йигитга қарам бўлиб қолган эдилар. Қобилжоннинг эса дами ичиди. Нимаям дерди? Уртада ўзбекчилик бор.

У олийгоҳни тугатиб, лойиҳалаш бюросида ишда қолганига ҳам салкам йигирма йил бўлди. Ушандан бери қичма қичма илмий ходим. Ҳаммасб-лари ҳазиллашиб айтишларича, «на бўйига ўсди, на энига...»

Илгари сезилмасди. Кейинчалик бундоқ ўйлаб қараб, ана шу уммондек, икки миллионли шаҳар ўзини ютиб юбормаганига ҳайрон қолди.

Илгари сезилмасди. Талабалик йилларида тоғаси, акалари ерданлашиб туришарди. Тоғлан-туғгани ўзига етиб ортарди. Уялиниб уч-тўрт боланинг отаси бўлгач, боши қотиброк қолди. Энди улар учун ҳам яшаш, ишлаши керак эди. Қайси бир йили қишлоққа борганида, ароқ ичволиб тоғасига ҳасрат қилганди. У: «Ҳечқиси йўқ, да-ҳолар қишлоқда туғилиб, шаҳарда

ўлишади. Бўшашмасанг бас! Ша-ҳар ҳаёти шунақа, бешафқат бўла-ди. Ҳақ-ҳуқуқингни ҳимоя қил! Ел-кангони қисиб, итнинг орқа оёғи-дек сударалиб юраверсанг, биринг икки бўлмайди. Бў-шаш-ма!» дея панд-насиҳат қилди.

Айтишга осон-да! Қобилжоннинг ўрнида бўлса биларди. Ичинг йиғ-лаб турса ҳам, илжайиб юришга маҳкумнингини, ҳақ бўлсанг-да бўйин эгиб туришга мажбурлигини, бўғзинга тикилган фарёдинини ҳар қадамга юрагининг алла-қайси бурчига дафн этажагинини бошқа биров ҳис қилиши мушкул экан.

Хулласи қалом, ўша кун Қобил-жон мажлисга ҳаммадан аввал етиб келди. Иш бошлаган кунидан бери «беш дақиқалик мажлислар»да до-им ўзи ўтирадиган орқа қаторда-ги ликилдоқ курсига чўкди. Қол-ганлар эса аскарлардек саф тор-ган, суяңчиқларига оппоқ ғилофлар кийгизилган юмшоқ курсиларга ўр-нашишди. Муовинлар, бўлим бош-қалари, катта илмий ходимлар... Ҳамма мансаби, илмий даражаси, тутган макеига қараб. Пойгадқа эса Қобилжон ва ўзига ўхшаган-лар... Маза-да! Орқада, бир чекка-да, тинчгина...

«Хўжайин» одатдагидек салмоқ-ланиб сўз бошлади. Унинг қисқа ва лўнда маърузасидан шу нарса маълум бўлдики, ақин кунларда идора биноси таъмирланар экан, улар эса вақтинча биринчи қават-га кўчиб туришаркан. Шу ҳолос... Қобилжонга ана шуниси, иш вақ-тида одамларни тўплаб, муҳокама қилишга арзигулик гапнинг йўқ эканлиги ёқмади. Шундан кейин мавсум режаларининг бажарили-ши, командировкалар, бухгалтерия билан боғлиқ ҳисоб-китоб ишлари ва ҳоказо, ва ҳоказолар атрофида гап кетди. Аслида улар ҳам ўттиз-та одамни тўплаб, маслаҳатлаша-диган муҳим масалалар эмасди.

«Вақт — пул» деганлари рост гап, — кўнглидан ўтказди Қобил-жон безовталаниб. — Дақиқаларни ҳам тийинлардек сарфлаш керак!

Тийинлардан сўмлар йиғилганидек, соатлар, ойлар йилларни ташкил қилади. Ҳаммаси ўлчоғлиқ. Вақт ҳам, умр ҳам... Ҳаммасига улғури-ши керак. Дарвоқе...

Ва лоп этиб эртага ўғилчаси-нинг туғилган кун эканлигини, ун-га ўйинчоқ тўппонча ваъда қилга-нини, ҳали «Болалар дунёси»га югуриши лозимлигини эслади. Бунинг устига эртами-индинми қишлоқдан акаси келадиган... У шуларни эслади-ю, беихтиёр кўк-рак чўнтагини пайпасларкан, юраги шув этиб кетди. Шошиб, қўли-ни шимининг чўнтагига сўқди. Ке-йин бошқасига... Бармоқларига илашиб чиққан пулни олиб кўн-гли жойига тушди. Ҳали маошга-ча ўн кун бор. Ҳозирча бори шу. Эллик сўм кассир қиздан насияга ялиниб олди. Бу ёқда рўзгор, у ёқ-да ижара ҳақи яқинлашиб қолди...

Қобилжон кўкиртиб тусли қоғоз пулни қўлига олиб, аста қафтида айди. «Шу бир парча қоғознинг бошида минг битта ташвиш, — ўйлади у. — Нари борса битта гу-гурт чизгулик ҳоли бор... Эллик сўм. Елу сом... Алли манат...» — ичиди ўқий бошлади у пулдаги майда ёзувларни ва ўйланиб қол-ди: «Пулнинг миллати йўқ. Сўм дейладими, манатми, барибир. Икки нарсасига хизмат қилади. Ҳаром ва ҳалол! Узи ҳам ҳаром ва ҳалол йўллар билан қўлга киритилади. Кимдир шу бир парча қоғоз деб ўзини Алининг тигига уради, ким-дир уни ҳазондек совуради. Дунё-нинг ишлари қизиқ экан...»

Қобилжон қўлидаги пулни бук-лаб-буклаб, кичкинагина қилди-да, беихтиёр олдинги қатордаги кур-сининг чоклари сўкилган ғилофи орасига сўқди ва ҳаёлига келган ғалати фикрдан ўзининг кулгиси кистади: «Шу ерга сўқиб қолдир-сам, битта-яримта топиб олса тоза қувонса кераг-а! Йў-ўқ, — ҳаёлига келган фикрни ҳайдашга уринди у. — Ҳозир бу ўзимизга зарур-роқ!..»

Қобилжон шу кўйи мажлисининг тугашини кутиб, ҳаёл суриб ўтирар-кан, пулни рўпарасидаги курси у-стига қопланган ғилофининг теши-лан ерига сўқди-ю, қайтиб олол-мади. Учигина жиндек кўриниб қолди, ҳолос. Кўзи — қизишиб сўз-лаётган «хўжайин»да, энгашиб ти-роқларининг учи билан чиқаришга уринди, бўлмади. Тароғини олиб, учини сўқиб курганди, пул чикиш ўрнига, аксинча, ғилоф ичиди йўқ бўлди-қолди. Қобилжоннинг юраги орқасига тортиб кетди. Шошилиб, ғилоф йиртигига бармоғини сўқа-ётганди, унда ўтирган бақалоқ ил-мий ходим Қобилжонга: «Тек ўтир-сангиз-чи!» дегандек, норозиз қиё-фада елкаси оша қараб қўйди. Қо-билжон худди тоқ ургандек қў-лини тортиб олди. Ёнидами, орқа-сидами кимдир пиқ этиб кулиб қўй-ди. Қобилжоннинг пешонасидан муздек тер чикиб кетди. Узини ўзи чунон сўқди, чунон сўқдики...

...Мажлис тугади. Ҳамма гуру-р этиб ўрнидан қўзғалди. Қобилжон бўшашиб бошқалар билан ноилож ташқарига чикди. «Хўп ҳангома бўлди-ку», деди ўз-ўзига. Бир кўн-гли бошлиқнинг хонасига қайтиб кирмоқчи бўлди-ю, ўйлиниб қол-ди. Нимаям дейди? «Шунақа, шу-нақа! Пулим курсининг ғилофига тушиб қолди», дейдими? «Бу кўн-гиндан ўл-е!» демайдимми?!. «Ҳа, қўлинг қичмай ҳар нима бўл-э, шар-ман-да!..»

Қобилжон худди яқин кишининг қабристонда қолдириб келаётган бечораваш янглиғ дили хуфтон, оёқларини оғир судраб хонасига қайтди...

СЕШАНБА

У эрталабданоқ оёғи куйган то-вуқдек типирчилаб қолди. Алла-қандай қоғозларни қўлтиқлаб, ни-манидир баҳона қилиб, бошлиқ-нинг ҳузурига кирди. «Хўжайин» гапираятти. Қобилжоннинг кўзи пойгаддаги курсиларда... Шўлти-лаб чиқиб келаяпти ҳамки, ҳаёли ўша курсининг тирқишида ётган пулида. Лом-мим деёлмай чиқиб кетди.

Шу кун Қобилжоннинг туғилган кунини ҳам кўнглига симади. Ҳам-хонасидан ўн сўм қарз олиб, ўйин-чоқ тўппонча сотиб олиб обориб берди. Аммо дилидаги ғашлик тарқамасди. Қани энди, ўша топда ўйинчоқ тўппонча чинакам бўлиб қолса-ю, ҳаммасидан қутулса-қўй-сал...

Уша топда ўзини ҳам синган-чиққан, ҳароб аҳволдаги курсига ўхшатди. Аслида-ку, ўша курсилар, ўз эгаларидан кўра кўпроқ садо-қат билан хизмат қиладилар. У-чи?! Ҳар нима бўлган яхши одамнинг!..

ЧОРШАНБА

У: «Хўжайин» Москвага коман-дировкага кетибдилар» деган ха-барни эшитди-ю, тарвузи қўлти-ғидан тушди. «Йе, кеча ҳеч гап йўқ эди-ку?!» дея олди ҳолос.

Ҳамхонаси унинг гапига кулди: «Хўжайинлар учун Москвага бориб келиш Чорсуга тушиб чиқишдек гап, Қобилжон...»

ПАЙШАНБА

Тушки нонушта пайтида у ҳам-хонасидан: «Хўжайиннинг хонаси қалити қаерда бўлади? Мени ко-мандировка гувоҳномам ўша ерда қолиб кетибди. Имзолашга берув-дим», деб сўраганди, ҳамхонаси: «Ишга эртароқ келсангиз, фаррош хотин бўлади», деб жавоб берди бамайлихотир лаб-лунжини қоғоз рўмолча билан артаркан.

Беихтиёр Қобилжоннинг бир бурда юзи ёришиб кетди. Уч-тўрт кун давомида биринчи марта иш-таха билан таомга қўл қўйди...

ЖУМА

Қобилжон идорага азонлаб кел-ди. Фаррош хотини топиш қийин бўлмади. Аммо тушунтиришга қий-налди. «Хонадаги курсилардан би-рининг ғилофи орасида пулим қолиб кетганди», деёлмайди-ку ахир! Шунинг учун: «Хўжайиннинг столида командировка ҳужжатим бор эди, уни идорага топириб қўйишим керак эди», деганда, фар-рош хотиннинг энаси қотиб: «Ҳам-ма қоғозларини йиғиштириб кет-ганлар», дея елкасини қисди. Қо-билжон: «Бир кўриб боқай, илти-мос», даяверган, бир шода қалит олиб чикди. Узун-қисқа бўлиб ик-кинчи қаватга кўтарилишаркан, Қо-билжон йўлакдаги палослар йиғил-ганини, битта-яримта ёзув столла-ри устма-уст тахлаб қўйилганини кўриб ҳайрон бўлди. «Ҳали за-вақуция бошланмаганди-ку», деб ўйлади.

Фаррош хотин таниш залворли эшикни очди. Ичкари киришди. Хонада биронта курси йўқ эди.

Деразга тутилган булутдек оппоқ шоҳи дарпарда ҳам наридан-бери ёзув столи устига йиғиб ташлаб қўйилган, хона алланечук ғариб бир манзара касб этгандек эди. Қобилжон сурат бўлиб қолди.

— Курсилар қани? — сўради ўз овозини ўзи ҳам танимай.

— Бутунлари залда, синган-чиққанларини таъмирлашга олиб кетишди, ремонт қилиб, филофларини алмаштиришаркан, — деди фаррош хотин хотиржам оҳангда унинг ҳаракатларидаги ўзгаришдан ажабланиб.

— Қаерда ремонт қилишади? — сўради шошилиб Қобилжон.

— Ертўлада устакхона борку? — деди фаррош хотин: «Шуни-ям билмайсанми!» дегандек ва истеҳзоли оҳангда қўшиб қўйди. — Сизга устуллар керакми ё қоғозларингизми? Тезроқ бўла қолинг, имилламай!

Қобилжон шошиб қолди. Шу пайтгача ишлаб, идора жойлашган бинонинг ертўласи борлигини, у ерга «ремонт устакхонаси» жойлашган бўлиши мумкинлиги ҳақида ўйлаб ҳам кўрмаган экан.

— Ҳа... кечирасиз... — деди довдираб. — Раҳмат сизга, ола!.

Фаррош хотинни ҳайрон қолдириб ертўлага югурди.

Устакхона эшиги ланг очик эди. Ичкарига кириши билан димоғига тамакиннинг бадбўй ҳиди аралаш, вино ва эритилган елимнинг ачим-сиқ ҳиди урилди. Хона ичкари-сидан тарақа-туруқ шовқин аралаш ўрсица, ўзбекча сўкинган товушлар эшитилди турарди.

Торгина устакхонанинг шифти баравар ёзув столлари, филофли-филофсиз курсилар, оромкурсилари, шалоғи чиққан жавонлар қалашиб ётар, уларнинг орасидан «хўжайиннинг» хонасидаги ўша филофи йиртилган курсини топиш, бир қоп сомон ичидан игна қидиришдек гап эди...

Шу топда Қобилжоннинг назарида ўша курси ваҳший маҳлуқ янглиғ кўриниб кетди. Худди қўлидаги пулни юлиб олиб, икки амлаб ютиб юборгандек. Устида уринган, жулдур кийим; иккала ёндори — озгин кўллардек қўзилган... Қобилжон ҳаёлан унга разм солди-ю, негадир ўзига ўхшатди. Ва бирдан ўз-ўзидан нафратланиб кетди: «Шундайин ҳам ношуд, ожиз бўладими одам?!»

Қобилжон нажот истаб бир лаҳза атрофга аланглаб туриб қолди. «Чекилмасин!» деган ёзув негадир унинг кўзларига бир вақтлар тоғаси айтган, ўзи эса хонасидаги деворга осиб қўйган «Бў-шаш-ма!» деган ёзувга ўхшаб кўриниб кетди. Ва истеҳзоли кулимсираб қўйди. «Бўшашмаганда нима ўзгарарди?!»

Устакхонадаги остин-устун бўлиб ётган стул, оромкурси ва столларнинг ўриндиқлари, тахталарининг у ер-бу ерига қора бўёқ билан бе-ўхшов қилиб ёзилган, катта-кичик рақамлар кўзга ташланарди. «23», «54», «325», «19», «52», «167», «201»...

Қобилжон шу тобда худди бе-маҳалда қабристонга кириб рақамланган тошлар аро яқин кишининг гўрнини қидириб юрган кишидек бирдан юраги ўвишиб кетди. Ва терс бурилиб, эшик тарафга юрди...

ПУЛИМ ҚАНИ?

ШАҲАРГА ТУШГАН БИР ДЕҲҚОННИНГ ДИЙДИЕСИ

Минг сўмни белбоққа туғиб, азим шаҳарга йўл олдим. Эвоҳ, бозорга бормай мен ўлай, юбормай хотин ўлсин экан. Аҳмоқ бўлмасам, савдо-сотикни чайковдан бошлайманми?! Узиям чайковчиларнинг байрамими, дейман, бутун бозорни яшнатиб юборишбди яш-шаммагурлар. Турли-туман кўз ўйна-тадиган либослар, газмоллар — худди сўсализмдагидек. Қуруғи бўлса бас, анқонинг уруғи ҳам топилади. Ё тавба, дўкон пештахталари бўшаб ётган бир пайтда бу ноёб молларни қаердан топишаркан-а, зангарлар?! Катта қизим «Ламбада», келинпошша «Жими»нинг кўзёшлари» олиб беринг деб хархаша қилишаётгудди.

— «Жими»нгизнинг бир қўйлагини қанчадан, опахон?

Чайковчи хотин кўзини менга дўлайтирди:

— Минг сўм дейман, яна сўрайсиз-да!

Бехосдан сақичи аччиқ қалам-пирга айланган одамдай бир иргиб тушдим.

— Минг сом дейсизми?

— Энди сўрайверасиз-да, ука...

— Менга битта бепул кафан ҳам топиладими? «Жими»нинг эмас, Ҳошимнинг кўзёшлариям бўлаверар экан. Бу қўйлакни минг сўмга сотиб олсам, кейин тишимнинг кири ҳам тилло бўлиб кетаркан-да.

— Ҳай энди, ука, сиз сўрадингиз — биз айтдик. Бу арзони, ана «Ламбада»нинг нархи...

Бошим гувиллади. Қарасам, чўзили-иб қоладиганга ўхшайман. Чўнтаникни пайпаслаб қасдига чекай десам, папирос кутим бўшаган — менга қўшилишиб йиғлайдиган. Кел, дунёга устун бўлармидим, ҳеч бўлмаса сигарет ғамлаб олай деган ҳаёлда... «Лаъл»нинг нархини эшитиб, капалагим учди. Камбағалнинг тўйгани — бой бўлгани деб, 50 сўмга ўн қутисини олиб, эндигина халтага жойлаштираётгандим, осмондан тушдим, ердан униб чиқдимми шап этиб милиса билагимдан ушласа бўладими. Мен анқов аммамнинг бузғидек жойимда мўлтираб тураверибман... Талатўпда ўзимни оломон ичига урмайманми мен ношуд, лапашанг. Камбағал матоқини туянинг устида ҳам олдириб қўяркан-да?!
— Қани, олдимга туш, — деб қолди.

— Қ-қ-қ... қаёққа?

— Сигарет сотиб чайковчилик қилишни биласан. Қаерга боришингни билмайсан. Ўзимиз олиб бориб қўямиз.

— Мен бу сигаретларни ҳозиргина бировдан сотиб олдим.

— Биламиз, биламиз. Бунақа чўпчаклар алақачон чўнтагимиздан тушиб қолган.

Сигарет сотганини қидириб атрофга кўзимни жавдиратаман. Қани, кўрина қолса. Ўзим эса теккин томошага айландим. Қарасам бўлмайдиган, ўлган кунимдан олдига тушдим. Ярим йўлда ақлим кириб, иштираф-пиштираф деб қолган пулимдан айрилмай деб, чўнтагига битта эллик сўмликни ташлаб қўйдим. Сигарет ҳам унда қолди, пул ҳам... Биламан, у чайковчи нима-ю, бу милиса нима? Икковининг тили бир. Мендан тортиб олган сигарет яна бозорнинг кўрки бўлиб юрaveraди. Пули арра. Дунёга ўт кетса, балиққа не ғам деганлар. Бу ёғи, қорин қурмағур шалвираб ётибди. Бундоқ қарасам, шоп мўйлов бир барзанги кабоб елпипти. Дарров беш сих буюрдим. Бирини олиб, эндигина икки туюр гўштини озгизга солгандим, хўрандалардан бири нархини сўраб қолди.

— Тўрт сўмдан донаси, ока, — деб қолса бўладими ҳалиги барзанги.

Чайнаётган гўшт томоғимда ту-

риб қолди. Бир сихига пул тўлаб, оёқни қўлга олдим. Шунга ҳам қорин қурмағур жиндайгина оғриб қолди. Кечадан буюн қулдираб турибди.

Кейин бир жойга борсам, катта-кон машинада ўн сотишаяпти. Қишлоғимиз Даҳанада ўн талашавериб ўрганиб қолган эмасманми, кийган янги костюм-шим ҳаёлда йўқ — тап этиб бир қопининг устига ётиб олибман. Қишлоққа қуруқ кетадиган анойи борми. Сотувчи ўрнимдан тургазди.

— Сизга ун керакми? Икки қопи етади денг, ўн қоп бермаган номард. Машинангизни келтиринг. Биратўла ортиб ҳам берамиз.

У ён-бу ён югуриб машина топиб келдим. Сотувчи йигит менга қараб жилмайиб қўйди-ю, кейин:

— Ававал бир ҳисоб-китоб қилиб олайлик, ока, ортиш қочмас. Хўш, ўн қопи бир минг икки юз бўлади. Қопи юз йигирмадан, бу ёғи...

Кўзларим пиёладай-пиёладай бўлиб кетди. Бу ёқда топиб келган машинам шофёри ҳам бирам хунук тиржаяркан, бирам хунук... Олмай десам, номус қучли! Йўқ, бўлмайдиган... ўзимни жиниликка солиб:

— Ҳали эски пулга ўтганимиз йўқ-ку, тўрам. Уша кунлар келаверсин-чи, ҳали мени қидириб юрасиз, — деб у ёқдан ҳам қочиб қолдим.

Шунақа гаплар, оғайнижонлар, шаҳарни томоша қилиш ҳам қийин бўлиб қолди.

Айтнинг, айтнинг, шаҳарга киришни ҳам пуллик қилиб қўямасин-да. Унда тамом — кирмасиндан чиқиш тараддудига тушиб қоласан. Ҳа, ҳа, шаҳар шаҳар эмас, заҳар бўлиб қолибди. Ҳа, айтмоқчи, нега ҳаммаёғин маматалок дейсизми? Ҳе, бир пиённинг қўлига тушиб қолиб, шаҳарнинг хушёрхонасини ҳам зибрат қилиб чиқдик. Пулим, пулим йўқ, ие, пулим қани?

Мамадали БОБОРАХИМОВ
Хўканд

Ака-укалар ва такалар...
Суратчи Р. НУРИНБОВ

ТИББИЕТ ҲАҚИДА ХАНДАЛАР

Бабо авж олган пайтларда инглиз флотиди дори-дармонларни тақсимлаш тўғрисида фармон чиқди: «Зобитларга: аспирин ва виски. Алоҳида оғир ҳолатларда — ётиб даволаниш режими.

Кичик зобитларга: аспирин. Алоҳида оғир ҳолатларда — виски. Денгизчиларга: алоҳида оғир ҳолатларда аспирин берилсин».

— Қадрли дўстим! Агар асабин-гизни тинчлантирмоқчи бўлсангиз,

ишлаётган пайтингизда оз-оз чекиб туринг.

— Қўйинг-е, бунинг уддасидан чиқолмайман. Мен ахир говвосман-ку!

Бемор дўхтирга шикоят қилди: — Семиришда ҳамон давом этаяпман, дўхтир. Айтинг, яна нима қилай?

— Бунинг ҳеч қийин ери йўқ, биродар, — деди дўхтир. — Пиёда юришингиз, ўзингизни уқалатишингиз керак.

— Шундоғам ҳар кун ишга пиёда қатнайман.

— Унда трамвайда юришни машқ қилиб кўринг, — деди дўхтир шошиб.

Тўпловчи:
Абдумажид ШОМИРЗАЕВ

КООПЕРАТИВНИ КЎРДИМ

Шаҳарларда кўп юрдим,
Кўплар билан гап кўрдим,
Эл чўнтагини шилган,
Кооперативни кўрдим.

Йўлга чиқсам боғ экан,
Одамлари соғ экан,
Кооператив молининг,
Нархи қиммат, тоғ экан.

Боққа кирсам қушлар бор,
Қушлар куйлар беозор,
Кооперативчи акам,
Уйини қипти бозор.

Кийимлар кўп қалашиб,
Кўзинг қолар қамашиб,
Кооперативчи опам,
Савдо қилар талашиб.

Севган ёринг ўйнасин,
Булбул бўлиб куйласин,
Кооператив кийимидан
Олиб беринг, демасин.

Кўп элларда бўлганман,
Чапдаст йигит, мерганман.
Безбет, қаллоб одамни,
Доим элдан қувганман.

Салоҳиддин СОЛИЕВ

Хатирчи

Коммунизм қурувчисининг аҳмоқ кодекси.
Вақтли хусумат.
Эрташишар қовун.
Отарчилик хавфи.
Иштилармонлар даврининг кўзгуларидир.
Янги уйга чўчиб киришди.
Буюк савлат.

Абдуазиз ҲОШИМОВ

Каттақўрғон шахри

«Ҳозир «Пахтакор» футболчилари ўз ўйинларини қидирмоқдалар».

«Тўп ҳужумчига қулоқ солмади.
(Футбол шарҳловчининг шарҳларидан).

«Бу китобчани қўлига олган одам ўзига бир нима юқтиради».

(Ички тақриздан).

ФАРДЛАР

Моҳир бўлса ўстоз ишига,
Оғир тушмас шоғирд кишига.

Гар ёлғонга бурсанг тилингни,
Ургатар у эгри ишга қўлингни.

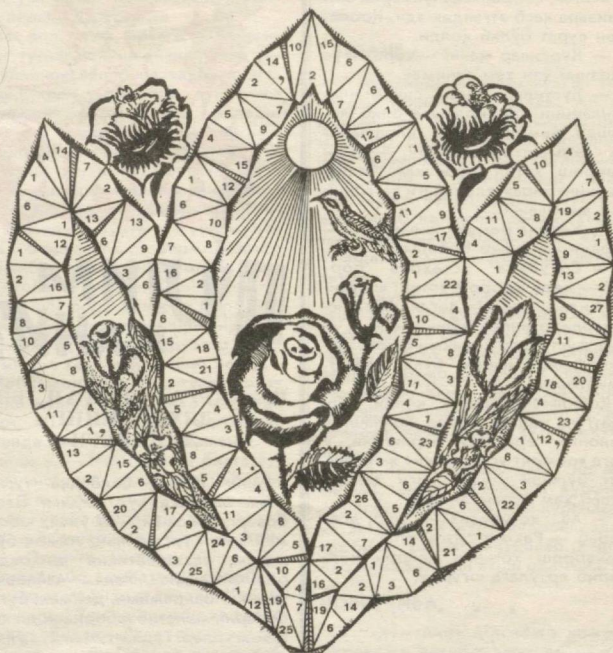
Ҳабиб РАҲМАТ

Тахририятга келган бир босма тобоқкача бўлган материаллар муаллифга қайтарилмайди.

Ойномадан олинган материалга «Гулистон»дан олинди, деб кўрсатилиши шарт.

Босмаҳонага туширилди 17.1 92 й. Босишга рухсат этилди 14.02.92 й. Қўғоз бичими 70×108/8. Ботиқ усулда босилди. Қўғоз тури босма № 1.

ТИЛСИМ

Ушбу тилсимни таръифлари баён этилган «очқич»даги сўзлар асосида очсангиз, ўзбек мумтоз шоири Муҳаммад Ризо Оғаҳийнинг Наврўз айёмини мадҳ этган шеърдан олти мисра ҳосил бўлади.

ОЧҚИЧ:

1. Буюк олим ва рубойинавис шоир Умар Хайёмнинг баҳор айёми тарихига оид асари — 1, 2, 16, 7, 8, 10, 1, 9, 15, 2.
2. Фирдавсий «Шоҳнома»сида Наврўзни байрам сифатида жорий этган ярим афсонавий шоҳ — 27, 2, 14, 20, 6, 22.
3. Ўзбек ва тожик халқлари мусиқа санъатида Наврўз номи билан боғлиқ куй номи — 1, 2, 16, 7, 8, 10, 6, 5, 4, 10, 7, 4, 12.
4. Ўзбек мумтоз шоири, «Гул ва Наврўз» достони муаллифи — 3, 4, 17, 19, 6, 21.
5. Новадалари Наврўз айёми дастурхонига қўйиладиган меваларнинг бир тури — 5, 25, 13, 6.
- Халақ сайлларида ўтказиладиган миллий суворийлар мусобақаси — 14, 8, 26, 14, 2, 7, 6.
8. Қуёш тикка кўтарилган пайт — 23, 6, 18, 15.

2-СОНДАГИ ТИЛСИМНИНГ ЖАВОБИ

Энига: 1.Забардаст. 4.Ғижжак. 5.Аллома. 9.Соатсозлик. 14.Оталик. 15.Хоруг. 16.«Ялавон». 19.Ўзган. 20.Сирач. 21.Ўтмиш. 22.Қолип. 27.Илвирс. 28.Ҳаким. 29.Дорпеч. 32.Канакунжут. 33.Оқибат. 34.Шамсия. 35.Марвартак.

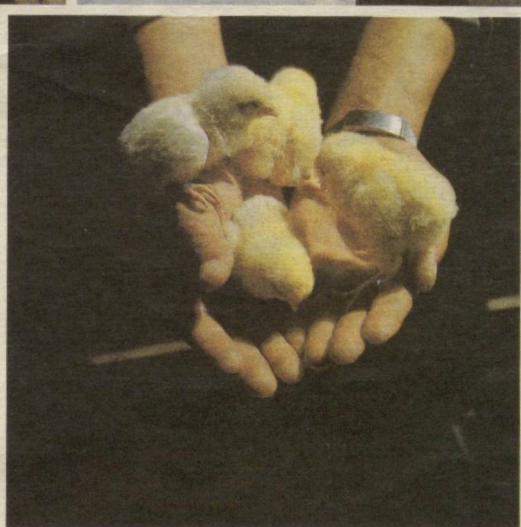
Бўйига: 2.Аравон. 3.Сулола. 4.Ғайрат. 6.Андава. 7.Ўтрор. 8.Совут. 10.Калтаминор. 11.Қоратегин. 12.Мирзатерак. 13.Аниқловчи. 17.Ҳадис. 18.Ҳилол. 23.Оврупо. 24.Макка. 25.Кинна. 26.Япония. 30.Анқара. 31.Гувала.

МУҚОВАНИНГ БИРИНЧИ БЕТИДА: Самарқанд вилояти, Самарқанд тумани ижроия қўмитаси Кенгаши раиси Раҳима Ҳакимова.

Сураткаш Р. Нурибоев.

Шартли босма тобоқ 5,6. Нашр ҳисоб тобоғи 7,80. Шартли рангли намуналар 16,8. 33.284 нусхада чоп этилади. Буюртма 6585. А—137. Ваҳси 2 сўм 80 т. Соғува 3 сўм 50 т.

Ўзбекистон Республикаси «Шарқ» нашриёти-матбаачилик концернининг босмаҳонаси. 700083, Тошкент, «Правда» рўзномаси кўчаси, 41.

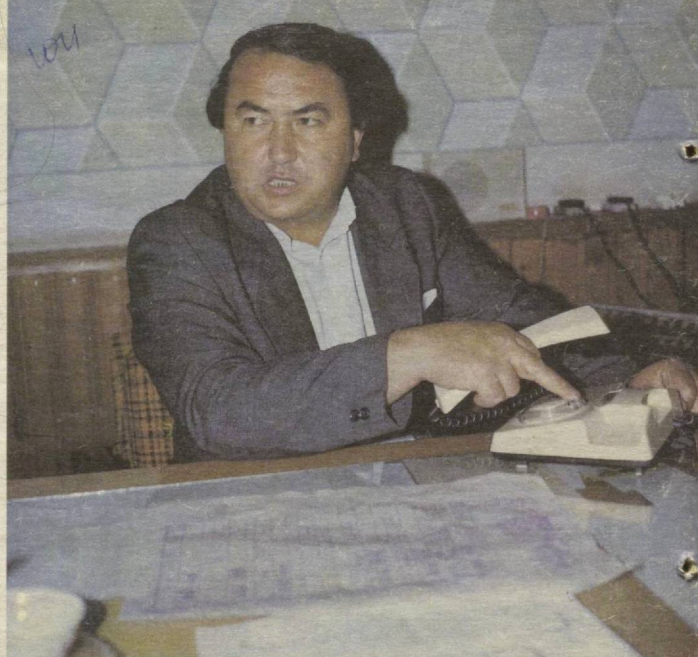
Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида корхона ва хўжалик раҳбарияти меҳнат жамоаларининг тadbиркорлик билан иш юритишлари туфайлигина аниқ ютуққа эришиш мумкин. Сирдарё вилояти Гулистон туманидаги «Боёвут» жамоа хўжалиги жамоаси ҳам давр тақозосини тўғри тушуниб, ўз имкониятларини ишга солмоқдалар.

Жамоа хўжалиги ҳудудида кундалик турмушда асқотадиган турли хил маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган кичик корхоналар ташкил этдилар. Бу тadbир эса қисқа муддатда ўз самарасини кўрсата бошлади. Мавжуд кичик корхоналар энг замонавий техникалар билан жиҳозланган бўлиб, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларининг таниархи вақт ўтган сари арзон бўлаётир. Масалан, хўжалиkning биргина гишт заводи ойига 250—300 минг дона гишт ишлаб чиқараётир.

Паррандачилик цехида эришилаётган ютуқлар ҳам таъкидлашга арзийди. Умуман, хўжаликда халқнинг эҳтиёж молларга бўлган талабини қондириш йўлида ибратли ишлар амалга оширилмоқда.

Суратларда: Гишт заводида; Хўжалик уюшмаси раиси Абдурашид Турдиев (ўртада), муҳандис Қодиркул Тангрикулов, механизатор Абдумалик Қорабоевлар ишни янада яхшилаш борасида ўзаро суҳбатлашмоқдалар; Ишчи Саидмурод Шодикулов жўжа очирish цехида.

Сураткаш Р. Нуриноев.

Суратларда: Хўжалик раҳбари Ислоҳ Усмонов; илғор ишчи Сабҳат Хайдарова; хўжаликнинг дам олиш ва даволаниш санаторийси шифокори Собир Қўзиев муолажа пайтида.

Сураткаш Р. Нурибоев

Дехқоннинг дарди кўп

Самарқанд вилоятининг Тойлоқ туманидаги «Партия XXV съезди» давлат хўжалик — заводиди (хўжалик номи янгиланиш арафасида) салмоқли тадбирлар амалга оширилмоқда. Хўжалик сабзавот, поляз ва бошқа деҳқончилик маҳсулотлари етиштиришга ихтисослашган.

— Сабру токат билан, ишнинг кўзини билиб меҳнат қиладиган деҳқонларимиз кўпчилик, — дейди хўжалик раҳбари Ислоҳ Усмонов. — Ҳар йили ҳам ердан ўз रिзқ-насибамизни ҳалол ундириб олаётибмиз. Бироқ бизни бир нарса қийнаб келади — пешона теримиз билан топган бойлигимизни сувтекинга ўзгаларга бериб юбораётибмиз. Биргина мисол: давлат хўжалигимиздаги вино заводи ўз маҳсулотларини — 7 литрини 4 сўм 06 тийиндан Россия ва Украина вино шишалаш заводларига элтиб беради. Йўл харажати ҳам деҳқонларимиз зиммасида. Улар эса бор-йўғи тайёр маҳсулотни фақат идишга солиб (7 литри 14 пицца) дўконларга чиқариб, камида 35 сўмга пуллайдилар.

Ҳали шу сингари муаммолар кўп. Маана республикамиз мустақил бўлди. Эндilikда барча масалаларни ўзимизда ечишимиз, ҳалол रिзқ-рўзимизга ўзимиз эғалик қилишимиз зарур. Ана шундай кунлар узоқ эмас.